

LUSTGÅRDEN 2008

Lustgården

Årsskrift 2008
Årgång 88

FÖRENINGEN FÖR
DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

THE SWEDISH SOCIETY FOR DENDROLOGY AND PARK CULTURE

Postadress: Granbacksv. 11, 181 65 Lidingö,

Telefon: 08-765 20 81, telefax: 08-766 10 75, postgiro: 1607-1

Hemsida: www.dendrologerna.nu

e-post: info@dendrologerna.nu

Ordförande: Arvid Sanmark, Storgatan 34 5 tr, 114 55 Stockholm, tel: 08-39 51 79

Vice ordförande: Jan Pousette, Sollidsbacken 1, 115 21 Stockholm,

tel: 08-755 78 78/753 23 33

e-post: marypousette@hotmail.com

Sekreterare: Gunilla Berg, Knektuddsvägen 38, 184 95 Ljusterö, tel 08-542 403 34

e-post: gb.private@telia.com

Skattmästare: Klaus Stritzke, Granbacksv. 11, 181 65 Lidingö, tel: 08-766 28 65, 08-765 60 42

e-post: sahermab@algonet.se

Redaktör: Katarina Curman, Sylta/Rytterne, 725 92 Västerås, tel: 0220-421 56

mobil: 0708-288 975

e-post: katarina.curman@delta.telenordia.se

Övriga ledamöter i styrelsen: Poa Collins

Barbro Dergalin Bång

Börje Drakenberg

Eva Hernbäck

Lars Erik Kers

Christian Laine

Sten Ridderlöf

Mårten Segerberg

Henrik Sjöman

Gunilla Wingborg

Redaktionskommitté/arbetsutskott: Katarina Curman, Gunilla Berg, Eva Hernbäck, Christian Laine, Jan Pousette, Sten Ridderlöf, Arvid Sanmark, Klaus Stritzke, Gunilla Wingborg.

Medlemssekreterare: Birgitta Stritzke, Granbacksvägen 11, 181 65 Lidingö,
tel 08-766 28 65

Medlemsavgifter 2009:	Ordinarie medlem	400 kr/år
	Familjemedlem	150 kr/år
	Studerande	150 kr/år
	Ständig medlem	4 000 kr
	Ständig familjemedlem	2 000 kr

Lustgården: Senaste och näst senaste årgång 300 kr. Äldre årgångar 100 kr

Grafisk produktion: Katarina Curman Communication AB

Tryckeri: Edita/Västra Aros, Västerås, 2008, ISSN 0349-0033

Tryckt med bidrag från Kgl. Patriotiska Sällskapet, Carl-Fredrik von Horns fond, Kgl. Skogs- och Lantbruksakademien. Manusstopp för 2009 års Lustgården: 1 september 2009.

Innehåll

Ordföranden har ordet	Sid 3	<i>Stella Westerlund</i>	
<i>Ingegerd Dormling</i>		Trädgårdskonst liknar musik	
Årets träd – Apelvaxter		Svenska trädgårdspionjärer -	
Botaniska karaktärer hos apelvaxter och		Walter Bauer.	Sid 95
deras plats i växsystemet.	Sid 5		
<i>Mattias Iwarsson</i>		<i>Klaus Stritzke</i>	
Äpple och päron ur pomologisk		Drottningholms lindar	Sid 101
synvinkel	Sid 11		
<i>Gösta Eriksson</i>		<i>P.M.A. Tigerstedt</i>	
Genetisk variation - bränslet i		Dendrologi	
evolutionen	Sid 17	Tvärvetenskap och kultur.	Sid 105
<i>Eric Wahlsteen</i>		<i>Jan Holmberg</i>	
Genom Yunnans bergslandskap	Sid 25	Litteratur om trädgårdsodling på	
<i>Cecilia Öxell och Henrik Sjöman</i>		1500, 1600 och 1700-talen	Sid 107
Björkar inte bara vita stammar	Sid 33	Marabouparken i Sundbyberg	
<i>Lars Lagerstedt</i>		Sveriges vackraste år 2008.	Sid 110
Märkesträd i Sverige (4)			
Poppelsläktet	Sid 47		
GÖTEBORGS LUSTGÅRDAR 2008		<i>DENDROLOGFÖRENINGEN 2006</i>	
<i>Joakim Seiler</i>		Året som gått.	Sid 111
Gunnebo slott och Trädgårdar		<i>Hermelinstipendiaten.</i>	
En 1700-talsanläggning i nytt ljus.	Sid 67	<i>Max Hagman ur tiden</i>	
<i>Tore Hjelte</i>		<i>Kenneth Lorentzon, VP i I.D.S.</i>	
Trädgårdsföreningen mot ny Guldålder		Utflykter	Sid 114
Den stora trädgårdsutställningen 2008.		<i>Besök på Sinclairsholm</i>	
En resa genon tid och rum.	Sid 75	<i>Till Linnés barn och ungdomsbygd</i>	
<i>Frida Mörnerud</i>		Böcker och skrifter	Sid 117
Rost och rosor		<i>1700-talets trädgårdsmästare</i>	
om Wij trädgårdars rosenträdgård.	Sid 81	<i>Åsa Ahrlands doktorsavhandling.</i>	
<i>Stefan Lagerqvist</i>		<i>Brev från min trädgård</i>	
Trädgårdsstaden Sävsjö		<i>Brev från Sven-Ingvar Andersson.</i>	
Hermelinstipendiat 2007.	Sid 91	<i>Botanikkens historia i Norge</i>	
		Resor	
		<i>Birgitta & Klaus Stritzke</i>	
		<i>Till Toscana och tillbaka.</i>	Sid 123
		<i>Europaresan 2008</i>	
		Styrelseberättelse.	Sid 133

Ordföranden har ordet

Norrvikens trädgårdar i Båstads kommun är ett unikt konstverk i den svenska trädgårdshistorien. Trädgårdarna är en del av vårt kulturarv. Liksom andra kulturarv bör de bevaras till kommande generationer. En trädgård är, till skillnad från flertalet andra konstverk, ofta en del av det omkringliggande landskapet. Det gäller i allra högsta grad för Norrvikens trädgårdar. Tyvärr verkar det som om de styrande i kommunen inte till fullo har insett detta och värdet av att allt görs för att bevara trädgårdarna med omgivningar i godtagbart skick. Kommunen har under senare år lagt fram flera förslag om ny bebyggelse vid trädgårdarna. Förslagen skulle, i praktiken, resultera i att trädgårdarna inte längre skulle kunna anses som ett omistligt kulturarv. Vår förening har i flera yttranden till kommunen tagit ställning mot förslagen. Yttranden som finns på vår hemsida.

När detta skrivs i månadsskiftet september/oktober 2008 verkar det som om faran just nu inte längre är akut. Ekologer från länsstyrelsen i Skåne har nämligen funnit att en art av fridlyst salamander, större vattensalamander, finns i trädgårdarna och att den senast tänkta bebyggelsen därför skulle strida mot EU:s bestämmelser om artskydd. Låt oss hoppas på det bästa och att beslut kan fattas om att trädgårdarna blir ett kulturarv som därigenom på olika sätt kan

få det ekonomiska stöd som krävs för att de ska kunna skötas och bevaras på ett tillfredsställande sätt. Styrelsen och arbetsutskottet i föreningen kommer att följa händelseutvecklingen nära.

Styrelsen har fattat ett beslut om att träd i Rosendals park på södra Djurgården i Stockholm ska märkas med namnskyltar, bekostade av föreningen. Arbetet med inventeringen av vilka träd som ska få skyltar håller på att avslutas. Ett mycket stort antal människor besöker årligen den del av Djurgården där parken ligger. Det är föreningens förhoppning att skyltarna ska bidra till kännedomen, kunskapen och intresset för olika slag av träd.

Malus och *Pyrus*, äpplen och päron är årets träd. Årets träd dag ägde rum i slutet av september. Den kunde genomföras på bästa möjliga sätt tack vare ett givande samarbete med Sveriges Pomologiska Sällskap. Vi som deltog hörde talas om gamla äppel- och päronsorter, för vilka intresset glädjande nog ökat under senare år. Jag erinrar mig så här i slutet av växtåret en dikt av Gunnar Mascoll Silfverstolpe "Slut på sommarlovet" ur vilken några rader kan citeras "Det var den tid då våra fickor spändes av kantstött frukt med regnvåt lera på --- Man höll den avskedsgåva, sommarn räckte, en påse astrakaner mot sin blus."

Arvid Sanmark

Redaktören har ordet

Så har det åter blivit dags att lämna Lustgården till tryckeriet. Arbetet har som vanligt bjudit på roliga och intressanta utmaningar. Ingen människa blir någonsin fullärd, allra minst redaktören som stundtals tror att hon kan allt, detta omprövas dock varje

gång Lustgården redigeras. Ett stort tack för all hjälp och allt stöd vill jag framföra till Lars-Erik Kers och Gunilla Schildt utan vilka Lustgården skulle vara ännu fullare av felaktigheter än vad den är.

Kära läsare ha överseende med de fel som trots kontroll smugit med till tryckeriet.

Katarina Curman

Apelväxter

Botaniska karaktärer hos apelväxter och deras plats i växtsystemet

Ingegerd Dormling

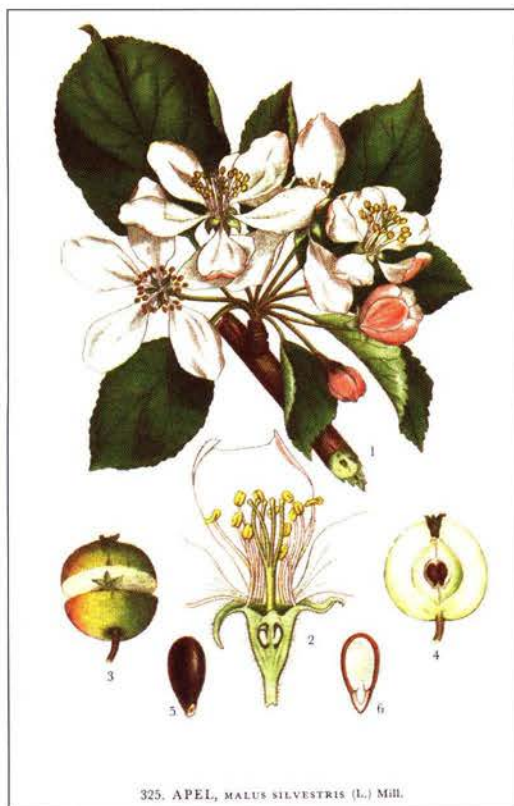
Årets temadag behandlade släktena *Malus*, äpplor, och *Pyrus*, päron. Båda dessa släkten har behandlats ingående i tidigare årgångar av Lustgården, framför allt av Karl Evert Flinck i årgångarna 1993 och 1994. Det är därför knappast angeläget att nu gå närmare in på just dessa släkten. Istället har jag valt att i korta drag beskriva de för våra förhållanden aktuella släktena inom familjen *Rosaceae*, rosväxter, som utgör underfamiljen *Maloideae*, apelväxter.

När jag tidigare år haft som uppgift att under temadagar redogöra för de då aktuella släktenas botaniska karaktärer har jag utgått från uppgifter i Carl von Linnés Svensk Flora (*Flora Svecica* 1755). I år utgick jag istället från blomväxtfamiljernas släkträd så som det framställs bl.a. i Birgitta och Kåre Bremers uppsats i Lustgården 2001: "Förpassar det nya blomväxtsystemet Linné till historien?" Rosiderna utgör där en stor undergrupp bland femtalsblommorna (*pentamererna*). De har som regel fem foderblad, fem

kronblad och många ståndare. En av elva ordningar inom rosiderna är *Rosales*, där *Rosaceae*, rosväxterna, finns tillsammans med

humle, havtorn, mullbär, alm och nässlor.

Linnés sexualsystem är inget naturligt system och var aldrig avsett att vara det. Det är dock alltfjämt ett högst användbart hjälpmedel för att orientera rätt i den omfångsrika floran. Den binära nomenklaturen, d.v.s. att definiera varje art med ett släktnamn och ett artnamn, var en stor och bestående förenkling införd av Linné. Han eftersträvade själv ett naturligt system liksom många systematiker efter honom. Genombrottet kom i början av 1990-talet då det blev möjligt att

Figur 1. Äpel, *Malus sylvestris* Mill.
Ur C.A.M. Lindman,
Nordens Flora, Band 5.

snabbt ta fram DNA-sekvenser. En grupp om 29 växtsystematiker världen över, The Angiosperm Phylogeny Group, publicerade år 1998 det nya s.k. APG-systemet.

Rosväxterna är en stor familj som forskare genom åren velat dela upp i flera familjer. Senare rön ger dock inget stöd för detta. Däremot vill man gruppera arterna i underfamiljer. En av dessa är *Maloideae*, apelväxter.

I Lustgården 1990-1991 finns en artikel av Karl Evert Flinck: "Underfamiljen *Maloideae* inom familjen *Rosaceae*", avsedd som inledning till en artikelserie. Han räknar upp ett antal intressanta släkter och bidrog själv fram t.o.m. 1995 med artiklar som beskrev värdefulla arter och former av följande: *Sorbus*, *Cotoneaster*, *Pyrus*, *Malus* och *Crataegus*. I anslutning till dessa publicerades också de senaste nyheterna från den livaktiga forskningen vid Alnarp. I förteckningen på sidan 10 återfinns alla de släkter som beskrivs nedan samt när och av vem några av dem tidigare beskrivits ingående i Lustgården.

Maloiderna är träd eller buskar som har grenar med strödda blad. Bladen kan vara helbräddade, flikade eller sammansatta, oftast med stipler som ibland faller av tidigt. Grenverket består av lång- och kortskott. Blomningen sker mestadels på kortskotten

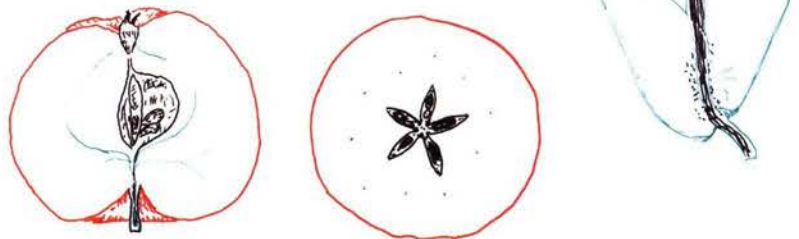
med flera blommor i kvastlika samlingar. Frukttämnet, ett eller flera, sitter under hyllet nedsänkt i blombotten (se den genomskurna blomman i figur 1). Det är blombotten som efter befruktningen växer till och bildar fruktens yttre delar. De egentliga frukterna finns inuti med sina frön och fruktväggar. Tydligast syns detta hos äpplets femuddiga kärnhus med pergamentaktiga väggar. Efter blomningen fälls kronbladen medan foder, ståndare och pistiller finns kvar i toppen av frukten. Foderbladen blir äppelfruktens "fluga".

Malus och Pyrus Apel och Päron

Dessa släkter står varandra nära systematiskt och har därför länge förts samman. Båda har fem pistiller och fem fruktrum med vardera två kärnor, (figur 2). I min skolflora (Krok-Almquist 1938) liksom hos Linné, hörde båda till släktet *Pyrus*. Lagerberg (1948) framför dock goda skäl för att skilja dem åt.

Aplarna har vitrosa blommor medan päronens alltid är rent vita. Aplarnas ståndare är gula, päronens röda. Aplarnas fem pistiller är sammanvuxna vid basen medan päronens är fria. Päronens fruktrum har tunn vägg och fruktköttet har gott om stenceller, något som

Figur 2. Längdsnitt genom äpple (James Grieve) och päron (Williams) samt tvärsnitt av äpple, observera de tio tvärgenomskurna kärnlsträngarna.

helt saknas hos äpplen. Det går inte att korsa äpplen och päron, inte heller att förena dem genom ympning.

Malus sylvestris är vår floras vilda äpple. Det växer tämligen allmänt i hagmarker och skogsbryn från Skåne upp till Mälardalen, Uppland och södra Gästrikland. Förvildade *M. domestica* är minst lika vanliga. Det är inte alltid lätt att skilja arterna åt. Den senare har mer eller mindre ludna knoppar, grenar och blad medan vildapelns är kala.

Våra odlade äpplen har gammalt kultursprung med flera europeiska och asiatiska arter inblandade. *Malus*-släktet är mångformigt med både träd och buskar. Många odlas för sina stora skönhetsvärdens skull: underbar blomning, vackra frukter och fina höstfärger.

Päron, *Pyrus communis*, anses inte förekomma vildväxande i Sverige, bara sällsynt förvildat. Det har gammalt ursprung, huvudsakligen från flera arter i Kaukasus och Mindre Asien. Som prydnadsträd förekommer. Hos oss nästan bara det gracila *P. salicifolia*, silverpäron, från Mindre Asien.

Amelanchier Häggmispel

Buskar eller små träd som saknar tornar. De har hela, sågade blad med avfallande stipler. Blommorna är vita och sitter i klasar. De hos oss förekommande har fem stift. Frukterna är små, violettsvarta, ofta välsmakande. De flesta

häggmispelarna har sitt ursprung i Nordamerika. Två är ganska vanliga som förvildade och naturaliserade: *A. spicata* och *A. confusa*. *A. spicata* är tetraploid, $2n=68$, och är troligen en hybrid mellan *A. confusa* och *A. ovalis*. Den senare är vildväxande i bl.a. mellersta och södra Europa.

Aronia, Aronia

Låga till medelhöga buskar utan tornar. Bladen är hela och har små stipler. På hösten blir löven vackert orangeröda. Vita, välformade blommor med röda ståndarknappar och fem stift sitter i små kvastar. Frukten hos vår vanligaste art *A. melanocarpa* är svart och bärlik, tillplattad i toppen med ytterst små rester av foderblad i en femuddig, nedsänkt stjärna. *A. arbutifolia* har röda frukter. Mellanformen slånaronia,

A. prunifolia, som är en hybrid mellan dessa båda har blåviolettera frukter. Aroniornas hemvist är östra Nordamerika.

Figur 3. Oxbär, *Cotoneaster scandinavicus*
Ur C.A.M. Lindman, Nordens Flora, band 5.

Chaenomeles Rosenkvitten

Låga, halvt vintergröna buskar med ofta nedliggande tornförsedda grenar. Den hos oss vanligaste arten, *C. japonica*, finns i många former. Dessa har stora äppleblomslika blommor som kommer fram före bladen med färger skiftande från mörkaste rött till gult. Blommorna har fem stift sammanvuxna vid basen. Varje kärnhusrum innehåller

Crataegus, Hagtorn

Buskar eller små träd med tornar. Bladen är korta, breda och flikiga med sågad kant. De har stora kvarsittande stipler. Vita blommor med röda ståndarknappar och kvalmig lukt sitter i kvastlika samlingar. Pistillerna är allt från en till fem beroende på art. De mestadels röda bären innehåller därmed en till fem stenar. Det finns tre inhemska arter, rundhagtorn *C. laevigata* (*oxyacantha*), trubbhagtorn *C. monogyna* och speshagtorn *C. rhipidophylla*. De, liksom hybrider dem emellan, odlas, liksom arter från östra Nordamerika och Sibirien.

Cydonia, Kvitten

Små träd eller buskar utan tornar. Blommorna är vita – svagt rosa och sitter ensamma på lövbärande skott. De har fem fria stift.

Figur 5. Kvitten, *Cydonia oblonga*.

Uppe t.v. bärapel, *Malus baccata*. Bilden tagen den 26 sept 2008 i Bergianska trädgården av John Dormling.

329. HAGTORN, *CRATAEGUS OXYACANTHA* L.

Figur 4. Hagtorn, *Crataegus laevigata*.
Ur C.A.M. Lindman Nordens Flora, band 5.

flera kärnor, vilket gör de något knöliga äppelfrukterna mångkärniga.

Cotoneaster, Oxbär

Låga buskar utan tornar. Bladen är helbräddade med avfallande stipler. Små, oftast rödtonade blommor i små knippen. De har två - fem stift och små röda eller svarta frukter med två - fem frön (stenar). Rött oxbär, *C. scandinavicus* (= *integerrimus*), figur 3, och svart oxbär, *C. niger*, är de enda ursprungligen vilda arterna med större utbredning i Norden. Många arter och former odlas och har också förvildats. Ett par kommer från Alperna, de flesta från Kina och Mongoliet.

Frukten är, som hos rosenkvitten, mångkärnig. *C. oblonga* är släktets enda erkända art. Den har odlats sedan urminnes tider och finns i många former. Frukterna kan till den yttre formen påminna om såväl äpplen som päron. Kvitten används bl.a. som ympunderlag för päron. Mellan kvitten och päron finns ymp hybrider och sexuella hybrider sammanförda under släktnamnet *Pyronia*.

Mespilus, Mispel

Litet träd eller buske, ibland med tornar. Bladen är kortskaftade med sågad eller nästan hel kant. Blommorna är stora och vita. De sitter ensamma på lövbärande skott och har 30-40 röda ståndare och fem helt fria pistiller med vardera två fertila fröämnen. Äppelfrukten är två-tre cm i genomskärning och öppen upptill med stora foderflikar. Den innehåller fem stenar. Släktet har bara en art, *Mespilus germanica*. Den har hybridiserat både sexuellt och genom ympning med *Crataegus*-arter benämnda *Crataemespilus* respektive *Crataegomespilus*.

Pyracantha, Eldtorn

Städsegröna buskar, vanligen tornförsedda. Flera arter finns med fruktfärger från klart rött till orange. Bladen är små med helt små stipler. De vita blommorna med gula ståndare sitter i kvastlika ställningar. Pistillerna är fem och frukterna har fem stenar. Det finns ca. sex arter, alla i SÖ Europa till Himalaja och centrala Kina. *A. coccinea* är den enda arten som odlas här. Det finns också ett antal hybrider med fruktfärger från mörkt rött till gult. Utan stöd är buskarna låga med krypande växtsätt.

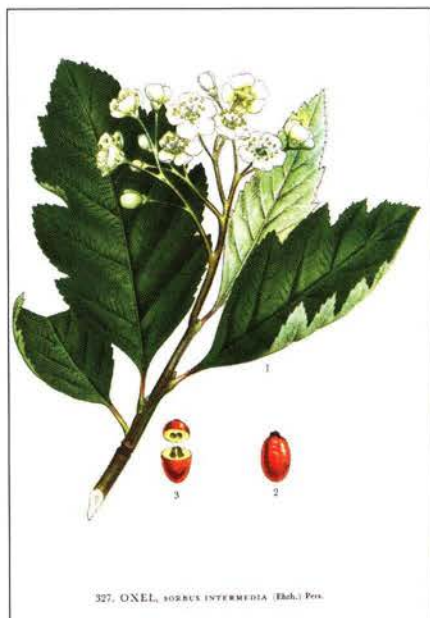
Sorbus, Rönn och oxel

är underfamiljens artrikaste släkte på grund av ett stort antal apomikter. Släktförhållande-

na är komplicerade och fortfarande otillräckligt utredda. Detta framgår av två tidigare artiklar i Lustgården, Karl Evert Flincks i årgång 1990-91 och min egen i årgång 1996.

Sorbusarternas blad är sammansatta, flikade eller hela med sågad kant. Blommorna sitter i flockar, är vita till svagt rosa med två - tre stift. De små äppelfrukterna har två - tre fruktrum. Vår vanliga rönn, *Sorbus aucuparia*, finns vild i hela Skandinavien. *Sorbus intermedia*, oxel, figur 5, växer vild i de södra delarna. Rönnen är diploid medan oxeln är tetraploid genom kombination av två diploida arter numera endast vildväxande i Mellaneuropa: vitoxel, *Sorbus aria*, och tyskoxel, *Sorbus torminalis*. Alla övriga är apomikter, oftast triploida med mycket lokal utbredning. Sorbusarter har bildat hybrider med både Aronia- och Pyrusarter: *Sorbaronia* och *Sorbopyrus*.

Figur 6. Oxel, *Sorbus intermedia* (Ehrh.) Pers. Ur C.A.M. Lindman Nordens Flora, band 5.

327. ONEL, SORBUS INTERMEDIA (Ehrh.) Pers.

Litteratur

Artiklar i Lustgården.

Aldén, B., Engstrand, L., Iwarsson, M., Jonsson, L., Nilsson, Ö. & Ryman, S. 1998. *Kulturväxtlexikon*. Natur och Kultur/LTs förlag.

Dahl, C.G. 1943. *Pomologi I & II*. Albert Bonniers förlag.

Krok, Th. & Almquist, S. 1938. *Svensk flora för skolor. Tjuguandra upplagen*. Utg. E. Almquist, Svenska Bokförlaget, Albert Bonnier.

Lagerberg, T. 1948. *Vilda växter i Norden, band III*. Natur och Kultur.

Lindman C.A.M., 1974. *Nordens Flora, band 5*. Reviderad och moderniserad av Magnus Fries. Wahlström & Widstrand.

Linné, C. von 1760. *Svensk Flora – Flora Svecica utgiven 1755 av L. Salvius, översatt av H. Ericksson & Å. Ohlmarks*. Forum.

Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003. *Den nya nordiska floran*, Wahlström & Widstrand.

Maloideae i Lustgården

<i>Amelanchier</i>	häggmispel, blåhägg	1964-65 NH
<i>Aronia</i>	aronia	
<i>Chaenomeles</i>	rosenkvitten	
<i>Cotoneaster</i>	oxbär	1966-67 KEF & BH 1992 KEF & BH
<i>Crataegus</i>	hagtorn	1995 KEF
<i>Cydonia</i>	kvitten	
<i>Malus</i>	apel, äpple	1944-45 CGD, 1992 RB, 1994 KEF, RB, KL, 1997 AG, 2006 SW
<i>Mespilus</i>	mispel	
<i>Pyracantha</i>	eldtorn	
<i>Pyrus</i>	päron	1944-45 NS, 1993 KEF, 1997 AG
<i>Sorbus</i>	rönn, oxel, vitoxel	1942 NS, 1989 TGN, 1990-91 KEF, RB, 1995 RB, EJ & KL, 1996 ID, 1997 KEF, se Läsarbrev

AG	Allan Gunnarsson	KL	Kenneth Lorentzon
BH	Bertil Hylmö	NH	Nils Hylander
CGD	Carl G Dahl	NS	Nils Sylvén
EJ	Eva Jansson	RB	Rune Bengtsson
ID	Ingegerd Dormling	SW	Stella Westerlund
KEF	Karl Evert Flinck	TGN	Tor G Nitzelius

Abstract

Botanical characters of the subfamily *Maloideae*, within the *Rosaceae* family.

The annual theme day, which focused on the genera *Malus* and *Pyrus*, featured a review of the subfamily *Maloideae*, of special interest in the context of Swedish conditions (see list above). This also cites times when respective genera have been addressed in previous articles published in *Lustgården*,

and their authors.

This article describes ways in which the *maloideae* differ from other species of rose, especially with respect to the inferior ovary in the base of the bloom which, after pollination, develops into the characteristic apple-like 'pome'. The article addresses each and every one of the eleven genera, noting their special characteristics, and providing examples of significant species.

Om författaren

Ingegerd Dormling är hortonom, fil. lic. i botanik vid Stockholms universitet, f.d. forskningsledare vid Skogshögskolan – SLU.

Äpple och päron ur pomologisk synvinkel

Mattias Iwarsson

En pomolog måste studera många olika, för människan nyttiga, odlade frukter. Det gäller äpple, päron, plommon, körsbär, vinbär, krusbär, hallon, björnbär, smultron, åkerbär och jordgubbar. Inte att förglömma vin, fikon, mullbär, hassel, valnöt och många andra. Frågar man någon vad ordet pomolog betyder, säger nog ändå de flesta först just äppelkännare.

Studiet av frukterna, pomologin, började säkert redan under stenåldern, då någon fann att äpplen kan smaka olika. Frukterna är lätta att transportera och fördes med under flyttningarna. Fröna, kärnorna, spreds på boplatsernas soptippar. Redan de gamla grekerna ympade och har beskrivit konsten. Kunskapen har sedan spritts över världen under olika tidsperioder. Det har visat sig att den katolska kyrkan tog med sig konsten att ympa till Sverige.

Under medeltiden fanns äpplen med i landskapslagarnas regler och ympningens metod beskrivs av den heliga Birgitta. Kunskapen om hur äppelsorterna spridits är ännu höljd i dunkel. Säkert har de många krigen under århundradena bidragit till att växtmaterial som frön, ympar och plantor har transporterats långa avstånd.

Pomologer

Olof Rudbeck d. ä. och Carl von Linné var tidiga pomologer. I Rudbecks Den Stora Blomboken finns fyra färgplanschier med frukter. Linné nämner en del pomologiska observationer under sina resor men det är påfallande hur sällan han ser äpplen.

Förklaringen är säkert fimbulvintern 1708-09 då vinterns snön föll den 29 september på de gröna träden, och frosten höll sitt grepp till 1 april, varefter det regnade i nio dagar och 120 cm snö smalt. Alla de kungliga slotten i Mellansverige rapporterade döda fruktträd som var uttorkade och spruckna. Det året var situationen för fruktodlingen katastrofal även i övriga Europa.

Svensk Pomologi

Som pomologins fader räknas Olof Eneroth som 1866 gav ut en stor bok: Svensk Pomologi. Den reviderades av hans enda elev: Alexandra Smirnoff åren 1896-1902, så kraftfullt att den kom att innehålla dubbelt så många sorter. Eneroths stora arbete gällde bl.a. att skapa en ny namnsättning på sorterna. Från att ha beskrivande namn som Sötäpple, Oljeäpple etc., uppkallade han sorterna efter platser och personer.

Grupper

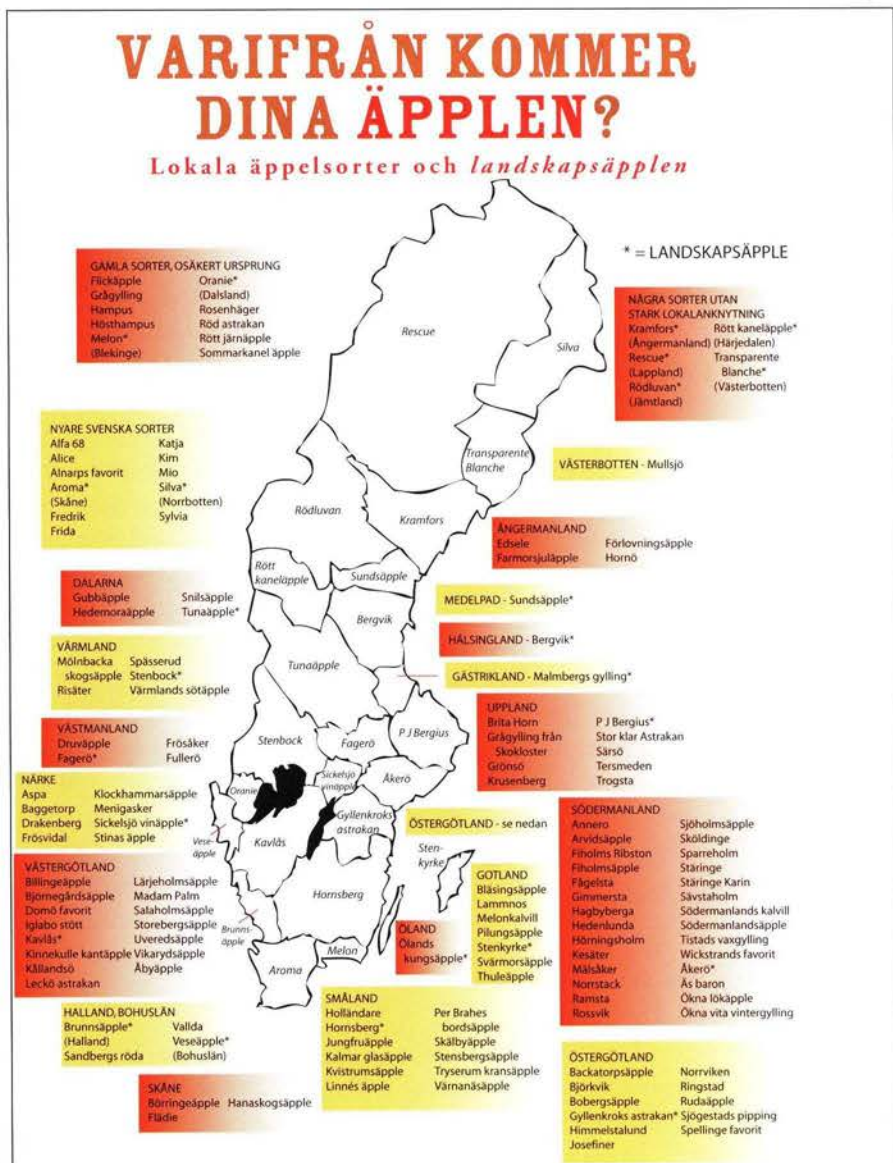
Kan äppelsorterna indelas in några grupper? Eneroth och Smirnoff försökte. De hade tio grupper som dock till stor del överlappar varandra. I Anton Nilssons pomologi (1986),

Våra äppelsorter beskrivs bara tre grupper: Astrakaner, Kalviller och Renetter. Man kan nog säga att även dessa är svåra att alltid applicera på vissa sorter.

Genom forskningen vet vi att det finns tre nivåer på kromosomtalen: Liksom päron och hel del andra rosväxter har äpple $2n = 34$. Två kända tetraploider är 'Husmoder'

och 'Alfa 68'. Listan över de pollensterila triploiderna med 51 kromosomer innefattar sorterna: 'Belle de Boskoop', 'Close', 'Frösåker', 'Gravensteiner', 'Holländaräpple', 'Jonagold', 'Kalmar Glasäpple', 'Kinnekulle kantäpple', 'Mutsu', 'Norrstack', 'Ribston' och 'Vrams järnäpple'.

Frösådda vildaplar, *Malus sylvestris*, an-

Figur 1. Under Nordiska Genbankens inventeringar av de svenska fruktsorterna deltog flera kunniga pomologer. Då återfanns många moderträd. Resultaten sammanfattas i Anton Nilssons pomologier (1986 och 1989). För många äldre sorter är ursprunget okänt.

hade med ett 80-tal sorter varav 34 som enbart kan odlas i zon I och II enligt Riksförbundet Svensk Trädgårds zonkarta.

Motsvarande siffra för äpplen i Nilsson (1986) är 40 av 257. Alltså långt fler äppelsorter som kan odlas längre norrut. Ja det finns faktiskt mer än 100 sorter i Leif Blomqvists (2005) bok "Äppel i Norr." Han har tagit med sorter som går från zon IV och norrut.

Sortgrupper bland päron:

Flera försök till uppdelning i sortgrupper för päron har gjorts på olika grunder som mognadstid, form mm.

Egentligen utan att lyckas särskilt bra. Anton Nilsson har tagit med:

1 Bergamotter.

De är små, gröna med rost och rund form och rakt skaft, gulvitt kött med speciell smak. 'Sommarbergamott', 'Höstbergamott', 'Gansels bergamott', 'Lybecker bergamott' och 'Älebypäron'.

2 Smörpäron (*Beurre*)

är regelbundna, jämna med löst smältande fruktkött. 'Diel', 'Doyonné de Comice', 'Giffard', 'Gråpäron', 'Liegel', 'Napoleon', 'Södermanlandspäron' och 'Wennströms päron' är exempel i gruppen.

3 Bonchrétiener ("Bonkakängor")

har knölig och oregelbunden form med grovt fruktkött och är inte särskilt goda. Exempel

är 'Lundströms bonchrétien' och 'Toppig bonchrétien'.

4 Kanelpäron

är små och smala päronformade, med gula ibland rödflammiga frukter som har typisk kanelliknande arom. Sorter i den gruppen är 'Vingåkers kanelpäron' och 'Långt kanelpäron'.

Ympning

Päron ympas med fördel på härdiga grundstammar. Dessa tas framför allt fram genom kärnsädd av vildpäron. Alla vilda päron är

Figur 3.

KAN DINA ÄPPELSORTER POLLINERA VARANDRA?

Äpplsorтер och deras S-gener

- Äpplsorтер kan inte pollinera sig själva. De är självsterila och det finns ett trettiotal gener för självsterilitet, S-gener.
- Sorter med inga gemensamma S-gener pollinerar varandra bra!
- Sorter med samma S-gener kan inte pollinera varandra. Både Alice och Aspa har S-generna S_3 och S_5 och kan alltså inte pollinera varandra.
- Sorter med en gemensam S-gen kan pollinera varandra men fruktsättningen blir inte maximal. Astrakan (röd) med S-generna S_3 och S_7 och Charlamovsky med S-generna S_3 och S_{28} pollinerar i viss mån varandra.
- Sorter som är triploida (3x), dvs har tre kromosomuppsättningar, har sterilt pollen och kan alltså inte pollinera andra sorter. Tetraploida (4x) sorter med fyra kromosomuppsättningar kan användas som pollinere.
- Sorter betecknade med Vf är resistent mot skorv.

Uppgifterna i tabellen är hämtade från:
Nyborn, H., Sehic, J. och Gustavsson, L. 2007. Pomologen 4:22-27.

så vitt man vet $2n = 34$ alltså endast diploider. Bland de odlade finns även tetraploida och triploida med sterilt pollen. 'Gråpäron' och 'Filip' är exempel på sådana sorter.

Eftersom många päronsorter växer kraftigt har man försökt ympa på andra grundstam-

mar. Kvitten, *Cydonia oblonga*, har visat sig gå bra men är bara härdig i södra Sverige, zonen I. Man har använt sorten 'Kvitten A'. På senare tid har Balsgård förädlad fram en egen grundstam som går att odla upp till Mellansverige: 'BP10030'.

Hur väljer man fruktträd?

Smaken på frukten är naturligtvis viktig. Innan man bestämmer sig kan man under hösten köpa många av de nyare sorterna i livsmedelsaffärerna och smaka på dem.

Uppsatsen i Pomologen bygger på flera vetenskapliga undersökningar som kommit till lite olika resultat. Därav följer de olika uppgifterna för sorterna 'Discovery' och 'Summerred'.

SORT	S-GENER	SORT	S-GENER	SORT	S-GENER
Ahrista Vf	S_3, S_{10}	Granatäpple från Kungsbacka	S_1, S_5		
Alfa 68 (4x)	S_1, S_3, S_5, S_7	Gravensteiner (3x)	S_4, S_{13}, S_{20}	Oranie	S_3, S_5
Alice	S_3, S_5	Grågyling	S_5, S_{20}	Oretorp	S_1, S_3
Angold Vf	S_2, S_7	Guldborg	S_1, S_{20}		
Annero	S_2, S_7	Göteborgs flickäpple	S_1, S_7	Pigeon	S_1, S_{10}
Aro	S_1, S_7			Prima Vf	S_2, S_{10}
Arvidsäpple	S_1, S_5	Hanaskog	S_1, S_5		
Aspa	S_1, S_5	Hannaäpple	S_1, S_5	Rajka Vf	S_1, S_7
Astrakan, Gyllenkroks	S_1, S_7	Hedenlunda	S_{16}, S_7	Rescue	S_1, S_{28}
Astrakan, vit	S_1, S_{22}	Himmelstalund	S_1, S_4	Ribston (3x)	S_1, S_{21}
Astrakan, röd	S_1, S_7	Holländaräpple (3x)	S_1, S_7	Ringstad	S_1, S_{20}
Astrakan, stor klar	S_7, S_{22}	Hugoäpple	S_1, S_{28}	Risäter	S_2, S_7
		Husmoder (4x)	S_2, S_7, S_{10}, S_7	Rubinola Vf	S_2, S_7
				Rödluan	S_1, S_7
Beauty of Bath	S_1, S_5				
Belle de Boskoop (3x)	S_2, S_5, S_7	Idared	S_1, S_7	Sandbergs röda	S_1, S_7
Birgit Bonnier	S_2, S_5, S_7	Idunn	S_1, S_7	Signe Tillisch	S_1, S_7
Boiken	S_3, S_{28}	Ingrid Marie	S_1, S_7	Silva	S_1, S_7
Brunnsäpple, Hallands	S_3, S_7	Ivö	S_3, S_7	Siv	S_1, S_7
				Snövit	S_1, S_7
Cellini	S_{10}, S_{20}	James Grieve	S_1, S_7	Sparreholm	S_{22}, S_7
Charlamovsky	S_3, S_{24}	Jonagold (3x)	S_2, S_5, S_9	Spartan	S_1, S_{10}
Close (3x)	S_3, S_{10}, S_7	Jonathan	S_{28}, S_7	Spåserud	S_1, S_{27}
Cortland	S_3, S_{20}	Josefiner	S_{16}, S_{24}	Stenkyrke	S_1, S_7
Cox's Orange	S_1, S_5	Julyred		Stäringe Karin	S_1, S_{22}
Cox's Pomona	S_1, S_5			Suislepper	S_2, S_{24}
		Kalmar glasäpple (3x)	S_2, S_1, S_{10}	Summerred	S_1, S_7
Discovery	S_1, S_4	Katinka	S_2, S_7	Summerred	S_{16}, S_{24}
Discovery	S_{25}, S_{24}	Katja	S_2, S_{24}	Sylvia	S_1, S_{24}
Domö favorit	S_2, S_5	Kavlås	S_{28}, S_7	Särsö	S_1, S_7
Drakenberg	S_2, S_7	Kramforsäpple	S_1, S_{20}	Sävstaholm	S_1, S_7
Dronning Louise	S_1, S_9	Kim	S_1, S_{25}	Sörmlandsäpple	S_1, S_{28}
		Kinneulle kantäpple (3x)	S_1, S_4, S_{10}		
Edsele	S_1, S_5			Topaz Vf	S_2, S_7
Eir	S_{24}, S_7	Landskronaäpple	S_1, S_7	Transparente Blanche	S_1, S_7
Elise	S_1, S_5	Larsmässeäpple	S_1, S_7	Trogsta	S_{22}, S_{28}
Elistar, Elshof	S_1, S_5	Laxton's Superb	S_1, S_{22}		
Eva-Lotta	S_{25}, S_7	Linda	S_1, S_5	Vallda	S_1, S_7
		Linnés äpple från Stenbrohult	S_1, S_7	Vanda, Vf	S_1, S_7
Fagerö	S_1, S_7	Lobo	S_{10}, S_{22}	Veseäpple	S_1, S_{20}
Farmors juläpple	S_1, S_7			Villands glasäpple	S_1, S_7
Fiholms Ribston	S_7, S_{10}	Mantet	S_1, S_{25}	Vittsjö	S_1, S_7
Filippa	S_7, S_{16}	Maypole	S_{10}, S_{16}	Vista Bella	S_1, S_{24}
Flädie	S_1, S_7	Melon	S_{10}, S_7	Vrams jämsäpple (3x)	S_{20}, S_7, S_7
Fredrik Vf	S_1, S_7	Melonkalvill	S_1, S_5	Värmlands sötäpple	S_4, S_{21}
Frida Vf	S_1, S_5	Menigasker	S_1, S_9		
Frösåker (3x)	S_1, S_7	Mio	S_1, S_7		
Fullerö	S_5, S_7	Mutsu (3x)	S_2, S_1, S_{20}	Wealthy	S_3, S_9
Förlovningsäpple	S_{20}, S_7	Mälsåker	S_3, S_5	Worcester Parmän	S_2, S_{24}
Gul Richard	S_{20}, S_{24}	Nanna	S_1, S_{24}	Åkerö	S_1, S_7
Gloster	S_1, S_{28}	Norrstack (3x)	S_4, S_7, S_7		
Golden Delicious	S_2, S_3	Norrviken	S_1, S_7	Ökna lökäpple	S_1, S_{16}
Guldparmän	S_1, S_5				

Många sorter går snabbt över från det syrliga lite omogna till det söta stadiet för att snart bli mjöliga och fadda i smaken.

Några få sorter som 'Filippa', 'Gravensteiner', 'Ribston', 'Åkerö" och 'Gul Richard' är tydliga i smaken med egna aromer. I blindtest har dock även garvade pomologer haft svårt att känna igen de olika sorterna.

Många söker fruktsorter som de har speciella minnen av, särskilt barndomsäpplen blir viktiga vid valet av till den egna trädgården.

Även ursprunget för äppelsorten kan vara avgörande för valet. Stor energi har lagts ner för att söka finna fruktsorternas historia och i många fall är moderträdet känt.

Sveriges Pomologiska Sällskap har efter bestämda kriterier utsett landskapsäpplen, det kan också vara ett motiv för sortval.

Viktigt är också att man väljer ett friskt material helst resistent mot skorv och andra sjukdomar. Mycket goda exempel är de svensk växtförädlingarna 'Katja' och 'Aroma'. I pollinationstabellen framgår vilka sorter som är skorvresistenta.

Mognadstiden för äppelsorterna är också avgörande för valet, alltså när önskar man konsumera sin frukt. Direkt från trädet i au-

gusti och september eller ska de plockas ner i oktober och förvaras tills de mognar. Avgörande här är vilka förvaringsmöjligheter som står till buds: kallutrymme i källare, isolerad låda på balkongen, jordkällare eller stuka. Vid god förvaring kan smaken förbli till maj-juni. Ju längre norrut en sort odlas dess senare kan den konsumeras då frukterna är mer omogna när de plockas. I Ångermanland är 'Sävstaholm' en syrlig höstfrukt som kan hålla sig en månad medan den är helt slut i Sydsverige i mitten av september.

I ensliga lägen ska köparen av äppelträd också tänka på att träden måste korspollineras för att ge frukt och att alla sorter inte passar ihop. Moderna DNA-studier har tagit fram metoder att studera de speciella S-gener (sterilitetsgener) som styr korsbarheten mellan olika sorter. I pollinationstabellen kan man utläsa vilka sorter som passar eller inte passar ihop.

Om författaren

Mattias Iwarsson är biolog vid Centrum för biologisk mångfald Uppsala och en av redaktörerna för bok-

verket Etnobiologi i Sverige. Han tog en licentiatexamen 2002 på Institutionen för Systematisk botanik, vid Uppsala universitet. Avhandlingen

tog upp pollinationsbiologi och presenterade en världsvid monografisk revision av släktet lejonöron *Leonotis* (Lamiaceae).

Tack

Ett särskilt tack riktas till Jesper Kårehed, Botaniska Trädgården Uppsala universitet, för hjälp med layout av illustrationerna.

Citerad litteratur:

Blomquist, Leif. 2005. *Äppel i norr*. Pomologisk handbok. Karleby, Finland.

Eneroth, Olof & Smirnoff, Alexandra. 1896-1902. *Handbok i svensk pomologi eller beskrivning öfver ädlare i Sverige på fritt land odlade Trädfruktar och frukträd*. Volym I-V.

Stockholm.

Fernqvist, Ingevald. 1993. *Växtatlas. Riksförbundet Svensk Trädgård*. Alnarp.

Nilsson, Anton. 1986. *Våra äppelsorter*. Stockholm.

Nilsson, Anton. 1989. *Våra päron-, plommon- och körsbärssorter*. Örebro.

Genetisk variation - bränslet i evolutionen

Gösta Eriksson

Familjen Cupressace var årets träd år 2007. Bland föreläsarna på temadagen fanns Gösta Eriksson, SLU, Uppsala. Han talade om den genetiska variationen hos några i familjen. Gösta Erikssons föreläsning återges här. Artikeln är delad i två avsnitt, där det första behandlar genetisk variation i allmänhet och det andra ger några exempel på variation hos några i familjen. Gösta Eriksson påpekar att dessa arter inte ingår i några omfattande förädlingsprogram. Som en följd är antalet genetiska studier av dem jämförelsevis begränsat.

Naturligt urval och andra evolutionära faktorer

För de flesta människor är det uppenbart att genetisk variation är en förutsättning för evolution. Vad är den genetiska innebörden av evolution? Evolution står för genetisk förändring från en generation till de nästkommande.

Genetiker intresserar sig för två huvudtyper av genetisk variation:

variation mellan populationer
och

variation inom populationer.

Innan jag kommer in på vilken information man kan få från dessa två typer är det viktigt att påpeka att det **naturliga urvalet** inte är den enda evolutionära faktorn som kan leda till evolution.

I många kretsar råder det en övertro på det naturliga urvalets betydelse för evolutionen i naturen. Detta innebär inte att jag förnekar eller att jag vill förringa betydelsen av det naturliga urvalet utan enbart att andra faktorer också kan påverka evolutionen. **Genetisk**

drift är en annan evolutionär faktor som är av störst betydelse i små populationer. Genetisk drift leder till slumpmässig förlust av gener vilket medför ökad homozygoti.

Homozygoti innebär att genen förekommer i dubbel uppsättning. Ju mindre population desto mer homozygoti i avkomman. Uttryckt på annat sätt kan vi konstatera att med ökande genetisk drift minskar möjligheterna till evolution via naturligt urval.

Mutationer är så sällsynta att sannolikheten för att samma mutation skall uppstå i två olika populationer är obefintlig. Mutationer leder därför till en ökad differentiering mellan populationer, men det är endast fråga om en ringa ökning.

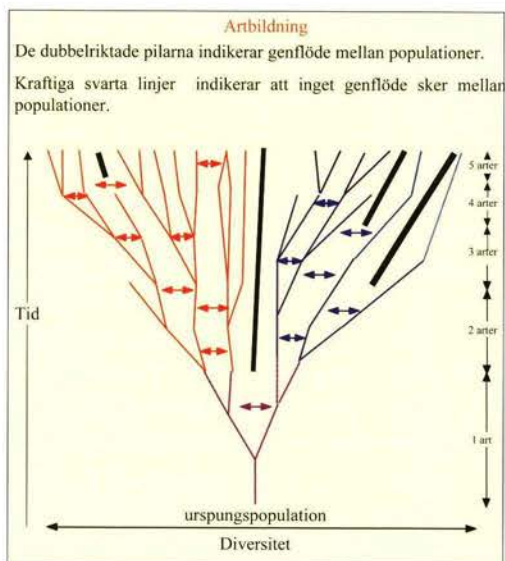
Genflödet, d.v.s. transport av pollen och frön mellan olika populationer, verkar utjämnande mellan populationer. De evolutionära faktorerna verkar samtidigt och ofta på ett komplext sätt, vilket gör att det är svårt att förutsäga den genetiska variationen mellan olika populationer i naturen. I tabell 1 har jag sammanfattat hur de olika evolutionära

faktorerna påverkar variationen mellan och inom populationer.

För egenskaper av anpassningsvärde ger uppskattningar av variationen mellan populationer information om tidigare evolution. I detta sammanhang är det viktigt att påpeka att variationen mellan populationer inom en art är en naturlig del i utvecklingen av nya arter. Viktigast för artbildningen är att något genflöde inte sker mellan populationerna.

Tabell 1. Sammanfattning av hur olika evolutionära faktorer påverkar variationen mellan och inom populationer.

Evolutionära faktorer	Variation mellan populationer	Variation inom populationer
naturligt urval genetisk drift mutationer genflöde	ökning ökning ringa ökning minskning	minskning minskning ringa ökning ökning

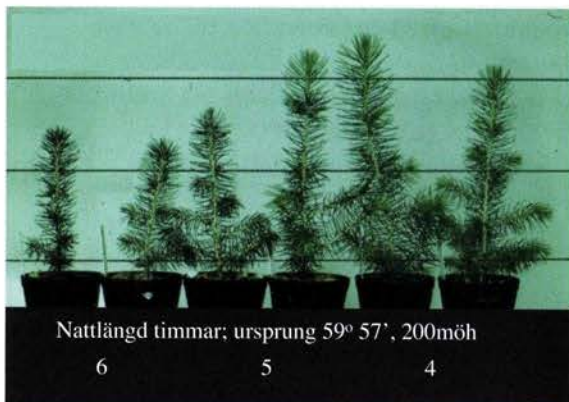

Figur 1. En schematiserad bild av hur en ursprungspopulation över tiden kan ge upphov till fem arter. Först uppstår en blå och en röd art, senare sker ytterligare 2 uppdelningar av den blå arten och slutligen uppdelning av den röda arten. En förutsättning för artbildningen är att genflödet mellan populationer upphör, vilket i figuren är markerat som kraftiga svarta linjer.

Den ständigt pågående differentieringen av populationer och arter har jag försökt att åskådliggöra i Fig. 1.

Variationen inom populationer ger oss information om populationens anpassningsförmåga, som är livsavgörande för dess möjlighet att anpassa sig till nya omvärldsförhållanden. För att ytterligare komplicera saken är det viktigt att nämna att det finns olika typer av egenskaper. De som är av betydelse för anpassningen och som därmed kan förändras genom naturligt urval utgör den ena kategorin. Den andra utgörs av egenskaper som är neutrala och som därför inte påverkas av det naturliga urvalet. De flesta biokemiska markörer hör till den senare kategorin. Eftersom de inte påverkas av det naturliga urvalet kan de användas för att studera genflödet mellan populationer och på så sätt ge oss värdefull information om dynamiken i evolutionen.

Isozymer är en typ av biokemiska markörer som flitigt använts i genetiska studier av populationer. Sedan ett par decennier har

Figur 2. Granplantor från en Värmlands-population, som två och två växt vid 4,5, respektive 6 timmars natt. Den långa natten har lett till att plantorna slutat växa medan fyra timmars natt inte stoppat tillväxten. Vid fem timmars natt har en del plantor slutat växa medan andra inte påverkats. Fem timmars natt ligger nära den kritiska nattlängden för knoppsättning som definieras som den nattlängd som ger 50 % knoppsättning. Foto: Fytotronens arkiv.

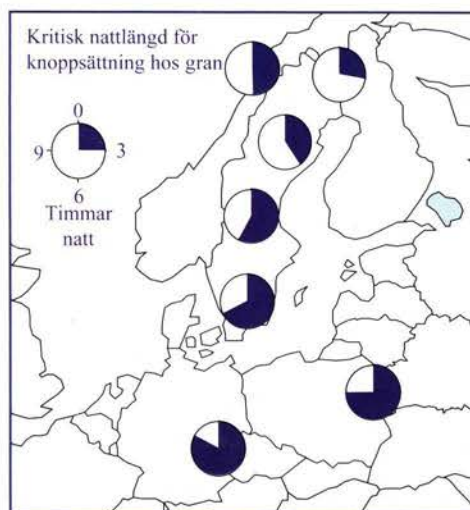
man också utnyttjat fragment av DNA för populationsgenetiska studier.

Jag skall ge ett klassiskt exempel på skillnader mellan populationer som med stor säkerhet är betingade av naturligt urval och ett annat klassiskt exempel på skillnader inom en population.

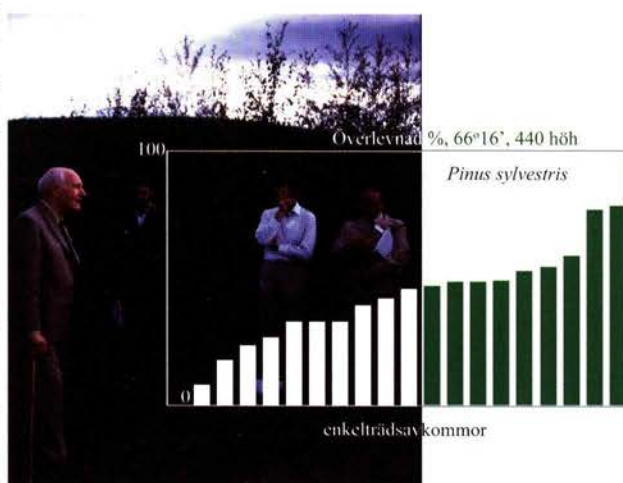
Under 1960-talet studerade Ingegerd Dormling knoppsättning hos olika granpopulationer odlade vid olika nattlängder. Den kritiska nattlängden definieras som det antal mörka timmar då 50 % av plantorna i en population bildat terminalknopp. Denna egenskap är starkt kopplad till uppbyggnaden av frosthärdigheten. Fotot från Ingegerd Dormlings tidiga studier av knoppsättning hos gran visar att plantor som haft sex timmars natt har slutat växa genom att bilda terminalknopp (Fig. 2). De plantor som enbart har haft fyra timmars natt har fortsatt att växa och de har således inte bildat någon terminalknopp. Vid fem timmars natt har hälften av plantorna fortsatt att växa, vilket innebär att den kritiska nattlängden för den

studerade populationen är fem timmar. Som framgår av Fig. 3 ökar den kritiska nattlängden från norr till söder. Detta är en spegling av att plantorna i norr måste starta sin invintring betydligt tidigare än de sydliga granarna. Skillnaden i klimat mellan de norska atlantiska granarna och granar från Norrbotten är också betingad av att vintern kommer mycket tidigare i Norrbotten än vid atlantkusten. Vi finner inga skarpa gränser mellan granar från olika breddgrader. Därför kallar man denna typ av kontinuerlig variation för klinal till skillnad från den sprängvisa differentiering som Göte Turesson påvisade hos vissa örter och som han betecknade som ekotypisk.

Vilhelm Eiche gjorde en ovärderlig insats för det norrländska skogsbruket med tall genom att anlägga försök med olika populationer spridda över hela Sverige. I varje population samlade han kottar från minst 20 tallar för att kunna studera skillnader i överlevnad mellan avkommorna från enstaka träd. I ett av försöken, i Kåbdalis norr

Figur 3. De mörkblå cirkelsektorerna anger den kritiska nattlängden för knoppsättning hos ett antal europeiska granpopulationer studerade i Stockholms-fytotronen av Ingegerd Dormling.

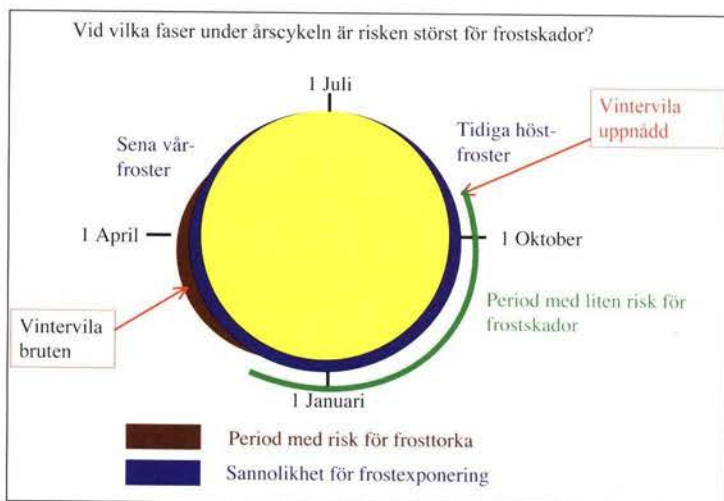
Figur 4. Vilhelm Eiche i ett tallproveniensförsök vid Kåbdalis där plantdöden är mycket stor. Staplarna anger procenten överlevande träd efter 20 år hos avkommor från enskilda moderträd i ett bestånd i Korpilombolo. Notera den stora spridningen i procenten överlevnad. Foto: Gösta Eriksson.

Figur 5. En schematiserad bild av de tidpunkter under året då frostexponering kan ske i Mellansverige. Under den tid då granplantorna befinner sig i vila, markerad med grönt, är risken för frostsador liten. De plantor som befinner sig i aktiv tillväxt då sena vårfroster eller tidiga höstfroster uppträder löper störst risk att bli frostskadade.

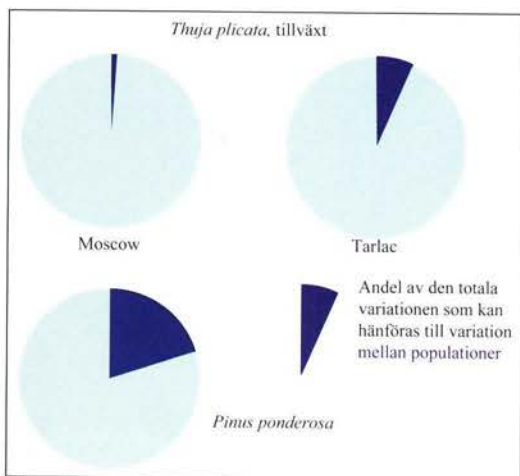
om Jokkmokks samhälle, skilde sig överlevnaden från noll överlevnad till 75 % i den bästa avkomman (Fig. 4). I de flesta andra försök från inre Norrland har vi fått likartade resultat. Vi har spekulerat i att det kan vara en fördel för tallen att ha en så stor variation för att alltid ha någon eller några avkommor som är väl anpassade till de förhållanden som är rådande vid nästa föryngringstillfälle. Intervallen mellan dessa kan uppgå till mer än 100 år. Under en så lång tid är det inte bara vädret som förändras utan även klimatet. Detta har stor betydelse för en art med så lång tid mellan de olika föryngringstillfällena.

För skogsträdsförädlingen innebär den stora variationen inom tallpopulationerna från norra Sverige att vi har en stor anpassningsförmåga hos dem. Detta innebär i sin tur att vi har stora möjligheter att driva en framgångsrik skogsträdsförädling.

På våra nordliga breddgrader är frosthärddigheten hos skogsträden av fundamental betydelse. Egentligen är det snarare en fråga om att undgå att bli utsatt för frost innan frosthärddigheten blivit fullt utvecklad under hösten. Likaså är det viktigt att undgå de sena vårfrosterna efter att avhärddningen startat. De faser då risken för olika typer av frostsador är stor har jag åskådliggjort i Fig. 5. Studier av tillväxtrytmen, d.v.s. tillväxstarten på våren och tillväxtavslutningen på sensommaren eller hösten spelar därför en

stor roll för olika populationers förmåga att överleva och frodas på en viss lokal. Med detta som bakgrund är det dags att presentera några resultat från de trädslag som var temat för denna seminariedag.

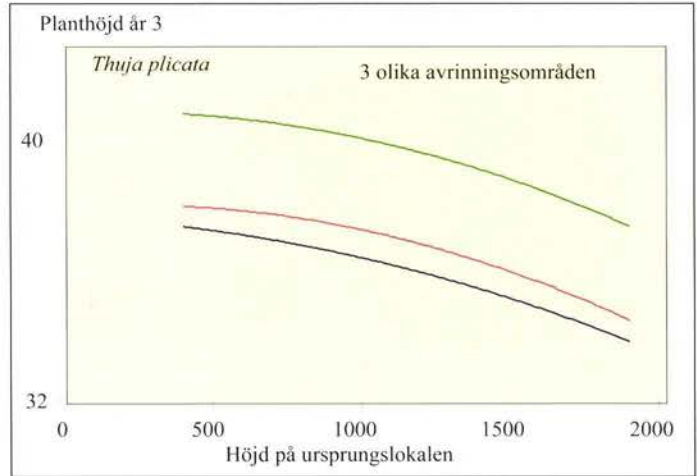
Figur 6. Cirkelsektorerna anger den andel av variationen i tillväxt som kan tillskrivas skillnader mellan populationer av *Thuja plicata* i försök utförda i två nordamerikanska plantskolor. Som jämförelse visas den stora variationen hos ett annat nordamerikanskt trädslag, *Pinus ponderosa*.

Släktena *Thuja*, *Cupressus* och *Chamaecyparis*

I en nordamerikansk studie av tillväxten i två plantskolor i Idaho visade det sig att variationen mellan olika populationer för denna egenskap var ganska ringa (Fig. 6). Resultaten jämfördes med data från *Pinus ponderosa*. Som framgår av figuren var variationen mellan populationer av *Pinus ponderosa* av en helt annan storleksordning. När tillväxten hos unga plantor i populationer från olika avrinningsområden och höjdlägen jämfördes visade det sig att skillnaderna i tillväxt till viss del påverkades av höjdläget (Fig. 7). Däremot var skillnaderna mellan avrinningsområden betydligt större. Från dessa försök gjorde man även uppskattningar av den del av variationen som kunde tillskrivas skillnader mellan populationer och skillnader mellan enskilda trädavkomor inom populationer.

På två försökslokaler i Idaho, Benton flat och Tarlac, var det stor variation mellan familjer i fråga om planthöjd vid ung ålder (Fig. 8). Däremot kunde man inte påvisa någon skillnad mellan familjerna i försöket i Moscow. Inte heller var det någon variation i sen tillväxt mellan avkommorna från enskilda träd. Man kan spekulera i att skillnader i sen tillväxt har varit av ringa betydelse för anpassningen hos *Thuja plicata*, vilket i så fall utgör en stor skillnad mot den svenska granen och tallen.

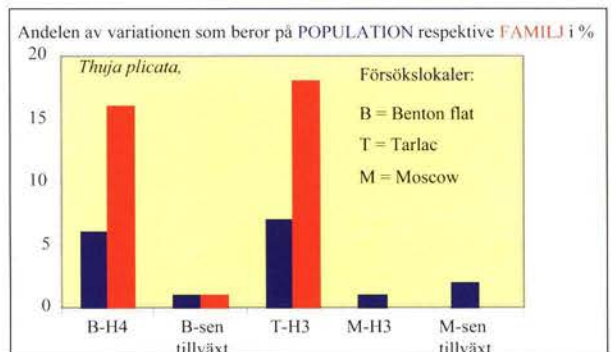
I en annan studie av *Thuja plicata* uppskattades inavelsdepressionen efter självpollinering på tre försökslokaler. Barrträd saknar i regel självsterilitetsgener vilket gör att det är möjligt att få frö

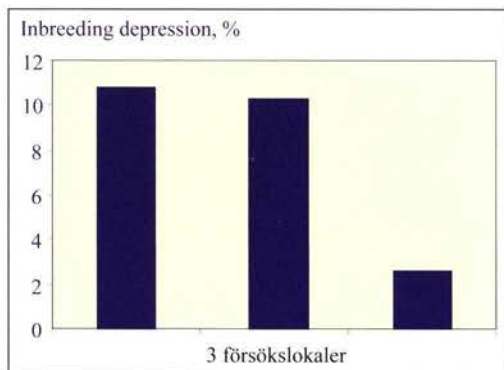
Figur 7. Sambandet mellan planthöjd vid 3 års ålder hos *Thuja plicata*-plantor och ursprungslokalens höjd över havet. Data från tre olika vattenavrinningsområden visas.

efter självbefruktning. Som framgår av Fig. 9 översteg inte inavelsdepressionen 11 % på någon av lokalerna. Hos gran och tall har vi funnit att inavelsdepressionen oftast är större än 50 %. Även i detta avseende skiljer sig *Thuja plicata* starkt från gran och tall.

En isozymstudie som omfattade sex kanadensiska populationer av *Thuja occidentalis* bekräftade det vanliga resultatet från studier med markörer. Skillnaden mellan popula-

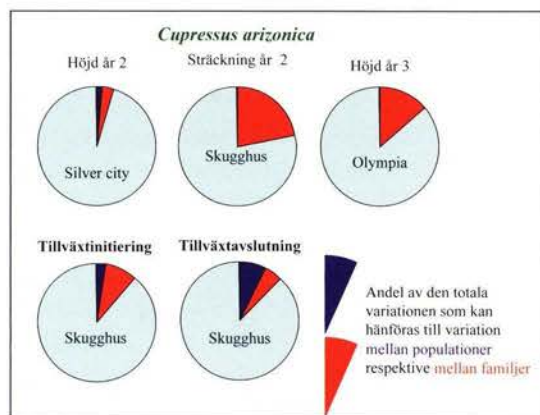

Figur 8. Andelen variation i procent som beror på population respektive familj hos *Thuja plicata* som studerats i tre nordamerikanska plantskolor. B, T, och M står för de tre plantskolorna Benton flat, Tarlac och Moscow. H3 = höjd vid 3 års ålder, H4 = höjd vid 4 års ålder, sen tillväxt är den andel av tillväxten som sker sent under tillväxtperioden.

Figur 9. Inavelsdepressionen i procent efter självpollinering hos *Thuja plicata* på tre försökslokaler i Nord-Amerika. Inavelsdepressionen = skillnaden mellan icke inavlat material och inavlat material uttryckt i procent.

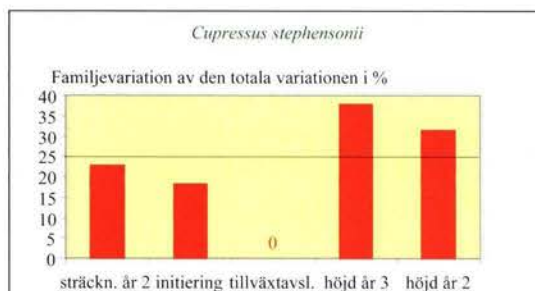
tioner förklarade sålunda endast 2 % av den totala variationen. Sådana små skillnader mellan populationer antyder att genflödet varit stort mellan de studerade populationerna (jämför Tabell 1). Isozymstudierna ger oss därför ingen vägledning när det gäller att välja populationer för genbevarande. Trots det stora genflödet har differentiering skett för tillväxt och tillväxttrytm. Detta antyder att det naturliga urvalet spelat en roll under evolutionen eller att den genetiska driften

Figur 10. Cirkelsektorerna visar den andel av variationen i fem olika egenskaper hos plantor av *Cupressus arizonica* som kan tillskrivas skillnader mellan populationer respektive avkommor från enskilda moderträd (= familjer) i två plantskolor och ett skugghus i norra USA.

haft betydelse för den differentiering vi ser.

Även hos *Cupressus arizonica* och *Cupressus glabra* har studier av tillväxttrytm genomförts i olika plantskolor. Skillnaderna mellan populationer var små hos *Cupressus arizonica* (Fig. 10) medan skillnaderna mellan populationer av *C. glabra* var betydande. Hos *C. arizonica* var det ett mycket svagt samband mellan ursprungslokalens höjd över havet och andelen överlevande plantor. Detta samband förklarade endast 16 % av den observerade variationen. Hos *C. glabra* var ett motsvarande samband betydligt starkare och det förklarade hälften av variationen. Efter som *Cupressus arizonica* förekommer i små populationer kan man förvänta att det skulle vara en relativt stor variation mellan populationer på grund av att genetisk drift kan vara betydande i små populationer. Genetisk drift innebär som beskrivits ovan slumpmässig förlust av gener och förlust av olika gener i olika populationer. Någon säker förklaring till avvikelsen från det förväntade resultatet gavs inte. I samma studie ingick även en population av *Cupressus stephensonii* som förekommer på en enda lokal i Kalifornien. Som framgår av Fig. 11 kunde man påvisa stor familjevariation för fyra av de fem undersökta egenskaperna. I en dylik studie med fritt avblommade avkommor kan variationen teoretiskt inte överstiga 25 %. Detta gäller

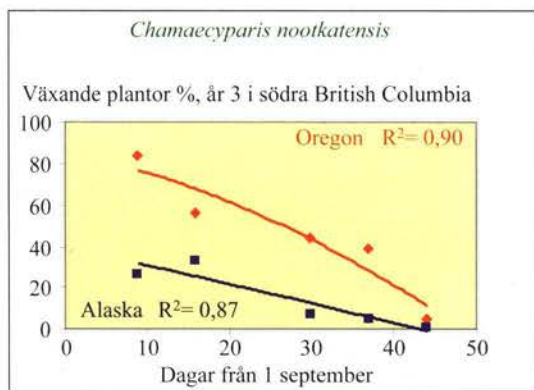

Figur 11. Den andel av variationen som kan tillskrivas skillnaden mellan avkommor från enskilda moderträd (= familjer) av *Cupressus stephensonii* i ett försök i USA.

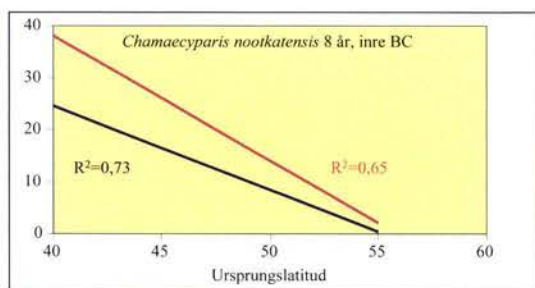
under förutsättningen att alla plantor från ett enskilt träd har olika fäder. Om flera plantor har samma far eller om de är resultatet av självbefruktning kan man få uppskattningar av variationen som överstiger 25 %. Eftersom *C. stephensonia*-populationen är liten är det troligt att en hel del inavel förekommit.

I en studie i södra British Columbia registrerades antalet växande plantor från och med 1 september i två populationer av *Chamaecyparis nootkatensis* från Oregon och Alaska. Båda populationerna visade ett starkt samband mellan datum för registrering och procenten växande 3-åriga plantor (Fig. 12). Procenten växande plantor var mycket lägre i Alaska-populationen än i Oregon-populationen. Detta var förväntat eftersom den nordliga populationen anpassats till tidig ankomst av vintern medan en längre växtperiod hos Oregon-populationen kan ge större plantor som lättare kan konkurrera med annan vegetation i det mildare klimatet.

I ett försök i inre British Columbia studerades sambandet mellan latituden på ursprungslokalen och dödlighet respektive döda knoppar vid åtta års ålder. I försöket

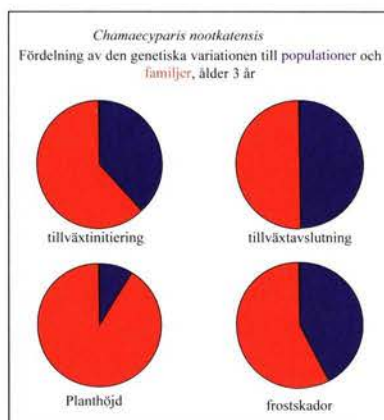

Figur 12. Procenten växande plantor under hösten hos två populationer av *Chamaecyparis nootkatensis* som studerades i en plantskola i södra British Columbia, Kanada. R^2 -värdena anger den andel av variationen som kan tillskrivas de samband (= kurvor) mellan växande plantor och tidpunkt för observation som visas i figuren.

Figur 13. Sambanden mellan procent dödlighet respektive procent döda knoppar och populationernas ursprungslatituder hos populationer av *Chamaecyparis nootkatensis* i ett fältförsök i British Columbia, Kanada. R^2 -värdena anger den andel av variationen som kan tillskrivas de samband (= linjer) som visas i figuren.

ingick 22 populationer. Som framgår av (Fig. 13) var det relativt starka samband för båda egenskaperna. Fördelningen av den genetiska variationen mellan populationer och inom populationer redovisades för ett försök vid tre års ålder. (Fig. 14) För planthöjden var det huvudsakligen en fråga om variation inom populationer medan det var något jämnare fördelning av variationen för initiering och avslutning av tillväxten samt frostsador. Den senare studien bekräftar de tidigare redovisade resultaten att skillnader

Figur 14. Fördelningen av den genetiska variationen i procent mellan populationer och mellan avkommor från enskilda träd (= familjer) för fyra olika egenskaper i ett nordamerikanskt försök med *Chamaecyparis nootkatensis*. Observationerna gjordes vid 3 års ålder.

mellan populationer förekommer men att även variationen inom populationer kan vara betydande.

Ett försök till sammanfattning för dessa arter ger vid handen att det finns signifikanta skillnader både mellan populationer och inom populationer för egenskaper kopplade till tillväxtrytmen. Variationen inom populationer var genomgående större än mellan populationer. Den senare är till viss del kopplad till populationernas ursprung, breddgrad och höjd över havet.

Juniperus communis

En holländsk och en engelsk studie av denna art har genomförts med hjälp av biokemiska markörer. Den holländska studien syftade till att testa om små populationer hade mindre genetisk variation än stora populationer. Några skillnader mellan populationerna i detta avseende kunde inte påvisas. Det förtjänar att påpekas att populationer kan vara genetiskt åtskilda även om variationen inom dem är lika stor. Som i de flesta studier av olika populationer med isozymer var skillnaden dem emellan marginell, 2,6 %, vilket innebär att 97,4 % av variationen återfanns inom populationerna. Även för denna art antyder resultaten att genflödet mellan populationerna är omfattande. I den engelska studien som hade ett likartat syfte användes en DNA-markör. Inte heller i detta fall fann man några skillnader i fråga om variationen inom populationer vare sig populationer var små och fragmenterade eller stora och mera sammanhängande. Med ledning av skillnaderna som påträffades föreslogs att arten invandrat till Storbritannien längs tre olika stråk.

Om författaren

Gösta Eriksson är professor emeritus och knuten till Institutionen för växtbiologi och skogsgenetik vid Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala.

Abstract

The presentation is divided into two sections. The first addresses genetic variation in general, while the second provides examples of variation in some of the species highlighted during the Theme Day.

Variations between and within populations are the two principal types of variation that geneticists wish to determine. The variation between populations reveals their evolutionary history, while variation between populations provides information concerning a population's capacity for adjustment to change.

Evolution is defined as 'genetic change between generations'. Natural selection is not the sole cause of evolution. Evolution is also affected by random changes in the form of genetic drive and genetic flow (immigration via pollen and seeding). The evolutionary process is also affected by mutations, although to a more limited extent than the three previously named evolutionary factors. Properties affecting the ability to adjust to change are determined by natural selection, while the majority of biochemical indicators are affected by random factors alone.

The species highlighted during the Theme Day demonstrate variations in the nature of the adjustment made both between and within populations. The degree of variation is often significantly less than that between spruce and pine. Where in-breeding suppression (inavelsdepressionen??) has been studied, it has been shown to be less than that noted for spruce and pine. As in the majority of other studies conducted with indicators, variation between populations is extremely limited. This suggests that genetic flow between populations is considerable.

1. Beteslandskap i en dal med skogsklädda bergsbranter. Foto: Eric Wahlsteen.

Genom Yunnans bergslandskap

Eric Wahlsteen

Denna artikel är skriven efter en resa som jag gjorde i den kinesiska provinsen Yunnan våren 2008. Med artikeln vill jag översiktligt beskriva några av de vegetationstyper som finns i nordvästra delen av provinsen samt beskriva två specifika lokaler och dess växter.

Yunnan gränsar till Tibet och Burma i väster, Laos och Vietnam i söder, de kinesiska provinserna Guizhou och Guangxi i öster och Sichuan i norr.

Även om resan sträckte sig från Guangzhou (Kanton) i söder genom Yunnans huvudort Kunming till den lilla staden Deqin i nordligaste Yunnan, behandlar jag här endast två platser i den nordligaste delen av provinsen.

Yunnan upptar endast 4 % av Kinas totala

yta men här finns hälften av hela landets alla högre växter (*fanerogamer*).

Totalt har Yunnan omkring 15 000 fanerogamer och av dem är cirka 5 000 alpina växter i provinsens nordvästra bergsmassiv, Hengduan. Det höga artantalet är ett resultat av flera faktorer. Bland de viktigaste är att provinsen sträcker sig från tropiskt klimat i söder till högaltitud i norr. Det har även betydelse att Yunnans västra bergsmassiv har en tydlig nord-sydlig riktning och att arter

Fig. 2-3.
Två
stammar
av *Betula
Platyphylla*.
Foto: Eric
Wahlsteen.

därmed har kunnat vandra längs bergskedjan under perioder av kallare klimat. Motsatsen är t.ex. de europeiska Alperna som löper i öst-västlig riktning, där arterna motas till utdöd av inlandsisar när bergen plötsligt slutar i söder.

Klimatet är monsunt framför allt i de södra och i de centrala delarna av provinsen, men till viss del även i de nordvästra bergsområdena. Under vintern påverkas klimatet av en kall, torr kontinental vind, medan somrarna är regnrika som ett resultat av monsunen. De stora höjdskillnaderna i nordvästra Yunnan bidrar även till flera olika klimat längs med samma bergssida. Under en och samma dag i juni kan man se bananodlingar och fikonkakusar i de torra och heta dalarna och högalpina risbuskage med snölegor på bergen.

Valet av de två platser som jag tar upp i artikeln kommer sig av att de är representativa för de miljöer som besöktes under resan och att det där finns flera olika lignoser samt ett intressant, kompletterande örtskikt.

De båda lokalerna besöktes de sista dagarna i maj 2008. Den första låg utanför den tibetanska byn Geza i närheten av Zhongdian 3 125 m.ö.h. och var en dal med huvudsakligen två vegetationstyper: omgärdande bergssluttningar med tall-/björkskog med en

undervegetation av rhododendron och bambu och den gräsbevuxna, betade dalen. Den andra lokalen (3 440 m.ö.h.) ligger mellan Deqin – Zhongdian. Här bestod vegetationen av tall-/gran-/björkskog med undervegetation av spirea, rhododendron och berberis.

Lokal 1: Geza

Vi lämnade den lilla staden Zhongdian en tidig onsdagsmorgon för en heldagsexkursion med bl. a. ett besök i den tibetanska byn Geza. Vi höll en relativt jämn marschhöjd på drygt 3 000 m.ö.h. och vegetationen var likartad under dagen.

Vägen gick genom dalar med ängar ofta i anslutning till någon bäck eller mindre å, hårt betade av jakar och kor, (fig. 1). Runt dalen reste sig Hengduans skogsklädda berg, rodnande av blommande rhododendron. Utanför byn Geza stannade vi för picknicklunch på en äng (3 125 m.ö.h.) omgärdad av skogar av *Pinus armandii* och *Betula platyphylla* (fig 2 & 3). Resan bjöd på två tydligt distinkta arter av björk, dels *Betula platyphylla*, dels *B. albosinensis*. *Betula platyphylla* kan bli upp till 30 m hög, men de exemplar vi såg var maximalt 20 m höga. Arten har 3-8 förstahandsnervor och skiljs på så vis från *Betula utilis*, med 8-15 förstahandsnervor,

som även förekommer i området. Barken hos *Betula paltyp-hylla* är gråvit och avflagnande, skotten mörkt grå eller mörkt bruna och glatta. Trädet ger timmer för jordbruksredskap, olika träföremål och tobakslådor, men används endast undantagsvis för husbyggnad.

Buskvegetationen på denna lokal är sammansatt av lövfällande rhododendron (*Rhododendron yunnanense*, fig. 4), *Fargesia*, klematis och berberis. Örtvegetationen var inte långt kommen, men *Iris ruthenica* (fig. 5) urskiljdes med klarhet.

Dalens botten är mycket hårt betad och den påminner snarast om en välklippt, smaragdgrön golfgreen. Här växer den underbart vackra *Euphorbia nematocypa* med knallröda stjälkar, silverglänsande gröna blad och gyllene högblad. Högre upp på slänten finns en kinesisk edelweiss, *Leontopodium franchetii* (fig 6), och invid den slingrande bäcken i dalens botten växer åtminstone två olika, vackert tecknade irisar. I ett liknande beteslandskap hade vi, ett par dagar tidigare, funnit ett stort bestånd av den gula trädpiönen *Paeonia delavayi*, i full blom.

Lokal 2: Deqin

När vi lämnade Zhongdian för att återuppta resan mot den lilla staden Deqin väntade en dagslång färd på slingriga bergsvägar varifrån vi blickade ner i de djupa dalarna.

4. Den lövfällande *Rhododendron yunnanense* i gles tall-/björkskog. Båda bilderna, foto: Eric Wahlsteen.

5. *Iris ruthenica* som bottenskikt i gles tall-/björkskog.

6. *Leontopodium franchetii*
i en glänta på den branta
bergssluttningen.
Foto: Eric Wahlsteen.

Som ett resultat av regnskugga blir de nedre delarna av dessa dalar mycket heta och torra och liknar mest en halvöken. De tempererade torrdalarna (Dry Valleys, fig. 7) är i Hengduan-bergen belägna på 1 800 - 2 900 m.ö.h. Vegetationen är helt dominerad av låga, ofta taggiga buskar med små, styva blad. Bland de vanligaste buskarna var *Bauhinia faberi* var. *microphylla* med släktets så karakteristiska getfotsformade blad, den blåblommande *Sophora davidii*, olika *Vitex* och indigoarten *Indigofera pseudotinctoria* med skyar av purpurviolett blom. Här förekom även enorma exemplar av överdådigt vitblommande *Rosa helenae* (fig. 8 och 9), medan *Rosa omeiensis* var. *pteracantha* är vanlig längre söder ut, där den ofta används i trädgårdar och parker.

Örtvegetationen var ganska mager men i den kanske mest kända dalen, Tiger Leaping Gorge, återfann vi bland annat *Incavillea arguta*, den märkliga lummerväxten *Selaginella tamariscina*, olika *Iris* och den betagande *Corallodiscus lanuginosus* (*Gesneriaceae*). Dessa torrdalar har ingen naturlig trädvegetation,

men mäktiga exemplar av *Cupressus duclouxiana* (fig. 10) är ofta planterad vid bebyggelse och längs med vägen.

Uppför bergssluttningen började gles tallskog breda ut sig på en höjd av omkring 2 900 m.ö.h., ofta med en undervegetation av låga, städsegröna ekar och buskartad *Castanopsis*. Den huvudsakliga tallarten är fembarrstallen *Pinus armandii* (fig. 11) men skogarna har även inslag av tvåbarrstallen *Pinus densata*. Högre upp skimrade tallskogen fullkomligt rosa av blommande rhododendron, men även en berberis ingick här i buskvegetation.

Jorden i dessa glesa tallskogar består oftast av en grovkornig morän, vanligen blottad utan något tätt bottenskikt. Innehållet av humus är därmed mycket lågt och den vattenhållande förmågan måste likaså vara låg. I dessa jordar växer, som beskrivet, milsvida bestånd av rhododendron, i jordar som skiljer sig i grunden från dem vi använder i odling.

Tallarna är viktigt timmer för möbler, träfiber, järnvägsslipers och lättare konstruk-

7. Utsikt över en typisk torrdal med en flod längs ned och successivt grönskande bergssidor.
Foto: Eric Wahlsteen.

tioner i husbyggnad. Enligt vår tibetanska guide används däremot endast ädelgran (*Abies*) för bärande konstruktioner i det traditionella husbygget.

På 3 440 m.ö.h. gjorde bussen stopp för att kyla bromsarna med vatten sprungen ur en källa längs vägen (fig. 12). Här möts flera vegetationszoner varför skogen är sammansatt av tallarna från lägre höjd, (*Pinus armandii*), den mer höglänta *Abies georgei*, *Picea likiangensis* (fig. 13) och kopparbjörk (*Betula albosi-*

nensis, fig. 14 och 15) med vackert avflagnande bark. Här bestod buskskiktet av en spirea, berberis och olika rhododendron.

Vid detta stopp bildades höjdgränsen för tallarnas utbredning. Ganska snart började skogen domineras av gran och lärk (företrädesvis *Larix potaninii*, men även *L. speciosa*) med fortsatt inslag av björk. Granskogen ersätts helt av ädelgranskog vid omkring

8-9. *Rosa helenae* i full blom invid Jiangtze-floden.
Foto: Eric Wahlsteen.

10. *Cupressus duclouxiana* odlad vid bebyggelse i torrdalen till Mekongfloden.
Foto: Maria Fredriksson.

12. Ett typiskt, glest skogsbestånd av *Pinus armandii*, *Picea likiangensis*, *Abies georgei* och *Betula platyphylla*.
Foto: Eric Wahlsteen.

11. *Pinus armandii*.
Foto: Eric Wahlsteen.

3600 m.ö.h. och buskskiktet av rhododendron upphör. I stället lägger *Clematis montana* sin sirliga blomslöja över ädelgranarnas rundade toppar. Med ökande altitud blir ädelgranarna lägre och skogen allt glesare för att vid omkring 4 000 m.ö.h. helt upphöra i ett högaltint rislandskap.

Vår resa nådde sin högsta punkt vid drygt 4 300 m.ö.h. Vi hade då lämnat skogarna långt bakom oss. Runt oss bredde sig en hed av ankelhög *Rhododendron racemosum* ut, blommande i purpurlila. Bland örterna framträdde *Oxygraphis glacialis* (*Ranunculaceae*), olika *Pedicularis* och kuddar av *Arenaria*. När blicken följde det mjukt ondulerade landskapet mot horisonten fastnade den vid flera stora, vita snölegor. Landskapet är som taget ur vår svenska fjällvärld, men med rhododendronens märkliga surrealism.

Till sist

Färden från det subtropiska Kanton genom bananodlingar och torrdalar till snöiga, högalpina hedlandskap var lärorik, men framför allt otrolig.

Jag hade läst och samlat litteratur om Yunnans flora under nästan två års tid, och resan

13. *Picea likiangensis*. Foto: Eric Wahlsteen.

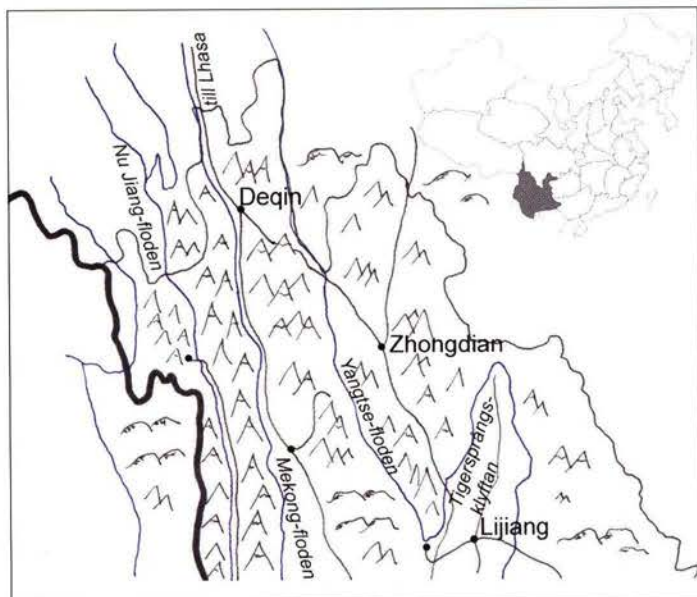
skulle bekräfta mycket jag läst och svara på många frågor som. Dock är antalet frågor i efterhand, i skrivande stund, oändligt många fler än de var när jag var på plats i Yunnan. Med denna artikel hoppas jag dock att jag på ett kortfattat sätt har beskrivit några av provinsens viktigaste vegetationssegment, och på det sättet ökat förståelsen, dels för odling av hortikulturella växter, dels för nordvästra Yunnans komplexa vegetationssystem.

14 & 15. *Betula albosinensis*, bladverk och dess vackert avflagnande, kopparfärgad bark.
Foto: Eric Wahlsteen.

16. Rislandskap med snölegor på 4 300 meter.
Foto: Maria Fredriksson.

Om författaren

Eric Wahlsteen är landskapsingenjör, utbildad på SLU, Alnarp. Efter studier i Lund, började han 2004 på Alnarp och har där framför allt intresserat sig för växtmaterial och trädgårdshistoria. Han arbetar nu på Movium vid SLU och på Alnarps Trädgårdslaboratorium där han bl. a. projektleder anläggningarna för frilandskaktusar och kamelior. Eric deltar även i undervisningen i växtmateriallära.

Björkar – inte bara vita stammar

Text och foto: Cecilia Öxell och Henrik Sjöman

Traditionellt förknippar vi nordbor björkar med ljusa träd, vita stammar och ett slöjaktigt växtsätt. Men björksläktet innefattar mycket mer än detta. Många arter från Nordamerika och Asien har kvalitéter som vackert mörkröda stammar, dramatiskt flagnande näver samt bladformer och höstfärger som ingen svensk björk kan mäta sig med. Denna text presenterar några utvalda arter samt sorter av dem, vilka förtjänar en större uppmärksamhet för svenska parker och trädgårdar.

Björksläktet (*Betula*) består inte bara av viktiga timmerträd vars virke uppskattas i snickerier och för träinredning, utan även av en mängd intressanta och härdiga prydnads-träd passande både i stora parker och mindre trädgårdar.

Inom björksläktet räknar man med att det finns mellan 30 och 150 arter, beroende på vilken taxonomisk bearbetning man väljer. De olika arterna kan variera från stora träd till små buskar.

Björkarna har andra värden än den blygsamma blomningen som gör dem till mycket

användbara och uppskattade prydnads-träd. Den mest omtalade och uppskattade karaktären hos träden är barken som kan vara allt från rent vit till nästan helt svart. Mellan dessa ytterligheter finns många vackra nyanser från ljust rosa, varmt röd-orange, alla toner av brunt samt metalliskt grå. De kan ha avflagnande näverbark som

Kopparbjörk (*Betula albosinensis*) tillsammans med kinesisk hemlocksgran (*Tsuga chinensis*) i Qinlingbergen, Kina.

lämnar stammen i stora sammanhållande bitar, krulliga små lockar eller en grov sprickbark. Även om barken ofta är det som hänför och fångar många människors intresse bör man inte lägga alltför stort vikt på den när man identifierar björkar. Den kan variera avsevärt inom en och samma art. Förmågan att årligen stöta bort det yttersta cellagret av barken som många björkarter i Nordamerika och Asien har medför att städernas sot och kusternas albeläggning aldrig blir några stora problem.

Vi vet ännu inte varför många björkarter har flagnande bark. Det finns dock flera teorier, en är att det skyddar trädkronan från klängväxter.

Variationen på blad inom släktet är omfattande med allt från små runda till stora spetsiga. Variationen inom arterna är dock inte lika omfattande när det gäller bladen och är därför, i kombination med frö och hängfjäll, bra att lita på vid identifiering. Här presenteras inte någon närmare vägledning för björkarternas identifiering utan texten fokuserar på att presentera några utvalda arter och dessas värde för användning i svenska parker och trädgårdar.

I norra hemisfären

Björksläktet finns vildväxande över hela norra hemisfären. Björken växer i låglandet och på högre höjder där den ibland även kan bilda trädgräns. Den finns både på torrare jordar (ex. *Betula populifolia*) och på fuktiga och blöta ståndorter (ex. *Betula nigra*).

Generellt anses björksläktet endast bestå av pionjärarter, d.v.s. arter som snabbt etablerar sig efter en skogsbrand eller i hagmarker som inte längre betas. Det finns dock en viss variation bland arterna hur och när under ett successionsskede som de etablerar sig. Detta har betydelse vid dessas användning i t.ex. parker. De tre björkarter som är vildväxande

i Sverige (*Betula nana*, *Betula pendula* och *Betula pubescens*) representerar de arter som snabbt etablerar sig efter en störning i skogs ekosystemen. De är alla mycket ljuskrävande och känsliga för konkurrerande beskuggning. De tidiga pionjärerna har låga krav på växtplatser och en snabb tillväxt för att undkomma eventuell beskuggning av andra arter. Dessa snabbväxande arter är relativt kortlivade, de blir sällan äldre än 80 år.

I Nordamerika och Asien finns det björkarter som kommer in i en senare successionsfas då de som unga är i större behov av skyddade och lugna förhållanden. De växer därför upp tillsammans med annan skyddande vegetation. Dessa har därmed en större tolerans för beskuggning vilket också är tydligt bland äldre träd där de inte kvistrensar sig lika snabbt som de mer ljuskrävande arterna. Dessa skuggtåliga björkarter blir betydligt äldre och utvecklas vanligen till större individer jämfört med sina ljuskänsliga släktingar. Exempel på dessa är *Betula albosinensis*, *Betula alleghaniensis*, *Betula grossa* och *Betula lenta*.

Trots att björkar räknas som pionjärarter anses de vara svåretablerade i park- och trädgårdsmiljöer. Vanligen rekommenderar man plantering under tidig vår (knopp-sprickning) eller sen höst (helst efter 15 november). Alla björkarter och sorter bör hanteras med klump eller motsvarande. Träd odlade i container, RCB eller i depå kan däremot planteras under större delen av året. För en lyckad etablering av björkar är bevattningen viktig vid planteringen.

Trots att det för svenska förhållanden finns flera vackra och härdiga björkarter från andra delar av världen så är tillgången på dem bland de större plantskolorna mycket begränsad. Endast ett fåtal arter och sorter är där tillgängliga.

Inom björksläktet samt inom björkarterna

finns en fantastisk variation. Med många olika uttryck inom en och samma art blir identifieringen svår.

I Nordamerika och i Storbritannien pågår ett intensivt arbete med att selektera fram extra vackra och odlingsvärda sorter vilka många idag är tillgängliga för provodling i Sverige. Detta medför att björkar är en intressant växtgrupp med ett antal spännande arter och sorter att testa och utvärdera. I framtiden behöver inte användningen av björkar enbart vara exklusivt för norra Sverige.

De arter som presenteras här representerar egenskaper som vi inte finner bland våra inhemska arter. Dessa kan vara en udda barkfärg, en annorlunda bladform eller ett växtsätt som gör dem unika och mycket användbara för att skapa en speciella upplevelse med hjälp av spännande träd.

Gulbjörk,

Betula alleghaniensis Britton

Vid första mötet med gulbjörken kan man tvivla på att man ser en björk. Trädet liknar mer ett körsbärsträd. Barken är glansigt mörkbrun till guldgul och flagnar i små tunna lockar, som många besökare i Alnarpsparken inte kan låta bli att riva bort. Resultatet blir vackert släta stammar.

Denna storväxta björkart kommer från östra Nordamerika där den, framförallt i dess nordligare utbredning, är ett viktigt timmerträd. Virket har liknande egenskaper och användning som det från våra björkar, nämligen till ved, snickerier och träinredning. Arten utbreder sig från Nova Scotia, New Brunswick och södra Québec i norr till södra Appalcherna i norra Georgia. Dess västliga utbredning sträcker sig till Minnesota.

Genom sin stora utbredning förekommer gulbjörken i många olika skogssystem tillsammans med flera olika träddarter. Vanligen uppträder den som en semipionjär, en art som inte tillhör de allra första att etablera sig efter exempelvis en skogsbrand. Dessa representeras ofta av *Betula papyrifera*, *Populus tremuloides*, *Populus grandidentata* och *Prunus pensylvanicum*. I skydd av dessa kan sedan guldbjörken utvecklas, men det gäller för den att vara snabb, det största hotet från att bli utkonkurrerad är från sockerlönnen, *Acer saccharum*. På rika och fuktiga jordar har dock gulbjörken ett försprång över sockerlönnen då dess tillväxt är snabb. Situationen är en annan på fattigare och torrare jordar där gulbjörken sällan blir gammal. Där har

Gulbjörkens gyllengula höstfärger är en av artens främsta kvalitéer.

andra stresståliga arter en snabbare tillväxt och den konkurreras tidigt ut. Detta medför att man vanligen finner gulbjörken på rika och fuktighetshållande jordar där den kan utvecklas till imponerande träd på 30 m. På dessa rika och fuktiga marker växer den tillsammans med bl.a. hemlocksgran (*Tsuga canadensis*), balsamgran (*Abies balsamea*), rödlönn (*Acer rubrum*), weymouthtall (*Pinus strobus*) och amerikansk humlebok (*Ostrya virginiana*).

I de nordamerikanska skogarna är variationen inom arten stor och speciellt stamfärgen är varierande med alltifrån guldgula och bärnstensfärgade till askgrå stammar. Denna naturliga variation i stamfärgen har inte genererat någon speciell selektion för att välja ut spektakulära typer men är något som säkert skulle öka dess popularitet i odling.

Bladen är äggrunda till ovala och mellan 8-12 cm långa och ger en tät beskuggning, olik våra inhemska björkarter. Som tidigare nämnts så är gulbjörken relativt skuggtålig och behåller lägre grenar lövade vilket också förstärker dess täta beskuggning. En av de absoluta höjdpunkterna under växtsäsongen är gulbjörkens tydligt gula höstfärger, en fin kontrast mot den mörka guldglansiga barken. I Tor Nitzelius Park i Landskapslaboratoriet, Alnarp, finns ett nordamerikanskt bestånd som om hösten kanske är den mest färggranna platsen på Alnarp. Tillsammans med de stora smörblomsgula bladen på gulbjörken finns vackert ljusgula höstfärger på den svarta valnöten, *Juglans nigra* som tillsammans

med de roströda höstfärgerna hos rödeken, *Quercus rubra* och de mörkgröna hemlocksgranarna, *Tsuga canadensis*, skapar en nästan överklig skogsmiljö som svensk natur inte alls kan jämföra sig med.

Gulbjörken har stora likheter med och kan vara svår att skilja från en annan nord-öst-amerikansk björkart, nämligen körsbärsbjörken, *Betula lenta*. Dessa två arter skiljs emellertid åt av hängefjällen som hos gulbjörken är håriga medan de hos körsbärsbjörken är helt kala.

Gulbjörken har även stora likheter med den japanska körsbärsbjörken, *Betula grossa*.

Svartbjörken utvecklar som friväxande vanligen ett utbrett och flerstamigt uttryck.

Dessa tre arter har dessutom det gemensamt att de alla innehåller metylsalicylat vilket gör att de doftar när man skrapar av lite bark eller krossar ett blad. Doften kan liknas vid den hos *Gaultheria* eller hos en del tugggummi. Dessa tre arter är alla odlingsvärda i svenska förhållanden och borde därmed användas mer.

Gulbjörken anses vara härdig till och med zon V.

Svartbjörk, *Betula nigra* L.

”Kärt barn har många namn” – vilket verkar vara fallet för denna spektakulära björk. På svenska kallas den både för svartbjörk och flodbjörk, medan den i sitt hemland USA, har namn som *river birch*, *red birch*, *water birch* och *black birch*. Alla dessa namn ger en vägledning av dess utseende och naturliga växtplats.

Som namnen *river birch* och *water birch* avslöjar är artens naturliga växtplats vanligen kring floder eller i låglandsområden som kontinuerligt översvämmas.

Svartbjörkens naturliga utbredning sträcker sig från norra Florida i söder (vilket gör att denna art är en av de sydligast växande i björksläkten) till New England i norr. I dessa skogar påträffas den även i andra skogsekosystem än de fuktiga och blöta. På väl-dränerade marker blir flodbjörken inte så långlivad då den efter en tid vanligen

konkurreras ut av andra storväxande och mer skuggtåliga arter. På blöta marker eller på platser som kontinuerligt översvämmas får den en mer långsiktig dominans.

På blötare marker växer svartbjörken tillsammans med flera videarter, *Salix SPP* Medan den under mer väl-dränerade förhållanden, dock rikligt fuktiga, växer tillsammans med *Acer rubrum*, *Acer saccharinum*, *Nyssa sylvatica*, *Quercus palustris* etc. En art som svartbjörken vanligen samdominerar med i dessa fuktiga till blöta miljöer är den nordöstamerikanska platanen, *Platanus occidentalis*, som är den ena föräldern till en av Europas mest använda gatuträd, nämligen

Flodbjörkens spektakulära stammar kan inte undgå någon.

hybridplatanen, *Platanus x acerifolia*. Detta sammanhang med att arter som i sina naturliga växtmiljöer kan tolerera blöta och syrefattiga förhållanden också kan växa i torra gatumiljöer är intressant när vi söker nya arter som klarar av extrema stadståndorter. I Nordamerika används svartbjörken som gatuträd och rekommenderas i flera sammanhang som ett lämpligt, medelstort träd för sådana miljöer. För svenska förhållanden är arternas tolerans för blöta och syrefattiga förhållanden begränsad då den behöver ett betydligt varmare klimat än vi har och därför bör planteras i väl-dränerade och varma lägen.

Förutom att de svenska och amerikanska namnen på denna björkart avslöjar dess naturliga växtmiljö så avslöjar de även till viss del dess utseende eller närmare bestämt dess färg på stammen/nävern. Att en och samma björkart kan ha namn som red birch och black birch kanske är lite förvirrande,

men är ett resultat av att man refererar till arten under olika åldersfaser. Som ung kan de intensivt flagnande stammarna variera från nyanser i vitt, rosa och brunt medan äldre stammar antar en mörkare färg, ibland nästan svarta, samt att den flagnande barken försvinner och övergår till en mer grov sprickbark. Denna variation i stamfärgen har resulterat i flera sorter där man selekterat ut extra spektakulära typer vilka flitigt används bl.a. i parkmiljöer i USA.

Svartbjörken är en utpräglad pionjärart som snabbt etablerar sig efter ett markras eller en översvämning. Den anses vara lättetablerad men bör ändå planteras med klump eller liknande.

Svartbjörken utvecklas till smalväxande träd med ett något gänligt växtsätt och kan i sitt hemland bli uppemot 30 meter högt medan den i Sverige vanligen blir 10-15 meter. I öppna lägen kan arten utveckla ett flerstammigt växtsätt medan den i bestånds-

Betula davurica.

Betula nigra 'Cully'.

planteringar utvecklas till ett enstamligt träd. Artens stora värde är framförallt den nästan överkligt fnasiga barken som ingen kan undgå att beundra på nära håll. I USA marknadsför man flodbjörken som ett flerstamligt träd där man ibland på plantskolan sätter tre plantor i en och samma kruka för att få till detta flerstammiga uttryck – ”ju fler stammar – desto mer glädje”.

Svarthjörken anses bara vara hårdig i Sverige t.o.m. zon II. För nordligare klimat kan man istället prova *Betula davurica*, som även den har kraftigt flagnande bark och anses vara lämpligare längre upp i landet. Svarthjörkens begränsade hårdighet i Sverige beror framförallt på avsaknaden av en lång och varm sommar. Därför bör man plantera den i varma skyddade lägen för en säker och långsiktig utveckling. I beståndsplanteringar i landskapslaboratoriet, Alnarp, utvecklas denna björk fint med en snabb tillväxt och en tidig kvistrensning, vilket är positivt då den fnasiga stammen framträder tydligare i mot de andra trädstammarna i beståndet.

Sorter

'Cully' (Heritage™) introducerades 1979 av Earl Cully.

'Cully' har ett rundat till pyramidalt växtsätt, mörkgröna blad och aningen laxfärgad till vit bark som ymnigt flagnar av stammen. Den selekterades ursprungligen för att dess stamfärg är vitare än arten. Sorten är snabbväxande, värmeterolerant och utvecklar mycket vackra gula höstfärger. 2002 tilldelades den RHS Award of Garden Merit. (Royal Horticultural Society)

'Little King' (Fox Valley™)

är en amerikansk, kompakt och flerstamlig björk med aprikosfärgad stam. Innan den släpper löven inför vintern bjuder den på en sprakande fägring i gult. Detta är en relativt ny sort, den introducerades i början på 1990-talet.

Förutom de i den här texten nämnda sorterna hittar man i USA ytterligare ett antal selektioner som ännu inte finns i Europa.

Betula nigra
'Little King'.

Kopparjörken kan i naturen inta imponerade dimensioner. Detta exemplar påträffades i Qinlingbergen våren 2008.

Kopparbjörk, *Betula albosinensis* Burkill

Det är få andra björkarter som kan mäta sig med kopparbjörkens skönhet. Man blir alltid lika förvånad när man står intill detta vackra träd över att det inte används mer än vad som är fallet. Artens stora värde är utan tvekan de kopparröda stammarna som flagnar dramatiskt med stora flak. I naturen är variationen stor i stamfärgen, alltifrån svagt rosa till brunrött. Idag finns flera sorter tillgängliga där man selekterat ut extra vackra typer med varierande stamfärger.

Detta exklusiva parkträd härstammar från västra och centrala Kina där det växer i svala bergsområden. I de centralkinesiska bergskogarna bildar det nästan enhetliga bestånd på rika och fuktighetshållande jordar tillsammans med bland annat *Abies fargesii*, *Pinus armandii*, *Populus wilsonii* och *Tsuga chinensis*. Dessa kopparbjörksskogar är verkligen ett av naturens underverk vilket blir särskilt tydligt när kvällssolen får alla rödororangea stammar att glöda. Vid användning av kop-

parbjörk kan man mycket väl ha naturen som förebild. Som ensamma träd kanske de inte är lika tydliga och spektakulära som de blir när de planteras tillsammans i större grupper. Tillsammans med vintergröna buskar och träd framträder dessa röda stammar ännu tydligare, särskilt vintertid.

Den västliga typen av arten, *Betula albosinensis* var. *septentrionalis*, vilken är något vanligare i handeln, utvecklas till ett något större träd jämfört med den centralkinesiska typen. Även bladen är något

Få andra träd kan mäta sig med kopparbjörkens vackra stammar.

större och något mer äggrunda och stamfärgen varierar generellt från brunorange till gulorange.

Kopparbjörken kan i naturen bli nästan 30 meter hög medan den i odling vanligen blir 10-15 meter hög.

När det gäller kopparbjörkens härdighet så går erfarenheterna och rekommendationerna isär. Den anses vara odlingsvärd från odlingszon I till och med IV beroende på proveniens. Det är därför viktigt när man väljer en kopparbjörk att ta reda på dess ursprung och välja en proveniens som skulle kunna vara lämplig för den tilltänka platsen.

Sorter:

Flera sorter har under de senaste årtiondena selekterats. I Storbritannien har bland annat Kenneth Ashburner varit med och tagit fram en del av dessa. Mr. Ashburner är ägare till plantskolan Stone Lane Garden som specialiserat sig på *Betula* och *Alnus*, och har ett beundransvärt *betuletum* i anknytning till denna. Han har under många år jobbat med björk och skriver (numera tillsammans med Hugh McAllister) på en efterlängtd monografi över släktet.

'Bowling Green' en brunbarkig selektion som flagnar rikligt av stammen för att avslöja ljusare underliggande lager. Sorten 'Kenneth Ashburner' är döpt efter ovanstående och är även det en brunbarkig selektion men med kanelbrun bark som är täckt av betulin och med tiden utvecklar en upprätt habitus. 'Kansu' å andra sidan antar en tydlig orange nyans som är täckt av betulin.

'China Ruby' tillhör de sorter som selekterats för att barken bjuder på mer rosa nyanser. En färg som ofta blir mer dramatisk då den blir blöt i regn. En annan av dessa rosa sorter är 'Ness' som är en av Kenneth

Ashburners selektioner. Denna avslöjar efter några år toner av djupt rosa.

Betula ermanii Cham., Kamtjatkabjörk
Denna härdiga och storväxta björkart har sin naturliga utbredning i nordöstra Asien – Kamtjatkahalvön, Korea, Manchuriet och Japan. I detta stora område förekommer kamtjatkabjörken i många olika skogsekosystem och tillsammans med ett flertal andra trädarter. På Hokkaido, Japan, är kamtjatkabjörken huvudsakligen en alpin art och utvecklas till ett lägre buskträd och bildar trädgräns med *Pinus pumila* medan den längre ner i terrängen utvecklas till ett större träd tillsammans med bland annat *Abies sachalinensis*, *Picea jezoensis* och *Picea glehnii*. På Honshu, Japan, växer kamtjatkabjörken huvudsakligen i barrdominerade skogar tillsammans med *Abies veitchii*, *Abies mariesii*, *Picea koyamai*, *Picea maximowiczii* och *Tsuga*

Kamtjatkabjörk i ett tjugårigt beståndsplantering i landskapalaboratoriet på Alnarp hösten 2008.

diversifolia. På Kamtjatkahalvön, Ryssland, bildar kamtjatkabjörken dels trädgräns med *Pinus pumila* medan den i lägre terräng utvecklas till ett storväxt träd tillsammans med bl.a. *Abies sibirica*, *Larix gmelinii*, *Pinus sibirica* (syn. *P. cembra* var. *sibirica*) och *Populus tremula*.

Kamtjatkabjörken kan bli uppemot 20 meter hög i naturen medan den i Sverige vanligen blir 10-15 meter. Den utvecklar en vacker bredväxande krona. Bladen är triangulära i formen och blir vanligen 5-10 cm långa. De färgas vackert gyllengula om hösten. Trots att bladens tandning och form kan variera en del är det främst genom att studera dessa som man lättast identifierar arten då barkens färg kan variera från kritvit till mörkröd. Vanligen är den typ som vi ser i odling i Sverige beigeaktig till rosa och mycket villig att stöta bort det yttersta lagret näver. Tack vare artens mångformighet har man, framförallt under de senaste 15-20 åren, selekterat ett ganska stort antal sorter. Kamtjatkabjörken anses vara hårdig till och med odlingszon VI vilket gör den mycket värdefull som ett komplement exempelvis till vårtbjörken. I Göteborgs botaniska trädgård finns en elitform som Eric Hultén och Sten Bergman samlade in på sin expedition till Kamtjatka 1925 och som har visat sig lämplig för det syd- och västsvenska klimatet.

I landskapslaboratoriet i Alnarp finns ett asiatiskt bestånd där kamtjatkabjörken står som huvudträdart tillsammans med bland annat *Juglans ailanthifolia*, *Cercidiphyllum japonica*, *Abies koreana*, *Magnolia kobus*, *Acer ginnala* och *Picea smithiana*. De vita till ljus rosa stammarna ger en exotisk upplevelse, speciellt mot de vintergröna träden. De här björkarna har i detta bestånd visat på en imponerande tillväxt vilket överträffar jämnåriga planteringar innehållande den inhemska vårtbjörken.

Betula ermanii 'Grayswood Hill'.

Sorter

I Sverige är många förmodligen bekanta med sorten 'Blush' som med sin gräddfärgade, svagt rosafärgade stam och vackra gyllengula höstfärg redan har förfört oss. Vänder vi blicken mot Storbritannien finner vi ett stort sortiment spännande sorter att välja bland.

'Grayswood Hill'

är en av dessa. Selektionen härstammar från Grayswood Hill, Surrey. Den blir mellan 15 – 20 meter hög och får en aprikosbeige, svagt rosa stam och smörgula höstfärger. För att utvecklas som bäst föredrar den en relativt näringsrik väl-dränerad jord i sol till halvskugga. Både denna sort och 'Blush' kan man stundtals hitta etiketterade som *Betula costata*. Bladen hos *Betula costata* skiljer sig genom att de är ägggrunda med en mycket tillspetsad bladspets och man kan genom att studera dessa lätt skilja de båda arterna åt. 1993 erhöll sorten RHS Award of Garden Merit.

'Hakkoda Orange' selekterades från frö insamlade på Mount Hakkoda på huvudön Honshu, Japan av Kenneth Ashburner. Denna särskiljer sig genom att den förutom sin vitbeiga grundfärg antar en varm orange ton.

'Mount Apoi' introducerades genom att Eric Hultén 1961 samlade in frö på Mount Apoi på Hokkaido, Japan, vilket senare resulterade i sorten. Denna blir inte mer än cirka fem meter hög och får en vit stamfärg redan som relativt ung. Bladen är mindre än artens men erbjuder samma generösa gyllengula höstfärging. Trots det kontinentala ursprunget verkar sorten trivas och utvecklas väl i Sverige upp till och med zon III.

Betula maximowicziana Regel, Jättebjörk
Denna japanska björkart har inte sin främsta kvalité i barken, som så många andra björkar, utan i de stora och mycket vackra bladen. Arten som enbart förekommer i Japan har sin utbredning från de centrala delarna av Honshu upp till Hokkaido och södra Kurilerna. Det är främst i dalar med god tillgång på fukt och näring som jättebjörken förekommer som skogsbildande. Annars finner man den inom sitt naturliga utbredningsområde växande tillsammans med bland annat *Betula ermanii*, *Betula platyphylla*, *Ulmus japonica*, *Ulmus laciniata* och *Picea glehnii*.

Bladen som mäter mellan 8- 14 cm är de största inom släktet. Förutom storleken är även bladens tandning unik inom släktet då de laterala nerverna löper ut i smala, vassa tänder. På hösten överger bladen sin friskt gröna färg för att istället bli vackert klargula.

Betula maximowicziana.

Barkens färg kan variera från ljus orange eller grått till mörkt brun. En annan beaktansvärd detalj hos arten är honhängena som är ovanligt långa. Dessa kan bli upp emot sju cm långa och sitter 2-4 stycken tillsammans, vilket skapar en mycket dekorativ bild.

När jättebjörken växer vild i Japan kan den bli 30 meter hög. Det är en snabbvuxen art som skapar stora volymer på kort tid. I Sverige skulle jättebjörken med sina stora blad, dekorativa hängen och oftast vackra stam kunna bidra till att skapa exotiska och spännande miljöer. När det gäller hårdighet anses den vara klara sig upp till zon III, men eventuellt ända upp t.o.m. zon IV. Trots att färgen på barken kan variera kraftigt samt att bladens tandning kan vara mer eller mindre markant och spektakulär finns det inga kända selektioner till försäljning.

Betula utilis D. Don., Himalajabjörk
Precis som det svenska namnet himalajabjörk indikerar kommer denna från, och har sitt huvudsakliga utbredningsområde i och kring bergskedjan Himalaya. Den naturliga utbredningen sträcker sig från östra Afgha-

nistan till sydvästra Kina. Arten genomgår, över detta område, en gradvis förändring från att ha mycket vita stammar i de västra delarna till att vara mörkt brun i de östra områdena. Den mest kända varieteten är *Betula utilis* var. *jacquemontii* som tillsammans med var. *occidentalis* utgör de västliga och ljusa bestånden av himalajabjörkarna. Dessa ersätts sedan i de östra delarna med de mörkare var. *utilis* och var. *prattii*. Dessa varieteter skiljer sig i naturen en hel del åt. De ljusstammiga himalajabjörkarna har färre, tunnare och mer oregelbundet formade nerver medan de med mörk bark har en tät, regelbunden och mer markerad nervatur. Barken hos de ljusa varieteterna är helt vit hos var. *occidentalis* och vitbeige hos var. *jacquemontii*, båda har kraftigt avflagande bark. Barken hos var. *utilis* är mörk och mer eller mindre täckt med betulin vilket färgar stammarna i varierande nyanser av brunt medan barken hos var. *prattii* är mörkt brun och till synes helt fri från betulin. Ståndorten i naturen varierar även den från att vara torr och solig i de västra delarna till att bli mer fuktig och mindre solbelyst i de östra. Utbredningsområdet är artrikt och listan med associerade arter kan göras mycket lång. Några av de släkten den vanligen förekommer med är *Abies*, *Acer*, *Juniperus*, *Prunus*, *Rhododendron*, *Sorbus*, *Viburnum* etc.

Sorter

Inom den här arten har det precis som inom de populära kamtjatkabjörken, *Betula ermanii* och kopparbjörken, *Betula albosinensis* utförts ett gediget selektionsarbete. I Storbritannien har än så länge fyra sorter av himalayabjörk tilldelats RHS (Royal Horticultural Society) Award of Garden Merit. Av dessa känner vi i Sverige främst till 'Doorenbos' med sina kritvita stammar och mörka läderaktiga bladverk men flera sorter står på tur för en närmare utforskning och provodling i

Sverige. Flera av dessa har de senaste åren planterats i Alnarp. Syftet är att följa deras utveckling och utvärdera lämpligheten för svenska förhållanden.

'Grayswood Ghost' tillhör en av dessa sorter som väckt uppmärksamhet. Sorten har en gräddvit till beige färg på barken som flagnar ymnigt. Bladen är mörka och läderaktiga. Precis som *Betula ermanii* 'Grayswood Hill' kommer denna sort från Grayswood Hill i Surrey och har även den tilldelats RHS Award of Garden Merit (2002). Den påminner mycket om sorten 'Inverleith'.

'Inverleith' utvecklar precis som den i Sverige mer kända 'Doorenbos' en mycket vit bark. Sorten har fått en del uppmärksamhet i Storbritannien även om den inte tilldelats några priser men anses vara en av de bästa sorterna med kritvit stam.

'Jermyns' är en sort med gräddvit stam och långa, utdragna lenticeller och tilldelades RHS Award of Garden Merit år 1993. De långa honhängena är en fin detalj under

Betula utilis 'Grayswood Ghost'.

våren. Sorten är uppkallad efter Jermyns House som i början av 50-talet blev Hilliers residens.

'Moonbeam' bör skänkas en del uppmärksamhet då det är en intressant selektion för den mindre trädgården. Denna sort blir inte lika hög som arten eller de andra sorterna som presenteras här och skulle därför passa mycket bra i miljöer där man efteröker ett mindre men karaktärsfyllt träd. Sorten får tidigt en mycket vit stam och har samma dekorativa mörkt gröna bladverk som arten.

Betula utilis 'Moonbeam'

'Silver Shadow' introducerades av Hillier Nursery och är selekterad från ett av träden i deras plantskola. År 1993 fick även denna sort RHS Award of Garden Merit. 'Silver Shadow' blir ett medelstort träd med stora mörkt gröna blad som på hösten färgas gula.

'Wakehurst Place Chocolate' skiljer sig avsevärt från de ovanstående då den har en mörk chokladfärgad bark, precis som sortnamnet avslöjar.

Betula utilis 'Inverleith'.

Betula utilis 'Silver Shadow'

Referenser:

- Ashburner, K.** (1980) *Betula - a Survey*. The Plantsman, 2(1)
- Ashburner, K. och Schilling, T.** (1985) *Betula utilis and its varieties*. The Plantsman 7(2)
- Bassuk, N., Curtis, D. F., Mar-
ranca, BZ. och Neal B.** (2003) *Recommended urban trees: Site assessment and tree selection for stress tolerance*. Department of Horticulture, Cornell University, Ithaca, New York.
- Bean, W. J.** (1970) *Trees & Shrubs Hardy in the British Isles. Vol I A-C, åttionde utgåvan*. Frome and London: Butler & Tanner Ltd.
- Bengtsson, R.** (1998) *Stadsträd från A-Z, Stad & Land nr. 154:1998*, SLU, Alnarp.
- Dirr M. A.** (1998) *Manual of Woody Landscape Plants, 5th ed.* Stipes Publishing L.L.C., Champaign, Illinois.
- Eyre, F. H.** (1980) *Forest cover types of the United States and Canada*. Society of American Foresters.
- Flora of China* (1999) *Betulaceae. vol. 4*
http://www.efloras.org/browse.aspx?flora_id=2&name_str=betula&btnSearch=Search
[2007-10-10]
- Flora of North America. Betulaceae. Vol. 3*
http://www.efloras.org/browse.aspx?flora_id=1&name_str=betula&btnSearch=Search
[2007-10-10]
- Gustavsson, E. och Lorentzon, K.** (1989) *Svensk Dendrologi*. Alnarp: SLU Institutionen för Landskapsplanering
- International Dendrology Society* (1993) *Betula- Poceedings of the IDS Betula Symposium 2-4 October 1992*. Richmond: International Dendrology Society
- Krüssmann, G.** (1984) *The Manual of Trees and Shrubs. Vol 1*. Timber Press s 221-232
- Lorentzon, K.** (1996) *Våra träd-
gårdsväxter*. Natur och Trädgård Bokförlag
- Nitzelius, T.** (1958) *Boken om träd*. Stockholm: Saxon & Lindströms förlag s. 92-105
- Ohwi, J.** (1965) *Flora of Japan*. Washington: Smithsonian Institution s. 372-374
- Rehder, A.** (1974) *The Manual of Trees and Shrubs. 2: utgåvan*. New York: Macmillan Publishing Co s. 124-133
- The RHS Plant Finder (07/08)* London: Dorling Kindersley Ltd.
- Santamour, F. S. och McArdie, A.** (1989) *Checklist of Cultivars in Betula (Birch)* Journal of Arboriculture 15 (7)
- Tabata, H.** (1965) *A Contribution to the Biology of Japanese Birches*. Memoirs of the Collage of Science, University of Kyoto. Serie B, Vol. XXXII, Nr. 3, artikel 5
- Öxell, C.** (2008) *Betula- Arter och sorter. Magisteruppsats*. Område Landskapsutveckling, SLU Alnarp

Summary

Birches are known for their slender white trunks and weeping leafy habit, that offers shade in summer-time. But the genus *Betula* consists of so much more than this. Many Asian and North American species can display bark that varies in colour from bright white to almost black, as well as different shades of pink, orange and red that sometimes peel away from the trunk in an extraordinary manner. The

birch is found throughout the northern hemisphere, growing at both high and low elevations, flourishing in varying soil conditions and degrees of sunlight. This article aims to present five birch-species of great aesthetic value, that are well suited to the Swedish climate. The species presented are *Betula alleghaniensis*, *B. albosinensis*, *B. ermanii*, *B. maximowicziana*, *B. nigra* and *B. utilis*.

Om författarna

Cecilia Öxell – är utbildad landskapsingenjör och arbetar som lärare i växtkännedom och vegetationsbyggand på område Landskapsutveckling vid SLU i Alnarp. Hennes magisteruppsats har titeln "Betula- Arter och sorter."

Henrik Sjöman – Undervisar och forskar vid område Landskapsutveckling vid SLU i Alnarp med inriktning växtkännedom och vegetationsbyggand.

Märkesträd i Sverige (4)

Poppelsläktet

Lars Lagerstedt

Poppelsläktet omfattar ett trettiotal arter och ett stort och ganska snabbt växande antal hybrider. De flesta tillhör norra halvklotets mest snabbvuxna och ståtliga prydnadsträd medan andra är viktiga nyttoträd som används inom många områden. Samtliga popplar är enkönade, vilket under blomnings- och frösättningssäsongen tydligt framgår genom honträdens i många fall mycket långa och kraftiga hängen och den rikliga, hos främst ontariopopplar ibland störande rikliga, bildningen och spridningen av fröhår.

De naturliga poppelarterna kan indelas i fyra grupper - aspar och silverpopplar, storbladiga popplar, balsampopplar och svartpopplar. Härtill kommer allt fler hybrider både inom respektive grupp och mellan olika balsam- och svartpopplararter. Dessutom tillkommer ett betydande antal varianter och kloner, i några fall med markant avvikande utseendet och användningsvärden.

Nordeuropas inhemska arter är den europeiska aspen, *Populus tremula*, och den europeiska svartpoppel, *Populus nigra*. Vid slutet av 1600-talet infördes den vanliga amerikanska balsampoppel, *Populus balsamifera*. Under 1700-talet följde amerikansk svartpoppel (*Populus deltoides*), som redan kring 1750 gav upphov till den första, snabbt populära hybriden (*Populus x canadensis* 'Serotina') med den europeiska

svartpoppel. År 1758 introducerades så den italienska pelarformen av svartpoppel, *Populus nigra* 'Italica'. Under 1800-talet tillkom flera amerikanska poppelarter och ett flertal nya hybrider. Från slutet av 1800-talet och under de första årtiondena på 1900-talet tillkom östasiatiska arter och ännu fler hybrider. Härefter har nya kloner tillkommit, främst inom svartpoppelgruppen.

Flertalet popplar är hårdiga i Mellansverige och många har sådan vinterhärdighet att de är väl lämpade för odling upp till växtzon VI - dvs längs hela Norrlandskusten och i stora delar av södra Norrlands inland.

Många poppelarter och -hybrider ståtliga / värdefulla träd i stadsparker och andra storskaliga offentliga anläggningar. Det är dock stora skillnader i omfattning och artval mellan olika städer, där Stockholm har varit och till ganska stor del fortfarande är vår poppelstad nummer ett. Stora och vackra popplar finns

Författaren vid *Populus x canadensis* 'Marilandica' 543 cm i omkrets och ca 33 m hög, Norr Mälarstrand 84, Stockholm. Sep 2008.

också i större privata anläggningar medan mer udda arter och hybrider i första hand finns i enstaka större botaniska anläggningar.

Många popplar har en årlig längdtillväxt på över en meter och årlig omkretstillväxt på fyra cm – ibland upp till sju cm. Tillväxten påverkas naturligtvis av växtplatsens egenskaper, vindskydd m.m. Den är också starkt beroende av stamdelningar och ansättning av delstammar och större grenar.

På sikt kommer sannolikt många nya intressanta hybrider och nya värdefulla kloner. Möjligheterna till framgångsrik poppelodling i framtiden kommer troligen inte att påverkas lika mycket av det förväntade mer vintermilda klimatet som för många mindre vinterhärdiga trädsläkten. Förekomsten av ståtliga, och på andra sätt värdefulla popplar, kommer sannolikt i stället att främst vara beroende av myndigheters och andra intressenters önskemål och åtgärder. En ökande benägenhet att ta bort eller stympa de största träden kan noteras och fortsatt befaras. De flesta poppelarter blir normalt högst ca 100 år och åtgärder på markant ålderssvaga träd kan naturligtvis vara väl befogade. Risken för skador på äldre men ännu någorlunda friska träd är dock mycket begränsad. Tyvärr utsätts sådana träd ofta för överdrivna åtgärder - t.ex. att helt friska träd fälls istället för att beskäras på riskgrenar.

Nedan kommenteras de viktigaste popplarna i Sverige. Tabellerna upptar av förf. uppmätta exemplar och är avsedda att, utöver informationen om enskilda märkliga popplar också ge en bild av typiska mått och växtsätt hos de redovisade arterna och hybriderna. Liknande och för vissa arter möjligen ännu märkligare exemplar finns säkerligen i framförallt större privata anläggningar.

Flera av poppelsläktets kloner, hybrider och ibland även arter är förvillande svårbestämda. Även experter som Sveriges tidigare

Praktexemplar av *Populus deltoides*/*Populus x canadensis* 'Serotina' med en stamomkrets på 578 cm och höjd på ca 38 m. Skeppargatan 38/40 Stockholm, okt 2007.

kanske främste dendrolog, Tor Nitzelius, och de nu levande främsta svenska poppelkännarna PerOla Fritzson och Rune Bengtsson har i vissa fall gjort olika bedömningar. Tor Nitzelius fann att Sverige mer eller mindre helt saknar träd, åtminstone stora sådana, av den amerikanska svartpoppeln, *Populus deltoides*, men däremot har många stora träd av (den snarlika) hybriden *Populus x canadensis* 'Serotina.' PerOla Fritzson och Rune Bengtsson kommit till motsatt uppfattning. Ett annat exempel är att Tor Nitzelius bestämde den kända poppeln på Norrmalmstorg som Rysk svartpoppel, och utförligt kommenterade artens uppkomst och karaktärsdrag, medan PerOla Fritzson och Rune Bengtsson kommit till en annan bedömning. Förf. har

försökt undvika mer intrikata bestämningar och har i några fall gett utrymme för alternativa tolkningar. Underindelningen av balsampoppel är också besvärlig och har uppfattats olika av olika auktoriteter.

Aspar och silverpopplar

Populus tremula

Asp, vanlig asp, europeisk asp

Den vanliga aspens naturliga utbredningsområde är större delen av Europa från norra Skandinavien till medelhavsområdet (och områden i norra Afrika) via västra Asien till stora delar av Sibirien.

I Sverige är aspen vildväxande över större delen av landet upp till större delen av inre Norrland, där den i buskartad form når upp till trädgränsen. Den är allmänt livskraftig och sprider sig bl.a. genom rotskott. Bland villaägare och andra betraktas den ofta närmast som ett ogräs. I rätt sammanhang och rätt miljöer har den dock mycket stora värden. Särskilt i soliga lägen är höstarnas, först guldgula och senare lysande röda färger, en fröjd som glatt många landsbygdsgenerationer. En ännu mer artspecifik egenskap är de under hela växtsäsongen för minsta vindpust dallrande löven ('skaka som ett asplöv') och det specifika, behagliga ljud som den uppmärksamme då upplever. Aspen är dessutom ett nyttoträd, som bl a lagt grunden för den förr så viktiga svenska tändsticksindustrin.

I detta sammanhang har olika kloner odlats fram, t ex den med stora förväntningar under Herman Nilsson-Ehles ledning framtagna 'triploida jätteaspen'. Andra former/kloner omfattar den i Västergötland spontant uppkomna pелaraspens, *Populus tremula* 'Erecta.' Denna är det smalaste av alla träd och har betydande värde för sin originalitet och som prydnadsträd i lämpliga miljöer. I Falköping används den som utrymmessnält

Populus tremula, Pixbo, okt 2008.

alléträd i stadsmiljö. Aspen når som solitär ca 25 m höjd och kan bli över 3 m i stamomkrets. I gynnade skogslägen kan den bli över 35 m hög, med i dessa fall ofta ganska högt ansatt krona.

I olika källor återfinns uppgifter om ytterligare betydligt grövre aspar, men det kan misstänkas att det här (ofta) är fråga om gråpopplar eller kanske ibland från marknivå flerstammiga träd.

I större delen av Kanada och USA växer en aspart, *Populus tremuloides*, som 1812 infördes i kultur och som är härdig och väl odlingsbar i t.ex. Sverige. Den är här mindre välvuxen än den vanliga aspen och har inte tillmätts något nämnvärt intresse som prydnadsträd. Den ger däremot mer snabbväxande - men mindre svampresistenta - hybrider med vanlig asp som eventuellt kan vara kommersiellt intressanta. Den kinesiska aspen, *Populus adenopoda*, och den japanska aspen,

Gråpoppel vid Göingegården norr om Varberg, april 2005.

Populus sieboldii, är begränsat vinterhårdiga och saknar troligen egentligt odlingsvärde i Sverige.

Populus canescens Gråpoppel

Gråpoppeln anses vara en i Sydösteuropa samt i Västasien och kanske också i västra Europa uppkommen naturhybrid, med växlande typ och bladform, mellan vanlig asp och silverpoppel. Gråpoppeln är allmänt förekommande både som vildväxande/förvildad och odlad i bl.a. England, Holland, Belgien och Nordfrankrike. Den är mycket snabbväxande och når på gynnsamma lokaler inom 100 år över 30 m höjd och kring 5 m i stamomkrets. Gråpoppeln finns inte vildväxande i Sverige men är ganska vanlig som planterad. I södra och mellersta Sverige finns ett stort antal 25-30 m höga träd med över 3,5 m i stamomkrets. Träden är normalt mycket livskraftiga. Vid ungefär denna storlek börjar ganska många av dem dock att snabbt för-

svagas, bl.a. av angrepp av aspticka. På många lokaler finns dock ännu större och ofta friska samt mycket ståtliga gråpopplar, som i flera fall tillhör vårt lands allra mest imponerande träd alla kategorier. Gråpoppeln har ljusare bark och tunnare silverbelagda och mindre treflikade blad än silverpoppeln. Både barkfärgen och bladens form och silverbeläggning är dock varierande och ligger ibland förvillande nära endera föräldraarten.

Populus alba Silverpoppel

Silverpoppelns naturliga utbredningsområde sträcker sig från södra Europa via Balkan och Mindre Asien till inre Centralasien. Mer eller mindre pyramid- eller pelarformade träd har bl.a. uppkommit spontant i Centralasien.

Arten är odlad sedan medeltiden i Västeuropa och infördes troligen ganska tidigt även i svensk odling. Den centralasiatiska pelarformen introducerades 1872 i västeuropeisk odling. I Sverige var silverpoppeln tidigare ett ganska allmänt använt prydnadsträd, men har under 1900-talet blivit allt mindre populärt. Bladen är oftast mer treflikade och på undersidan kraftigare silverbelagda än hos gråpoppel. Stambarken är mörkt grågrön med efter hand svartaktig skorp bark. Kronan är ofta tidigt lutande och äldre träd kan få en halvliggande karaktär. Arten anses vara mer långsamväxande än gråpoppeln och når inte samma storlek men stamomkretsen kan ändå öka med över tre cm per år.

Storbladiga popplar

Poppelsläktet innefattar fyra markant storbladiga arter varav en hör hemma i USA medan de tre övriga är vildväxande i Kina.

Populus wilsonii i Göteborgs botaniska trädgård, okt. 2008.

Endast nedanstående två kinesiska arter och hybriden mellan dem har nått viss betydelse som prydnadsträd.

Populus wilsonii Wilsonpoppel

Wilsonpoppeln är vildväxande i västra och centrala Kinas högland. Den når där i gynnsamma lägen kring 25 m och upp till ca 3 m i stamomkrets. Trädet infördes till Europa 1907 och har, inte minst i Nordeuropa, snabbt vunnit uppskattning som snabbväxet och särpräglad prydnadsträd. Det infördes troligen på 1910-talet till Sverige. Den uppges här endast företräddas av en honklon, som särskilt vid ympning på annan grundstam, visat god härdighet upp till södra Norrlands kustland (arboretum Drafle). Trädet är normalt friskt, tätväxet och vackert upp till omkring 50 års ålder. Därefter försvagas det oftast snabbt och når sällan 20 m höjd eller 2 m i stamomkrets. Wilsonpoppeln kännetecknas av en nästan alltid kvastformad tät och regelbunden krona. De något blågråtonade bladen är ca 2 dm långa och rundat triangelformade.

Populus x wilsoearpa Praktpoppel

Praktpoppeln är en hybrid mellan wilsonpoppel och storbladig poppel. Bladen är större och ljusare likaså är stambarken ljusare än hos wilsonpoppeln. I Göteborgs botaniska trädgård finns ett mycket snabbväxet och vackert exemplar. Denna hybrid kanske kan bli ett värdefullt tillskott till våra framtida prydnadsträd.

Populus lasiocarpa Storbladig poppel

Den storbladiga poppeln är vildväxande på centrala Kinas högland, varifrån den, liksom wilsonpoppeln, infördes i europeisk odling genom den engelske botanikern och Kinautforskaren Ernest Henry Wilson. Den introducerades i Europa 1900 (1904?) men har hittills planterats i ganska liten omfattning. Den är relativt småväxet. De högsta exemplaren är över 20 m höga. Förf. har endast noterat ett fåtal svenska ex, varav trädet i Alnarp trots sin måttliga storlek uppges härstamma från 1904. Troligen finns ytterligare flera ex. Bladen har upp till 2 dm långa skaft med upp till 35x20 cm stora bladskivor. Formen är rundat triangulär med ofta något snedböjd spets. Färgen är renare och ljusare grön än hos Wilsonpoppeln.

Balsampopplar

Balsampopplar kännetecknas av helbräddade blad med vitbelagda undersidor och i samband med och närmast efter bladsprickningen en även på avstånd tydligt urskiljbar, angenäm balsamdoft. Flera av arterna är viktiga prydnadsträd. De har mycket god vinterhärdighet och tillhör de allra viktigaste och mest användbara av våra importerade trädslag.

Populus trichocarpa vid Serafimersjukhuset i Stockholm, juli 2008. Stamomkretsen är 445 cm och höjden ca 37m.

Amerikanska balsampopplar

Populus balsamifera
Balsampoppel,
vanlig balsampoppel

Balsampoppelns naturbestånd omfattar ett brett nordväst-sydöstligt bälte från Alaska till sydöstra Kanada och nordöstra USA. Trädet når i naturbestånden oftast ca 20-25 m höjd. De största träden är 30-35 m höga med 3-3,5 m i stamomkrets. Arten infördes redan i slutet av 1600-talet till Europa, där den visat god anpassning främst i norra Europa inklusive Skandinavien. Balsampopplarna omfattar en typ med 7-12 cm långa, ganska ljus gröna blad utan hjärtformad bladbas, *Populus balsamifera* 'Hortensis', en typ med ganska ljusa men mer långsträckta blad, *Populus balsamifera* 'Elongata' (Jämtlandspoppel), en variant med större blad med mer hjärtformad bladbas, *Populus balsamifera v subcordata* (östlig balsampoppel) och en typ

med extra stora och mörka blad med hjärtformad bas och extra mörk bark, *Populus balsamifera* 'Tristis' (sorgpoppel). Samtliga har tjocka blad med tydligt silverbelagd undersida och bruntonat balsamsekret.

Populus x jackii
Ontariopoppel

Ontariopopplarna förmodas vara en naturhybrid mellan balsampoppel och den nordamerikanska svartpopplarna *Populus deltoides*. Den är mycket snabbvuxen men når inte samma ståtliga höjdmått eller dimensioner på kronan som jättepopplarna. I hemlandet uppges dock träd på ca 30 m höjd inte vara ovanliga. Ontariopopplarna infördes i kultur redan på

1770-talet.

I Sverige har den särskilt kring 1900 och under första hälften av 1900-talet planterats i ganska stor utsträckning och har här visat god härdighet och i många fall extrem snabbvuxenhet. Stamomkretsen har på t ex Mölndalsträdgården och i många fall ökat med ca 7 cm per år! Flertalet svenska ex är honträdd tillhörande klonen *Populus x jackii* 'Gileadensis'. (Länge betraktad som arten ontariopoppel vid sidan av arten 'jackiipoppel'). De har upp till 2 dm långa hängen med besvärande och karaktäristisk stark bildning och spridning av fröhår. Bladen är ca 15 cm långa med markant hjärtformad bas.

Populus trichocarpa
Jättepoppel

Jättepopplarna är den mest storsvuxna och snabbväxande av alla balsampopplar och är i bl a Sverige troligen det mest snabbväxande av alla inhemska eller införda träd. Den är dessutom ovanligt vindtålig och härdig mot luftföroreningar och är därigenom ovanligt

klon 'Kiruna', som är ett av sannolikt allt fler kommande exempel på för olika miljöer och ändamål passande tillskott till den svenska trädfloran.

Jättepoppeln karaktäriseras av en bred krona med ett flertal grova delstammar eller stamliknande grova huvudgrenar. Barken är grov men inte lika grov som hos svartpopplar. Bladen är tydligt arts specifika genom sin markanta tvåformighet - dels långsträckt triangulära, dels mer lika svartpoppelns blad men undertill tydligt silverbelagda. Samtliga svenska träd är hanträd.

Populus angustifolia och *Populus acuminata* Smalbladiga amerikanska balsampopplar

Den mest smalbladiga av alla poppelarter är den i Klippiga bergen i USA och allra sydligaste Kanada vildväxande *Populus angustifolia*. Bladen påminner om pilblad och är ca 5-10 cm långa. *Populus acuminata*

är troligen en naturhybrid mellan *Populus angustifolia* och en mer bredbladig poppelart. Den återfinns vildväxande i ungefär samma område som *Populus angustifolia*. Åtminstone träd med höghöjds- eller nordlig proveniens av båda arterna borde kunna odlas i Sverige, men har inte noterats av förf. De finns inte upptagna i SKUD:s växtdatabas (liksom t ex inte heller *Populus deltoides*).

Asiatiska balsampopplar

I Ostasien finns flera balsampoppelarter varav några odlas i Sverige. De flesta av dessa förekommer dock hittills endast i enstaka exemplar i större botaniska anläggningar.

Populus balsamifera 'Hortensis,' Stockholm, Ulriksdal, okt. 2008. Trädets stamomkrets är 288 cm och höjden omkring 25

väl lämpad som prydnadsträd i de flesta storskaliga miljöer.

Naturbestånden omfattar ett bälte från sydligaste Alaska till mellersta Kalifornien. I NV USA når bältet längre in från kusten och omfattar stora delar av Montana och Idaho. De största träden når här upp till 60 m höjd och stamomkretsar på upp till ca 8 m. Arten infördes först 1892 till Europa, där den inte minst i de norra delarna i många fall visat synnerligen god anpassning och härdighet.

Jättepoppeln introducerades i Sverige ganska omgående efter introduktionen i Europa. Den har visat sig vara härdig upp till zon VI och har i ganska stor utsträckning planterats, men med stora variationer mellan olika städer/större samhällen. SKUD upptar t.o.m. en

Populus koreana

Koreapoppel

Koreapoppeln växer vild i norra Korea, varifrån den kring 1920 infördes i europeisk odling. Arten kännetecknas av extremt tidig bladsprickning och skadas åtminstone i södra Sverige ofta av vårfroster och tycks här sällan nå högre ålder. På vår och försommar är friska exemplar skikt vackra.

Populus simonii

Kinesisk poppel

Den kinesiska poppeln finns vildväxande i Kinas inland och i Manchuriet. Den är ett vackert och säreget träd, vars i litteraturen uppgivna och noterade egenskaper, är ganska förvirrande. Trädet sägs i naturbestånden vara småvuxet och sällan överstiga 15 m samtidigt som många av de svenska exemplaren når betydligt högre höjd. Stam-barken är ganska länge slät och vackert vitgråaktig. Grenarna är vågrätt ansatta med huvudsakligen hängande kvistar. Trädet ger, särskilt i ungdomen, ett skikt och behagligt intryck. Barken blir sedan mer gröntonad och därefter vitgrå och ganska djupt vertikalt uppsprucken. Bladen på enskilda träd kan har starkt varierande form, från långsträckta med kilformad bas, till bredare med rundad bas. Olika träd har dessutom varierande andel blad av de olika typerna. Skaften har en mer eller mindre markant fåra på ovasidan. *Populus simonii* har som uppvuxet träd ett slingrande grenverk och hängande skott. Den kinesiska poppeln finns även i 'pyramidform', *Populus simonii* 'Fastigiata'. Som unga relativt smalkroniga men blir efter hand ofta lika breda som hos normaltypen. De har snett uppåtriktade huvudgrenar och föga hängande skott (utom ibland i kronans nedre del). Pyramidträdens släta bark är mörkare, ofta kopparaktigt tonad. Den över-

går relativt tidigt till grunt fårad, mörkare grå bark och senare djupare fårad, ljusare grå. Bladen är främst små och långsträckta med utpräglad kilformig bas och markant ovanfåra. Stammen är ofta lågt delad i flera delar. En del träd - t.ex. det vid Åby travbana - har avvikande karaktärer.

Populus maximowiczii m fl

Andra asiatiska balsampopplar

I Central- och Östasien finns flera ytterligare arter av balsampoppel. 'Sibirisk poppel', *Populus suaveolens*, är vildväxande i delar av Sibirien, Mongoliet och Kina. I Kina återfinns även *Populus szechuanica*, *Populus cathayana* (ett ex i Uppsala botaniska trädgård) och *Populus yunnanensis* och i Japan 'Japansk poppel', *Populus maximowiczii*. De har under 1900-talet börjat provas i europeisk odling. Flera av dem kan troligen visa sig vara väl användbara även i Sverige men är här ännu föga prövade. I Göteborgs botaniska trädgård återfinns dock flera träd av *Populus maximowiczii*, som dragits upp från av Tor Nitzelius i början av 1950-talet i Japan insamlat sticklingsmaterial.

Populus laurifolia

Lagerpoppel

Lagerpoppeln är hör hemma i Sibirien, där den uppges nå ca 30 m höjd. Den infördes troligen kring 1830 i europeisk (nästan bara nordeuropeisk) odling och har långt upp i norra Skandinavien visat mycket god köldhårdighet. Flertalet av de bäst utvecklade träden finns också i norra Sverige medan sydligare planterade träd lätt skadas av vårfroster. Lagerpoppeln har nästan rakt sidoriktade huvudgrenar och ljust, asplik bark. Ungskottsbladen är långsträckta med utdragen spets. Samtliga blad har rundad bas. Undersidorna är relativt tunt silverbelagda

Populus laurifolia med en stamomkrets på 311cm.
Trädet är ca 25 m högt och står i Ulriksdals
slottspark. Okt. 2008.

och ofta något balsamklettiga - med markant
gul-tonad balsamfärg. Arten uppges i Sverige
enbart företräddas av en hanklon.

Lagerpoppelhybrider

Lagerpoppel har med svartpopplar gett
upphov till flera hybridkloner varav den vik-
tigaste är den både i USA och Europa mycket
använda och uppskattade berlinerpoppel.

Populus x berolinensis
Berlinerpoppel

Senast 1870 uppkom i Berlin en hybrid som
gavs namnet *Populus x berolinensis* och som
förmodas vara en hybrid av ett honträd av
lagerpoppel och ett hanträd av pyramidpop-

pel (*Populus nigra 'Italica'*). Berlinerpoppel
nådde snabbt stor popularitet och har bl.a.
planterats i många svenska anläggningar
(en hanklon). En betydligt mindre känd
honklon, *Populus x certeniensis*, (uppgift
från PerOla Fritzon) är frånsett könstillhö-
righeten förvillande lik den vanliga ber-
linerpoppel. Berlinerpoppel är mycket
snabbvuxen och når ofta före 100 års ålder
över 30 m höjd och 4 m i stamomkrets
och är normalt både välvuxen och mycket
klimathärdig. Tyvärr har den visat sig vara
mottaglig för växtsjukdomar, som på kort
tid kraftigt kan försvaga eller slå ut träden.
Ca hälften av de extra stora exemplar förf.
noterat har fallits (det gotländska praktexet
troligen stormfällt) under senare år. Berli-
nerpoppelns växtsätt och bladens utseende
ligger ungefär mittemellan de båda föräld-
raarterna. Kronan på friska träd är oftast
markant tät. Äldre träd har rikligast med
stamskott av alla popplar.

Populus x rasumowskiana
Populus x petrowskiana

Furstepoppel och tsarpoppel

Strax före år 1880 tillvaratogs, vid ett jord-
bruksinstitut utanför Moskva, två förmodade
hybrider mellan lagerpoppel och vanlig
svartpoppel - *Populus x rasumowskiana* - och
mellan lagerpoppel och amerikansk svart-
poppel - *Populus x petrowskiana*. Båda har god
vinterhärdighet och åtminstone den först-
nämnda uppges vara ganska vanlig i svensk
odling. Förf. har dock inte noterat några
stora ex.

Svartpopplar

Svartpoppelgruppen omfattar flera av Mel-
lan- och Nordeuropas viktigaste nytto- och
prydnadsträd. Gruppen omfattar endast ett
fåtal arter. Dessa har gett upphov till ett stort

och snabbt växande antal hybrider. Efter hand har de vunnit större popularitet än ursprungsarterna - både som mycket snabbväxande virkesleverantörer och som ståtliga och lättodlade prydnadsträd.

Populus nigra

Svartpoppel, europeisk svartpoppel

Svartpoppelns naturliga utbredningsområde omfattar huvuddelen av Europa och stora delar av Västasien och Nordostasien samt bestånd i Nordafrika. I Sverige är den sedan gammalt odlad både i samhällen och på landsbygden. Linné nämner i sina rese-skildringar på flera ställen både enskilda svartpopplar och alléer (som på denna tid kallades poppelpil). Linné anför bl.a. att

Svartpoppel på tomt intill Citadellvägen i Landskrona. 1972 var trädet ca 27 m högt och hade en stamomkrets på 717 cm.

svartpoppel'n 'finns på åtskilliga ställen i Skåne planterad' och att den (här) växer 'fortare och större' än något annat träd. Vissa äldre uppgifter berättar om svartpopplar med stamomkretsar på upp till ca 10 m t.ex. det strandnära s.k. flugträdet i Ronneby. Detta och troligen, liksom de flesta (möjligen alla) sådana träd var/är dock från låg höjd flerstammiga, varför mått på stamomkretsen inte är jämförbara med måtten hos mer regelbundet vuxna träd. Den norske dendrologen Oddvin Reisaeter rapporterar om en dansk år 1954 stormfälld svartpoppel att den var ca 40 m hög (!) och hade en stamomkrets av 7,7 m. (Den europeiska) Svartpoppel'n var tidigare betydligt oftare planterad än vad som numera är fallet. Inte minst Stockholm hade kring 1930 ett betydande antal under senare delen av 1900-talet gradvis försvunna mycket stora exemplar. Bara i Humlegården fanns in på 1960-talet ett tiotal mycket stora svartpopplar (i dag finns en av dessa kvar). Ännu finns en hel del stora europeiska svartpopplar på lokaler upp till norra Svealand, men flertalet nytillkomna är i huvudsak olika hybrider. (Den europeiska) Svartpoppel'n skiljer sig från kanadapoppel'n främst genom sina markant mindre och inte alls hjärtformade blad och sina, på uppvuxna träd, extremt grova bark och sitt mer oregelbundna, extra kraftfulla växtsätt.

Populus nigra 'Italica' m.fl Pyramidpopplar

Den klassiska pyramidpoppel'n förmodas komma från Norditalien, varifrån den vid mitten av 1700-talet införts till många andra länder och där blivit ett av de flitigast använda prydnadsträden. Samtliga odlade träd tillhör samma klon - en hanklon. Italica-klonen har efter hand kompletterats med honklonen *Italica* 'Foemina' och en klon med håriga skott, 'Plantierensis', som nu på

många håll är klart dominerande. Båda dessa kloner är något mer bredvuxna än den klassiska pyramidpoppeln. Pyramidpopplar är mycket lättodlade och snabbvuxna. Exempel som ännu inte blivit hundraåriga kan bli 30 m höga eller mer och stammens omkrets ökar normalt med minst tre och ibland 4-5 cm per år. Reisaeter rapporterar om en norsk pyramidpoppel som 1965 var drygt 100 år, 37 m hög och hade en stamomkrets av 450 cm.

Bladen är mer långsträckta än normalt hos vanlig svartpoppel och barken är betydligt grundare fårad. Träden har ofta en eller fler nästan lodräta delstammar.

Populus nigra 'Charkowiensis' Rysk svartpoppel

Den ryska svartpoppeln föddes i en plantskola i Charkov i början av 1900-talet som en hybrid troligen mellan vanlig svartpoppel och pyramidpoppel (en hanklon). Den ansågs tidigt vara ovanligt resistent mot sjukdomar och planterades på många håll i Mellan- och Nordeuropa, bl.a. på flera ställen i Stockholm. Populariteten tycks dock ganska fort ha minskat. I skogsodlingen konkurrerades trädet ut av olika svartpoppelhybrider. Som prydnadsträd ger dess kraftiga hängesbildning och -spridning på vissa lokaler besvärande nedskräpning. De vuxna träden har utpräglad 'flätad' barkstruktur. Bladskivan är normalt bredare än lång. Artbestämningen är ibland diskutabel - se artikelns inledningsavsnitt!

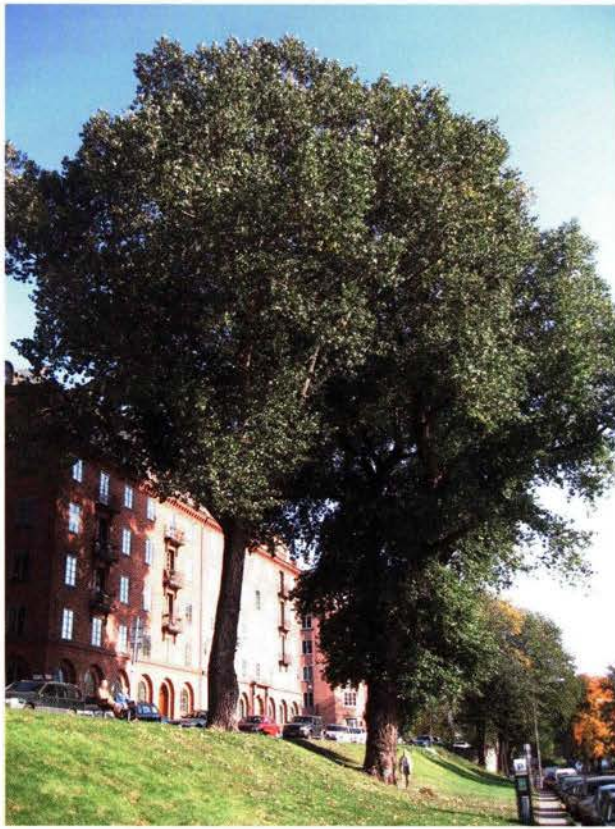
Populus x canadensis Kanadapoppel

Många poppelarter tillhör de mest lätthybridiserande av alla trädslag. Detta gäller särskilt svartpopplar där från ca 1750 ett svåröverskådligt antal hybrider mellan europeisk och amerikansk svartpoppel har tagits fram under det något missvisande

Rysk svartpoppel på Norrmalmstorg i Stockholm.
Ca 27 m hög med en stamomkrets på 280 cm
2007. Foto i aug. 2006.

'samlingsnamnet' *Populus x canadensis* följt av respektive klonnamn. Flera av dessa har blivit mycket framgångsrika som nytoträd (extremt snabbvuxet och användbart virke) och som ståtliga, säregna eller på annat sätt intressanta prydnadsträd. Bland de viktigaste klonerna märks den särdeles kraftigväxande 'Serotina' (hanklon), den brett pyramidformade 'Serotina Erecta' (både hankloner), den serotinaliknande 'Regenerata' (hanklon), den något mer småbladiga 'Marilandica' (hanklon) och den extremt snabbväxande först smalkroniga men efter hand mer brett kvastkroniga 'Robusta' (hanklon, med trubbigt bladbas). Hybridklonerna har i Sverige från andra hälften av 1800-talet och under 1900-talet planterats rikligt, inte minst i Stockholm som i dag har flera mycket stora och imponerande exemplar. Allt försiktigare parkansvariga och den ofta överdrivna rädslan för skador genom nedfallande grenar (inte helt ovanligt) eller kullfallande träd (mycket ovanligt) har gått ganska hårt åt beståndet av stora popplar.

Populus deltoides 'Serotina' t.v. 430 cm i stamomkrets och ca 31 m hög och *P. x canadensis* 'Marilandica' t.h. 543 cm i stamomkrets och ca 33 m Norr Mälärstrand 84, Stockholm, sept 2008.

Populus deltoides m fl Amerikanska svartpopplar

De amerikanska svartpopplarna omfattar den i större delen av centrala och östra USA vildväxande *Populus deltoides* (av tveksam anledning i Sverige kallad virginia-poppel) och fem andra arter med mer lokal utbredning. Virginiapopplarna når i hemlandet upp till ca 50 m höjd och ca 10 m i stamomkrets. Den infördes troligen i början av 1700-talet till Europa, där den i Mellan- och Sydeuropa nått ganska

stor popularitet. I Sverige är den enligt Tor Nitzelius troligen mycket sällsynt förekommande medan Per Ola Fritzon/Rune Bengtsson bedömer att ett flertal stora svenska träd är tillhör arten *Populus deltoides*. Bl.a. gäller detta flera av Stockholms största och ståtligaste träd. Dessa har dock normalt tvär, inte "bakåtriktad," bladbas.

Framtida poppelkultur

Poppelsläktet bör inte minst genom flertalet popplars utomordentliga snabbvuxenhet och ståtliga växtsätt kunna komma att bli en viktig del av framtidens trädkultur både som nytto- och prydnadsträd. En riklig gissning kan vara att allt fler och för olika ändamål särskilt lämpade hybrider kommer att tas fram och vinna popularitet.

Asphängen i blåst.
Foto vid Hornborgasjön apr 2007.

TABELLER

A. Aspar och silverpopplar

1 Asp

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
E	Svinhult, väst 4 km nära vägen	1970	312	1-				
G	Fröseke S nära	1969	294	3				
H	Madesjö Hermanstorp	1968	293	1				
H	Lockebo Målilla NO 7 km	1968	276					Fallen, av på 3,5 m
E	Svinhult, väst 4 km nära vägen	1970	267	1				
S	Långban, parken?	1979	267	1	26	ds11	11x13	På 0,5 m=297(1)
O	Gustafsberg	1996	263	1	18	2s12,1	11x12,6	Hålighet
W	Vånggårde, 100 m N Övägen	1979	262	1	15	ds2,3	13x13,5	5 m Ö vägen
D	Tullgarn slottet SV c 200m	1977	262	1	23	R	12x14	Barkskador
Z	Åresjön, S-stranden	1964	257	1		2s0		
I	Sudersand/tomtkant	1974	255	1	18	2s7	12x13	
S	Långban, parken?	1979	254	1	27	ds13	11x12	
G	Orrefors, NV 2 km	1972	254	1	23	2s13		Elitex
B	Ekebyhovs slott, SÖ 500 m	2003	157	1	>35	ds18	14x15	Jätteeken SÖ 200 m

Anm. Flera markant grövre ex. finns rapporterade men är nog oftast inte 'korrekta'.

2 Pelarasp

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
P	Rävlanda, Västergårdsv 5	1999	106	1	16	ds6	3x4	J-son och Gunvert
S	Filipstad, Spångbergsv 11	1979	103	1	22	R	3x3	Elitex
P	Timmele, T-v x Lenav nv 2 m	1999	102	1-	18	ds2,4	1,5x2,5	
E	Linköping trgför, Ö-entr sv 160 m	1995	95	1	25	R	3x3,5	
AC	Skellefteå, landskyrkan	1981	91	1	16		2,9x2,9	Flertal stora ex
BD	Boden, Regementsexp	1975	87	1	19	R?		OBS! Källa: LG 1975

3 Gråpoppel

Län	Växtplats	Mått	K	Omkr	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
O	Marstrand, Torget	2000	3	675	22	ds0,5	24x24	Plantera 1866
R	Mariestad, Nygatan tomträd	1968	3	600		2s2		
B	Stockholm Vårby, parkträd	1965	3	575		3sc1?		Skadad 1968
S	Stömne hg	1979	1	540	6	R		6 m-'stubbe'
R	Kinnekulle Hjelmsäter gårdsträd	1976	1	530	31	2s11,5	25x25	ds6 9 10 Lutar åt NÖ
S	Kristinehamn, Hovslagaregt	1969	2	525				Skaftträd
S	Kristinehamn, Na Hamngt 8 V 30 m	2001	2	496	18	2s4,2	15x18	
E	Vadstena, Klosterledsgatan	1966	5	478		fs		Lågdeldad
S	Kristinehamn, Na Hamngt 8 V 30 m	2001	2-	477	18	fds1,8	18x18	
O	Styrsö, Styrsöhemmet S 20 m	2008	1	474	25	ds5	27x27	
R	Kinnekulle Hjelmsäter utanför	1976	1	472		2s16	26x26	Mycket ståtlig
D	Björksund	1968	3	472				Vårdträd
H	Öland, Kastlösa, gårdsträd	1964	3	468		2sc2		
S	Karlstad, Vml-museet älven S 25 m	1996	1	465	22	2s9,7	18x18	
U	Arboga, Stureleden x Sturegt	1980	1	464	31	ds8	16x16	
A	Stockholm, Bellmansvägen	1975	3	461	26	fds1-1,5	19x25	
X	Gävle, Stadsparken	1973	3-	460	26	2s1,5		Även 342-21 m & 332-27 m

4 Pyramidgråpoppel 'Tor Nitzelius'									
L	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
A	Stockholm Nybroplan	c1920	2007	336	2	17	3s2,5	12x14	Säregen bred pyramidtyp bort ca 1980
A	Stockholm Nybroplan	c1920	1975	211	1-	12	ds1,8	8,5x11,5	

5 Silverpoppel									
Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar	
D	Tullgarn slottet SSV c 250 m	1977	363	1	27	ds3,3	20x22	Ev alba-lik <i>canescens</i> ??	
E	Vadstena Biskopshuset	1974	312	1	23		15x19	Lutar mkt. Borta 1995	
A	Stockholm Skeppsh, Kastellholmsbron	1996	287	2	13	3s2,1	13x14		
O	Göteborg domkyrkan	1977	243	1	11	f2s1,5	9x14	Lutande, föll 12/7 1977	
P	Mellerud Kvantenburg	1976	221	1	24	ds 0,4	18x20	Ds 0,5 Honex	
O	Göteborg domkyrkan	1975	180	1	11	2s2	11x13	Starkt lutande	

6 Pyramidsilverpoppel									
L	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar	
E	Norrköping, Vasaparken N om	1980	300		21		8x8	'Halv pyramid-typ'	
E	Norrköping, Vasaparken N om	1980	250		20		8x8	'Halv pyramid-typ'	
E	Norrköping, Vasaparken N om	1980	200		19		8x8	'Halv pyramid-typ'	
N	Falkenberg, vid parkförv.	1977	97	1	18	2s0	4x5	Renodlad fastigiata-typ	
N	Falkenberg, vid parkförv.	1977	94	1	15	fds0	4x5	Renodlad fastigiata-typ	
N	Falkenberg, vid parkförvaltningen	1977	78	1	16	2s0	3x4	Renodlad fastigiata-typ	

B. Storbladiga popplar

7 Wilsonpoppel									
Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar	
O	Gbg, Söderlingska trg m Djggt 25	2003	220	1-	15	7s2,4	18x19	Försvagad 11s2,4-3	
A	Bergianska inst V 45m väg N15m	2000	211	1	18	f2s0	6x11	Lutar 8 m åt Ö	
O	Gbg, Lillkullegt 24 A 30m Ö e	1995	202	2	18	ds1,8	14x18		
R	Falköping, Mössebergsparken	2000	198	2-	18	3s1,6	14x15	1976:9,0 1 3s1,5 9x9,5	
R	Falköping, Mössebergsparken	2000	194	2+	18	7s1,8-2,9	13x15	1976:9,0 1 ds1,7 8,5x9	
O	Gbg, Söderlingska trg m Djggt 21	1995	187	1-	16	ds2	13x19		
A	Bergianska trädgården	1975	183	3	19	2s0	17x19	Även 139(1)	
I	Visby	1974	168	1-	18	4s1,7	17x17		
O	Gbg, Bot trg Växthusen V 30m	2007	167	3	13	ds1	14x15	ds 1,3	
O	Gbg, domkyrkan NÖ	1975	160	1	17	fs9	10x13,5	Ren stam till 6 m Bort ca -80	
H	Kalmar, posten	1972	150		<13			12 ex	
L	Ängelholm C-kyrkan	1975	141	1	16	R	15x15	Honex	
O	Gbg, Hotell Heden	1975	139	1-	14	3s1,8	10,5x11		
M	Lund, Bot trg	1972	123	1	15	ds1			
C	Uppsala, Bot trg V-entrén S 5m	2007	108	1	10	3ds1,5	9x10	Ymp 0,2	
Y	Härnösand, Hemsön Arb. Drafle	1975			11			Tor Nitzelius, LG1976	

8 Praktpoppel									
Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
O	Gbg, Bot trg L Ängg S 135m	1974	2008	186	1-	16	ds0,8	15x15	Enda svenska ex??

9 Storbladig poppel

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
O	Gbg, Viktor Rydbergsgr 24		1977	111	2	9	ds0,9	7,5x9	Ds1,0 1,0 1,0 1,8 2s3,0 '1904'
M	Alnarp parken	?1904	1975	100	1	15	R	8x9	
O	Gbg, Bot trg Rhododendrodalen	1970	2008	102	1	18	ds11	6,5x7	

C. Balsampopplar

10 Balsampoppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
C	Grisslehamn, allé Engströms	1999	457	1	13	ds3,8	9x9	Avblåst på 6 m
W	Malingsbo, vägskäl SV 150 m	1969	397	2				
U	Kopparberg, vårdhemsparken	1969	386	1	26	3s8		
A	Stockholm, Långholmen Knopentav?	1996	375	1	22	ds10	10x11	
C	Elmsta, Roslagens sjöfartsmuseum	1999	373	1	24	R	9x20	
B	Bisslinge herrgård	1968	370	2				Alléträd
B	Bisslinge herrgård, alléträd	1968	370	2				
A	Stockholm, Rosendal NÖ c150 m	1965	370	1	c30	dsc8?		
C	Trästa, V väg mot Häverödal	1968	361	1				Solitärpar
AC	Umeå, Döbelns park (?)	1981	349	1	24	ds4,7	16x18	Ds6,2 lutar åt SO
AC	Umeå, Baggå herrgård	1969	347	1		stång		Lutande allé
C	Elmsta Roslagens sjöfartsmuseum	1999	342	1	26	2s11	11x16	
B	Stockholm Botkyrka vid väggkant	1967	341	1				Avblåst på 4 m
C	Trästa, V väg mot Häverödal	1968	332	1				Solitärpar
Y	Örnsköldsvik, Villagt 23	1981	332	1		2s4-5		Hamlad å ca 11 m
C	Elmsta, ålderdomshem	1980	331	1	17	2s6	11x11	
A	Stockholm, Sirishof 30 m Ö	1996	331	1	22	R	11x19	
C	Österbybruk, alléträd	1968	326	1				Ringbarkad
A	Stockholm, Rosendal NÖ c150 m	1975	325	1	20	R	10x11	6 ex ca 30 m 301- 325
S	Kristinehamn, Jvgstn S c 60 m, park	2001	315	1	c27	ds16,5		

11 Avvikande typer av balsampoppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
AC	Umeå, Döbelns park	1981	204	1	21	ds5,1	14x15	Ds5,1-6,2
BD	Piteå, järnvägsstationen	1981	202	1	18	2s9,6	14,1x15,2	
W	Torgås, vägen V, gårdsplan	1979	177	1	16	ds6	11x12	
S	Stöllet, Osebol nedre	1979	173	1	18		10x10	
AC	Skellefteå, Jvggtx gångtunnel	1981	169	1	18	ds8,5	11x11,4	
S	Stöllet, Osebol nedre	1979	169	1	17		9x10	
AC	Umeå, 'emot silverpilen'	1981	166	1	16	3s6,2	9x11,2	8 ex ca dito
AC	Umeå, Döbelns park	1981	159	1	18	5s9	9x11	
AC	Umeå, Döbelns park	1981	158	1	19	2s0	11x11,9	
AC	Umeå, Utgårdsv 9 x Storgt	1981	158	1	18	2s9	14x15	
Z	Östersund, Badhusparken S-sidan	1997	151	7	2s4,0	5x 6		17ex, Jämtlandspoppel
Y	Örnsköldsvik, Villagt 19	1981	141	1	16	ds2,2	10x13	
Z	Sveg, Herrögt 10	1979	114	1	19	R	10,5x10,5	
Z	Sveg, Kyrkogt 20	1979	95	1	11	2s3,5	6x6,5	Hamlad

12 Ontariopoppel

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
A	Bergianska inst. VSV 25 m	1938	2007	382	1	c30	ds14	15x17	'Jackii-poppel'
Y	Härnösand, polishuset		1981	380	3	19	2s0-1,8	11x11	W 1,1m
O	Mölnadal, Stadshuset 40 m V	c 1958	2007	363	1-	20	ds2,2	12,5x15	Ds2,4-3,5-5,5
Y	Härnösand, polishuset		1981	309	1-	21		8x9	
O	Göteborg, Slottssk.rondellen		1995	288	1	19		10x12	Stamröta, bort ca 1997
Y	Härnösand, polishuset		1981	262	1	23	2s9	8x9	
O	Gbg, Gla handelshögsktomten		1977	246	1	24	2s11?		
Y	Härnösand, polishuset		1981	240	1	23	R	8x11	
Z	Östersund, Köpmangatan 22	1900	1997	235		c15		9x 9	
Z	Östersund, Köpmangatan 23		1997	210					5-6 nästan lika stora
F	Sävsjö, 128x127		1975	198	1	18	2s8	8x9	
C	Uppsala, Bot trg		1975	197	1	20	2s13	8x9	
S	Hagfors, Uddeholm hg-skogssk.		1979	192	1	24	2s14,7	13x13	
O	Göteborg, Bot trg		1975	179	1	18	3s10	6x7	Många stamskott
A	Stockholm, Bergianska		1975	171	1	22	3s15	8x9	
Y	Sörberge, Stenv 1		1981	164	1	16	ds3,5	10,1x13	Flertal ex nästan dito
BD	Piteå, Källbogat x Kolmilev		1981	138	1	15	ds5,1	9x9	
Z	Sveg, Bäckedals folkhögsk		1979	125	1	12	2s1,9	9x9	
W	Orsa, Dalagt x Kung Gu. v.		1979	113	1-	13	ds2,1	8x8	
BD	Piteå, stadsparken S-delen		1981	80	1	9	R	6,9x7	Två andra nästan dito

13 Jätte(balsam)poppel

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
F	Nässjö, Stadsparken	c1900	1997	471	1	36	ds7,0	29x29	Praktex
S	Stöllet, Osebol plantskolor		1979	465	4	30	2s0-1,5	16x20	Art?
A	Stockholm, Serafen NÖ 20 m	c1900	2008	444	1	38	2s6,5	20x20	
A	Stockholm, Vasaparken O-kanten	c1900	2007	444	1-	38	2s4,3	22x25	
O	Göteborg, Näckrosdammen Ö 15m	c1923	2003	423	1	28	2s1,2	18x20	Mått på 1 m
S	Arvika, stadsparken		1979	416	2	27	3s3,5-4	20x20	Art?
O	Mölnadal, Privatv. V 8 m ån O 10 m	c1925	2003	391	1-	33	2s4		Lutar 1,5 m åt V
O	Lilla Edet Ströms slott V 60 m S	c1925	2007	369	1	31	3s11,0	12x16	Otypisk krona
O	Lilla Edet Ströms slott V 60 m N	c1925	2007	361	1	32	ds9,0	11x15	Otypisk krona
A	Stockholm, Östermalms IP SSV-hörn	c1935	2008	360	1	36	R	22x25	
C	Grisslehamn, vägskälet S 30 m	c1925	1999	350	1	28	R	16x17	Riksv NV 6 m?
A	Stockholm, Riksby Stramaljv. 28 SV	c1935	2008	385	1	31	2s6	17x18	Lutar 3 m åt ö
A	Stockholm, Riksby Dukv/Stramaljv	c1935	2008	376	1	30	4s6,5	16x17	
S	Arvika, stadsparken		1979	327	2		2s3,5		Art?
P	Borås, stadsparken		1972	325	1	31	ds6	17x17	Art?
S	Sunne, Fryxellska skolan	c1920	1979	308	1	25	R	15x15	
R	Falköping, sjukhuset		1976	306	1	29	ds7	20x20	Art?
A	Stockholm, Frescati Hage	c1935	2007	296	1	37	2s13	19x21	
A	Stockholm, Riksby Stramaljv 27	c1935	2008	313	1	27	4s7	15x17	
R	Floby Alphem 278 stugan SSÖ 75 m	c1930	2000	286	1	32	ds10	17x18	
C	Uppsala botaniska trg	c1920	1975	274	1	27	ds11	13x14	
A	Stockholm, Riksby Stramaljv 11	c1935	2008	298	1	c 30	3s6,5	15x17	
Y	Härnösand, Hemsön Arb. Drafle	1975				25			T Nitzelius LG1976

14 Koreapoppel

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
O	Gbg's Bot trg Långg SSV ca 100 m	p1931	1995	216	1	22	ds9,0	13x13	Bort ca 2000
A	Bergianska inst V 35 m väg N14 m	u1938	2007	172	1	24	75:4s12	8x10	Ensidigt utvecklad
C	Bot trg n-entrén v 135 m	p1954	2007	98	1	20	R	5x6	Dåligt skick
O	Gbg's Bot trg Långg SSV c 100 m		2008	84	1	13	R	5x6	Dåligt skick
Y	Härnösand Hemsön Arb. Drafle		1975	14					Tor Nitzelius, LG1976

15 Kinesisk poppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
A	Stockholm, Rålambshovsparken	2008	195	1	c24	ds15	11x12	Grupp med 4 ex
A	Stockholm, Rålambshovsparken	2008	194	1	c23	ds10	710x11	Grupp med 2 ex.
A	Stockholm, Abrahamsberg T-bana N	2008	192	1	c18	R	9x10	
A	Stockholm, Abrahamsberg T-bana N	2008	191	1	c18	R	10x16	
A	Stockholm, Norr Mälarstrand	2008	190	1	c18	2s12	9x11	Nära stranden
A	Stockholm, Fridhemsgrt V 15 m	2008	182	1	c23	2s8	13x14	Nära stranden
A	Stockholm, Norr Mälarstrand	2008	177	1	c18	2s11	9x10	Nära stranden
Y	Härnösand, Hemsön Drafle	1981	157	1	26	ds13	11x13	
Y	Härnösand, Hemsön Drafle	1981	148	1	27	ds10,5	10x12	

16 Kinesisk poppel, 'pyramidtyper'

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
O	Mölnadal, Åby, 30 m SÖ Ö-grunden		2008	306	1	18	ds3,5	14x15	Färsk stamskada v 1,5 m
O	Göteborg, Wallenbergsgrt 4D		1995	272	3	23	fd 2s1,6	10x11	
O	Göteborg, Böögatan 32		1995	262	3	20	2s1,2	12x15	Fds 1,4 3s2,7
O	Göteborg, Böögatan 30	1938	1977	245	3	13	8s1,5-1,8	7x8	Vid 1 m 'från 1938'
O	Gustafsberg, ensk. villaområdesv.		1996	236	2-	24	2s1,9	9x9	
O	Göteborg, Kallebäcksgt 8A SÖ		1977	230	2				
F	Eksjö, Apotekaregt Ö 40 m		2003	225	1	22	ds4,2	12x13	3s4,6
W	Orsa, c Centralgt		1979	225	2	18	2s1,9	10x12	
O	Göteborg, Wallenbergsgrt 3B		1995	220	1-	23	fds2,2	10x11	
O	Lilla Edet, Ströms slott VSV 60 m		2007	218	1	18	2s7,5	11x13	
M	Malmö, St Olovsgrt 7D		1975	217	1	1	3s5	12x14	
P	Åmål, Gbg-utfarten		1979	205	1	18	R'	11x12	Summa 18 st
A	Stockholm, Riksby Galonv, 17-18		1978	200	1	19	ds4,5	8,8x10	Ds6 ds8
O	Gustafsberg, villaområdesväg		1996	199	1	22	2s0	9x12	2s6,7
O	Göteborg, Böögatan 30	1938	1977	197	3	10	2s1,3	5x5,5	Vid 1,0 m 'från 1938'
S	Torsby, Levgrensvägen		1988	196	1-	19	ds3,8	8x10	

17 Japansk poppel

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
O	Göteborg, botaniska trg gräsyta		2008	241	2		R		Bra skick
O	" Finnsmossen V	1954	1995	155	1-	13	ds5	12x13	G dåligt skick
O	" Finnsmossen V		1995	146	1	20	ds10,0	12x12	''- Några mindre ex
O	" Japandalen övre		1995	119	1	19	ds13	10x11	OK skick
Y	Härnösand, Hemsön arb. Drafle		1975			15			Tor Nitzelius, LG1976

18 Notabelt ex av *Populus cathayana*

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
C	Uppsala bot trg	1930	1975	94	1	14	R	8x8	Frostsprängd

19 Lagerpoppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
B	Ulriksdals slott	2008	311	1	c25	2s7,5	13x17	Parksolitär
AC	Umeå, kyrkan 35 m NO	1981	288	1	17	f2s11	13x13,5	
AC	Umeå, kyrkan 35 m NV	1981	287	1	19	2s4,4	13x15	
AC	Härnösand, polishuset	1981	280	1	25	2s3,2	11x16	
AC	Umeå, Döbelns park	1981	278	1	22	ds7	14x14	
Y	Härnösand, stationen	1981	270	1	23		11x11	
AC	Umeå, parken V om V Strandg	1981	269	1	25	ds5,1	15x17	5 ex nästan dito
AC	Nordmaling, Postlåda 764	1981	260	1	15			
Y	Härnösand, polishuset	1981	254	1	22	ds7	13x14	
AC	Umeå, Döbelns park	1981	250	1				Flera ex
Y	Sundsvall, Floragt	1981	248	1	19	2s8	9x13	Mörk lagerpoppel'
X	Hudiksvall, Varvsgt. Malmv	1981	242	1	14	ds6	6x8	Hamlad
W	Särna, Tältplatsen	1979	240	1	19	f2s5	13x13	
Y	Grundsunda, kyrkan	1981	237	1	21	2s9	12x20	
Y	Sundsvall, Floragt	1981	236	1	19		9x9	9 stora ex topphaml
X	Hudiksvall, Varvsgt. Malmv	1981	230					Hamlad
Y	Grundsunda, kyrkan	1981	229	1	22	R	14x16	
W	Särna, Tältplatsen	1979	210	1	19	fds8	13x13	Åtsnörd järntråd
W	Särna, Tältplatsen	1979	209	1	20	fds4,5	13x13	
A	Stockholm, Fredhällsparken SV-delen	2008	205	1	20	R	11x11	Liten grupp, fula
AC	Rundvik Masonite AB	1981	206	1	20	ds7	9x12	20tal ex nästan dito
W	Särna, Tältplatsen	1979	203	1	21		11x13,5	Lutar
O	Göteborg, bot trg L. Änggården NV 40 m	2008	195	1	17	R	9x11	'Slottsskogen 1920'

D. Lagerpoppelhybrider

20 Berlinerpoppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
Y	Sundsvall, Torsboda	1981	540	1	27	ds7	16x19	Eliträd
I	Visby, Nordergravar	1998	513	1	31	2s8,0	20x22	Fälld 2005-01?
O	Göteborg, Wikandersgt x Lagerb.gt	2000	400	2	25	ds c 4?		'Buteljstam'
A	Stockholm, Lejonslätten Ö-kanten	1996	400	1-	30	ds7,0	15x18	Bort ca 2000
I	Visby, Nordergravar (?)	1974	390	1	26	3s9	16x17	
O	Göteborg, 75 m V Mölndalsv 68A	1995	382	1	35	4s7-9	18x20	Pplats-fälld 1996
A	Stockholm, Nordiska N 80 m	2008	375	1-	c33	2s18	12x15	'certeniensis'
O	Göteborg, Nonnensgt x Bögatan	2007	359	2	20	R	6x6	Hårt hamlad
F	Eksjö, Kvarnarps gård V 125 m	2003	353	1	38	ds/g12	14x16	
A	Stockholm, Godthem	1975	337	1-	29	ds8	15x16	Stamknölar
A	Stockholm, emot Karlaplan 12	2003	316	1	36	ds5	20x20	Honex! (certeniensis?)
O	Göteborg, Park Avenue SÖ 60 m	1995	300	1	31	2s1,2	14x14	Bort ca 2000
A	Stockholm, emot Karlaplan 5?	2003	300	1	37	ds5?		Honex! (certeniensis?)

E. Svartpopplar

21 (Europeisk) Svartpoppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
C	Bro, Toresta herrgård	1964	810	5		fs		
M	Landskrona, Citadellv.	1972	717	1	27	3s6		Ngt knölig
G	Ljungby, Lagan Ekornarp	1969	660	1				Igenväxande ihålighet
E	Ekebyborna, Kårby gård	1968	633	4		3s		
O	Ellesbo CdeL SSV c 150 m?	1995	630	2-		3sc2?		Orkanfälld sept 1969
T	Örebro, Alnängsgatan	1968	626	2				Grävningsdödad 1968
C	Östhammar, Forsmark	1973	617	2-	25	3s1,8-2,5		Topphamlad, 7s9-12
M	Välinge prästgård	1975	600					Fälld 1974!!!
I	Visby, SO Rosendal herrgård	1974	589	2	27	ds2,2	22x22	
R	Amnehärad, k-gården	1969	578	2-		fslågt		
A	Stockholm, Haga södra grindar	1963	578	1	c30	3sc3		Magnifik, fälld 1968
R	Amnehärad vägkant	1969	555	4		fs1,5		
S	Kristinehamn, C ån nära bron	1969	555	2-				Grovgrenig
I	Visby, hamnen N om	1966	550	5				Vårtig stam
T	Örebro, Högströmpoppeln	1933	549					1,5 = 559cm
N	Varberg, Göingegården ån S 130 m	2003	540	1-	28	2s4,5-5	24x24	Lutar 4 m åt Ö
C	Örbyhus slott	1973	533	1-	26			
A	Stockholm, Humleg, N-kanten	1975	508	4	27	2s0-1,5	13x18	
T	Garphyttan, vägträd	1968	501	4		3s		
O	Göteborg, emot Parkgatan 13	1995	487	2	29	3s3	18x22	Extra djup bark
C	Norrtäljev vid vägen	1963	486	1-				
A	Stockholm, Skeppsh, Ö om Blasiebron	1996	485	1	29	2s9,0	18x21	
A	Stockholm, Humleg, KB N 275 m	2007	481	1	33	ds8,5	14x16	

22 Pyramidpoppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
F	Gränna, Bergsgt 68	1995	c400	1-	27	6s5-6	7x7	
F	Gränna, Bergsgt 8 N om	1995	436	2	35	ds0,1	9x10,5	Ds1,1 2s2-2,5 ds3
O	Göteborg, Säggat x Amiralitetsgt	1999	429	3	24	3s3	9x9	Ihålig, fälld 2002
A	Stockholm, Blasieholmen SAF	1996	386	1	32	fds9,0	7x7,5	Frisk, fälld c 2000 *
A	Stockholm, N Mälarstrand 52 Ö 12 m	2007	385	1-	33	R	6x7,5	Mkt snabbväxande par *
O	Göteborg, Arkitektgt 2	1995	372	1	17	fds3,0	5,5x6	Kapad på 13 m,m barksk
A	Stockholm, N Mälarstrand 52 Ö 15 m	2007	360	1-	33	R	6x7	Mkt snabbväxande par *
A	Stockholm, Kungstrg	1964	356	3				4 ex borttagna 1968
A	Stockholm, Polishuset	2008	353	1-	c36	ds4,5	8x8	Mycket snabbväxande *
A	Stockholm, Långholmen, Knaperstaväg.	2008	330	1	c30	3s5	6x12	*
F	Gränna, Bergsgt 70/68	1995	330	1	26	2s7	6x7	
F	Gränna, Ödeshögs 10	1995	328	1	27	2s4,5	6x7	Dubbelallé 23 ex
F	Gränna, Ödeshögs 21	1995	327	1	28	ds4,2	7,5x9	Dubbelallé 23 ex
H	Oskarshamn, jvgstr NNV 80 m	1999	326	1	24	2s4,2	7x9	
A	Stockholm, Rålambsv 64 Ö 4 m	2008	324	1-	35	f2s6,5	6x7	Snåromgiven *
M	Landskrona, fisk gatuträd	1967	322	4				
A	Stockholm, Skansenentrén SÖ 20 m	2007	316	3	31	ds1,8	10x12	Ung och snabbvuxen
A	Stockholm, Helgeandsholmen	1967	315	4				
F	Gränna, Ödeshögs 9	1995	314	1	28	R	7x8	Dubbelallé 23 ex
I	Visby, Silverhättan	1974	311	1	19	ds2,0	6,5x6,5	
P	Åmål, Gbg-utfarten	1979	303	1-	29	ds3	7x7	
W	Ludvika, Valhallavägen 43	1981	155	1	c25		4,5x5	'Drygt 40 år'

* 'Plantierensis'

23 Rysk Svartpoppel

Län	Växtplats	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
A	Stockholm, Katarina Bangata 24	2008	423	1	c23	ds7	16x19	Bladlängd 6-7cm bredd 6-8cm
A	Stockholm, Bromma	2008	303	1	c20	ds5	13x15	Blad extrembreda
A	Stockholm, Bromma	2008	286	1	c30	2s11	14x15	Blad extrembreda
A	Stockholm, Norrmalmstorg	2007	280	1	c27	d14	13x15	Bladlängd 6-7cm bredd 6-9cm

24 Kanadapoppel

Län	Växtplats	Start	Mått	Omkr	K	Höjd	Stam	Krona	Kommentar
S	Kristinehamn, Statt NV 13 m	1825	2001	597	2	c20	4s2,7-3,6		Deltoides/Serotina
A	Stockholm, Skeppargt 38-40		2007	578	1+	38	ds13,5	25x25	Deltoides/Serotina
A	S-holm, N Mälarstr 84 S 18 m		2008	543	1-	c33	3s5,5	22x23	Bort 2007
A	S-holm, N Mälarstr 84 S 30 m		2007	534	2-	c30	2s2,5-3	19x24	Troligen
A	Stockholm, Nordiska m NV		1996	513	2	28	5s2,2-3,3	21x24	
K	Lösen, kyrkan 80 m ONO		1998	508	1	26	11s3-4	20x22	Bred pyramid Eugenei?
S	Kristinehamn, Statt N 9 m	1825	2001	484	1	c25	ds9		Deltoides/Serotina
A	Kristineberg, skolan A2 O 25 m		2008	479	1-	27	ds5	15x20	Marilandica
O	Möndal, Lackarebäck asfalt-P		1995	475	4	29	5s5	16x16	Bort 96 bred pyramidtyp
F	Nässjö, Stadsparken	c1900	1997	473	1-	34	ds7,0	24x28	Något ensidig
A	S-holm, Marieberg Smedsudden		2007	470	1	33	ds8	19x21	Deltoides/Serotina bort 08
O	Göteborg, Telegrafan SÖ		1977	455	1	28	f2s8	18x23	Deltoides/Serotina
M	Landskrona, Teaterparken/-gt		1975	442	1	27	f2s5,5	15x16	Avtagande vigör
A	S-holm, Nybroplan vid Bz-park		1963	440	1	c25	dsc8		Bort -67 Deltoides/Serotina
A	S-holm, Fredhäll B Sjöbergs V		2008	434	1	38	4s6,5	25x29	Robusta
A	Stockholm, Skeppsh SÖ-parken		1996	433	1	32	fds1,3	21x23	Deltoides/Serotina?
A	Stockholm, Norr Mälarstrand 84		2008	430	2	c31	357	19x21	Deltoides/Serotina

Tabellförklaringar

Län	Bokstäver enligt den tidigare länsindelningen.
Start	Kända uppgifter om anläggnings eller planteringsår. P = Plantering U = Utplantering
Mått	Årtal för författarens senaste mätning.
Omkr	Minsta stamomkrets på upp till 1,5 meters höjd.
K	Bedömning av hur 'rättvisande' omkretsmåttet är. 1 = Korrekt = Opåverkat av stamdelaingar och stamojämnheter. 2-5 = Gradvis allt större påverkan = mindre korrekthet.
Höjd	Ungefärlig höjd i meter.
Stam	Stamdelaing eller delstam och uppskattad delningshöjd i meter.
Krona	Största krondiam och diameter vinkelrätt mot denna.

Källor

För uppgifter om naturförekomst och introduktion och förekomst i England och för avstämning med författarens egna iakttagelser om kännetecken m.m. har i första hand följande böcker använts:

Krüssmann Gerd, 1965. *Die Laubgehölze*, Parey

Mitchell Alan, 1974. *A Field Guide to the Trees of Britain and Northern Europe*, Collins

Nitzelius Tor, 1958. *Boken om träd*, Saxon & Lindström

Preston Richard, 1976. *North American Trees*, Iowa State University Press

Rehder Alfred, 1974. *Manual of Cultivated Trees and Shrubs*, Macmillan Publishing Co

För granskning av art- och klonuppgifter om vissa popplar i Stockholm och för synpunkter i övrigt har förf. konsulterat Stockholms förre trädchef PerOla Fritzon. För uppdatering till aktuell nomenklatur mm har synpunkter från PerOla Fritzon och diverse internetkällor, främst Svensk Kulturväxtdatabas, SKUD (framtagen under medverkan bl a av Björn Aldén vid Göteborgs botaniska trädgård) anlitats.

Författaren

Författaren är amatördendrolog. Han har uppmätt, registrerat och i många fall - numera alltid - fotograferat över 5 000 svenska lövträd och fler än 3000 svenska barrträd.

GÖTEBORGS LUSTGÅRDAR 2008

År 2000 var det trädgårdsutställning i Göteborg. En omfattande utställning byggdes upp på några av Hedens fotbollsplaner och allt revs när utställningen var över. Evenemanget blev en stor framgång.

Kort tid efter det att Hedens Lustgård avslutats tillfrågades Göteborgs trädgårdsaktörer om de kunde tänka sig att göra en ny utställning. Branschen svarade att man ville lägga nya utställningar i befintliga parker och trädgårdar. På så sätt ville aktörerna utveckla anläggningarna med både tillfälliga och permanenta värden.

Ambitionen var tidigt att nästa trädgårdsutställning i Göteborg skulle leva längre än en kort utställ-

ningsperiod. Målet blev att använda utställningarna för att utveckla göteborgsområdets parker och trädgårdar.

Det handlar då om:

Trädgårdsföreningen

Göteborgs Botaniska Trädgård

Gunnebo Slott och Trädgårdar

samt

Liseberg.

Ledning av projektet anförtroddes kommunla Göteborg & Co.

Med Göteborgs Lustgårdar 2008, som projektet döptes till, har aktörerna avsett att visa stor bredd inom trädgårdsområdet, lyfta fram varje anläggnings särart samt att komplettera varandra.

Gunnebo Slott och Trädgårdar – En 1700-talsanläggning i nytt ljus

Joakim Seiler

Med trädgårdsutställningen Göteborgs Lustgårdar 2008 provade Gunnebo Slott och Trädgårdar ett sätt att bli moderna utan att förlora anläggningens historia och särart.

Och de tre inbjudna designerna fick budskapet: gör inte fint, gör intressant!

Utmana och vidga trädgårdsbegreppet
Trädgårdsbegreppet tenderar att trivialiseras,

framförallt i media. Trädgård har allt mer kommit att handla om trender, shopping, snygg yta, pelargoner.

I trädgårdssverige pågår en ständig jakt efter det som är fint och mysigt. Trädgårdar tenderar att bara bedömas enligt de parametrarna. Min övertygelse är att allt detta är delar av trädgårdsbegreppet men att området är mer vidsträckt och djuplodande än så.

På Gunnebo ville vi med trädgårdsutställningen utmana och vidga detta snäva bedömnings sätt. Trädgård kan vara så mycket mer. Till de inbjudna designerna sa jag att jag inte ville att de skulle göra något fint utan istället något intressant.

Köksträdgårdar

En intressant problematik som vi ställts inför är: hur kan vi göra en trädgårdsutställning i en så känslig historisk miljö som Gunnebo utan att förstöra den historiska anläggningen? Så fort man sätter spaden i jorden förstör man nämligen historia på Gunnebo. Därför har vi försökt att förstöra så lite som möjligt. Vi har arbetat med befintliga köksträdgårdar som fått nytt innehåll, vi har byggt nya showgardens och då inte gått ner i den historiska marken utan byggt uppåt och vi har arbetat med ljussättning av anläggningen.

Bakom byggandet av våra nya tillfälliga delar under utställningen finns en idé om att skapa ett möte med dialog och kontraster mellan historia och nutid/framtid. Moderna skapelser i den historiska miljön väcker betraktaren så att både de nyare inslagen och den historiska platsen framstår klarare.

I kontrast till våra historiska köksträdgårdar så bjöd vi in tre konstnärer/trädgårdsskapare som var och en fick ge sitt svar på frågan: hur ser framtidens köksträdgård ut? De inbjudna var Topher Delaney, Monika Gora och John Tizzard.

Urvalet baserades på en längtan efter att få se nya personer på utställningen och nya friska idéer för trädgårdssverige och Europa.

Topher Delaney

Denna konstnär är en framstående skapare av trädgårdar. Hon arbetar konceptuellt och platsspecifikt och har skapat trädgårdar och konstverk i USA i trettio års tid men hittills aldrig gjort något i Europa. Eftersom

Göteborgs Lustgårdar 2008 vände sig till en internationell publik så ville vi erbjuda ett innehåll som var intressant även för de besökarna. Topher Delaney var inte bara en ny spännande bekantskap för oss i Sverige utan även för den europeiska publiken.

Shipping news

Topher Delaneys köksträdgård, som var 96 kvadratmeter, anknyter starkt till Gunnebo Slott. Planteringskärnen består av ett material som används inom byggbranschen och som kan återvinnas. På så sätt berättar vi att det är en historisk plats med en ekologisk inriktning.

Kärnen har sytts om i olika former hämtade från Gunnebos byggnader och interiörer, så har t.ex. en dörrknopp inspirerat Topher. Trädgården kommenterar det som var själva grunden för skapandet av Gunnebo: handel och export.

John Hall som lät uppföra Gunnebo byggde sin stora förmögenhet på handel och export under 1700-talet.

I trädgården bjöds besökarna också att skapa sina egna trädgårdar. Med ekologiska engångsmuggar, jord och fröer kunde de göra sin "Gunnebo-to-go"-trädgård.

Monika Gora

Denna konstnär utmanar och provocerar med sin konst och sina trädgårdar. Hon är ingen traditionell trädgårdsskapare utan en konstnär med trädgård som uttrycksmedel. I likhet med Topher Delaney arbetar hon ofta konceptuellt. Här är det inte bara (oftast överhuvudtaget inte) snygg yta som är det viktiga. Existentiella frågor och tankar är centrala i hennes verk.

Resande köksträdgård

Husbilen har kommit hit, parkerat och blivit kvar. Dess ägare har sytt om sitt förtält till

Resande Köksträdgård av Monika Gora. Längtan efter att åka iväg och längtan efter att stanna.
T.v. konstnärinnan. Foto Jenny Walde.

ett växthus och målat det vitt för att få mer ljus för växterna. Ägaren har börjat odla sina köksväxter i och utanför tältet. Trädgården blir frodigare för varje dag. Genom odlingen förankras husbilen, växer fast i en rörelse som går emot bilens hela idé om att vara flyttbar.

I husbilen finns ett hem på en minimal yta. Det är en samtida form av nomadiserande bosättning. Den handlar om enskilda val mellan fast och rörligt och om olika typer av nomader, dagens och framtidens. Trädgården påminner om att allting – trots illusionen av beständighet – är flyktigt. Även det bofasta tillståndet är relativt, inte minst i det moderna samhället. Och medan vi står här och tittar på växterna vid den stillastående bilen förflyttas vi med en svindlande hastighet genom universum. Nomader odlar som regel inte, de lever av sina djur, jakt och samlande. Den här trädgården är en sorts samlande. Bosättningen är tillfällig. Trädgår-

den kan – efter att under en tid ha parasiterat på platsen – packas ihop. Resterna lämnas till jorden, till förgängligheten.

John Tizzard

Den tredje konstnären är brittisk landskapsarkitekt verksam i Sverige. Han har under lång tid stått i skuggan av några få kända landskapsarkitekter och trädgårdsdesigners. År 2007 gjorde han en trädgård på utställningen Chaumont sur Loire i Loire-dalen. John Tizzard var alltså ett nytt spännande namn att presentera för en bredare trädgårdsrepublik.

'Roots'

Idag konsumerar vi mer än någonsin. Vi reser - vi söker hela tiden nya upplevelser och vi kräver att det alltid, året om, skall finnas färsk mat från hela världen i våra butiker. Hur länge kan vi fortsätta så?

Denna trädgård bygger på ett framtids-

Närmast ses ROOTS – Framtida Köksträdgård av John Tizzard. `Right now I'm having amnesia and deja vu at the same time. I think I've forgotten this before` - Steven Wright.

Foto: Joakim Seiler.

scenario där det inte finns färska grönsaker i affärsdisken. Dyr transport och höga kostnader för produktionen har satt stopp för vår nuvarande livsstil. Detta är framtidens kolonilott. Man är tvungen att återvända till trädgårdens ursprungliga uppgift, nämligen att odla för familjen. Det är en fast trädgård, en plats att vara, att stanna upp i. En plats där man kan ha sina egna rötter. De traditionella blomsterrabatterna ersätts med köksväxter, nu är det mat som gäller. Trädgården representerar en liten del av jorden som plötsligt är ovärderlig. Vårt tidigare sätt att leva blir ett minne blott!

1700-talets köksträdgård

"En köksträdgård besågs där jag fann mästa varietet av krusbär jag sedt: gröna, ludna, släta, röda, ljusröda, gula, aflonga, runda. Här ser jag ingen gräns på dess varieteter"

Samuel Liljeblad på Gunnebo 1797.

Sommarens köksträdgård hos oss är baserad på forskning kring 1700-talets köksträdgårdar i Sverige.

Vi har forskat för att på sikt kunna göra köksträdgårdarna på Gunnebo till trovärdiga rekonstruktioner av 1700-talets trädgårdar. Underlaget har varit bilder och skriftliga källor från Gunnebo samt arkeologiska undersökningar på platsen. Vi har dessutom studerat Trädgårdsmästareämbetets ritningar på Nordiska Museet samt läst litteratur om trädgårdar på 1700-talet. Eftersom källorna är hämtade från stora delar av Sverige vet vi inte om det var så här det såg ut på Gunnebo men vi vet att detta var typiskt för en köksträdgård under 1700-talet. Grönsakerna vi odlar är kulturarvssorter, de flesta från 1600-, 1700- och 1800-talen eller arter som odlades på 1700-talet.

Köksträdgården har designats av författaren tillsammans med Gunnebos trädgårdsmästare Paula Palm.

Futuristiska köksträdgården

I denna framtidsträdgård gör vi uppror mot Carl Wilhelm Carlberg, Gunnebos arkitekt på 1700-talet, och hans strama linjer och symmetri. En äng av köksväxter i kontrast mot skarpa grafiska linjer, där "naturliga" fält och "artificiella" pilar står mot varandra.

I vår vision av framtidens köksträdgård:

- Är människan klart medveten om vad som är nyttigt.
- Prövar odlaren, designern nya uttryck med köksträdgårdens växter.
- Odlas jorden och växterna ekologiskt med ekologiska medel som ökar näringsinnehållet, motståndskraften mot sjukdomar och skördens mängd.

Exempel på hjälpmedel som prövats är Mineralkraft.

Framtidsträdgården så som den utformats på Gunnebo. Foto: Joakim Seiler

Författaren tillsammans med assistenten Annelie Johansson har designat framtidens köksträdgård

Restaurangens köksträdgård är KRAV- Certifierad

" Jag har aldrig ätit bättre sparris än i Köpenhamn, var god när tid blir skicka mig frön, eller rötter, som kan gå fortare driva än frön ..."

Ur Christina Halls brev till Carsten Anker 25 maj 1795.

I denna köksträdgård odlas smakrika växter till restaurangen. Trädgårdsodlingen har planerats i nära samarbete med kockarna och de grönsaker som skördas serveras till gästerna.

Odlingens mål är smaken på produkterna

som förädlas i spännande recept.

Restaurangens köksträdgård anknyter i hög utsträckning till det som odlades i våra köksträdgårdar under 1700-talet och visar den mångfald växter som redan då odlades.

Här fanns även en snittblomsträdgård. Där fick besökarna gärna plocka en egen bukett. En sax fanns till utlåning, betalning skedde i butiken.

Trädgårdsmästare Jenny Walde och författaren designade restaurangens köksträdgård.

KRAV-certifierad

Hela trädgårdsanläggningen är KRAV-certifierad. I trädgårdsutställningen på Gunnebo ville jag lyfta fram denna viktiga grundfråga i trädgårdssammanhang.

Genom att låta designers och konstnärer ge sina personliga tolkningar av framtidens köksträdgård kunde vi visa upp en mångfald olika uttryck.

Fyra modernt gestaltade köksträdgårdar och två historiska.

Alla trädgårdar, såväl de permanenta historiska, som de tillfälliga nya, KRAV-certifierades.

Med detta ville jag göra ett inlägg i debatten om hållbar design och ge vårt eget svar på frågan: finns det ett behov av en designestetik för att uttrycka ekologisk inriktning?

Med våra trädgårdar så svarade vi nej på den frågan.

Jag vill visa att ekologiska trädgårdar inte behöver se ut på ett visst sätt utan kan se ut på alla möjliga vis. Detta för att inte ekologiskt odlande ska bli en trend, en stil som bara passar vissa målgrupper under en begränsad tid.

Ekologiska trädgårdar kan gestaltas my-

signa, naturliga, traditionella men också, tuffa, provokativa, moderna.

Om ett ekologiskt förhållningssätt skall leva vidare och spridas till fler så är det viktigt att det blir precis som med alla miljöfrågor idag: att de inte ägs enbart av en liten grupp speciella människor utan av alla!

Alla trädgårdar kan vara ekologiska.

Ljus

Ett sätt att skapa nya effekter och upplevelser i den känsliga historiska miljön utan att göra våld på den har varit att arbeta med ljus. Torbjörn Eliasson, ljusdesigner på White Arkitekter i Göteborg har under lång tid arbetat fram en fantastisk ljussättning för hela trädgårdsanläggningen med byggnader som slott och drivhus. Denna visades under andra hälften av utställningen då kvällarna blev mörka och ljuset gav effekt.

Ljussättningen gjorde att vi alla såg en 1700-talsanläggning i nytt ljus.

Orangeriinstallation- Glass House

För två hundra år sedan fanns ett vackert orangeri på Gunnebo. Nu återuppstod och transformeras denna byggnad som en konstillation av Topher Delaney. Formen är den historiska byggnadens, innehållet är

Som en del i trädgårdsutställningen har Gunnebo slott ljussatts. Detta skapade en ny bild av slottet och parken.

Foto: Digitalstudion.

återanvända glasflaskor från slottets restaurang.

Återigen framträder den viktiga grunden för platsen: en historisk plats med ekologisk inriktning. Glasflaskorna gör huset till ett glashus, orangeriet var ett glashus där man vinterförvarade exotiska växter. Glasflaskorna visar och ifrågasätter också dagens konsumtionsvanor – innehållet i flaskorna har vi konsumerat. Glass House är både en påminnelse om det som en gång varit, en spännande och tankeväckande upplevelse i nuet och en visualisering av en dröm om ett riktigt

orangeri i framtiden.

Vad är Gunnebo Slott och Trädgårdars särart?

En tydlig, renodlad historisk epok, nämligen det sena 1700-talet samt de omfattande ekologiska köksträdgårdarna. På Gunnebo står historien med köksträdgårdarna och den ekologiska profilen i centrum.

En stor del av trädgårdsanläggningen handlar om att visa trädgård som mat. Här odlas mat, här skördas det och lämnas till restaurangen. Köksträdgården är en 'working garden', inte bara ögongodis.

Utställningen 2008 på Gunnebo har handlat om att utveckla permanenta värden samt att visa tillfälliga trädgårdar, installationer och evenemang.

Historia – skapandet av permanenta värden

På Gunnebo finns en rik historisk dokumentation. Arkitekt Carl Wilhelm Carlbergs ritningar från det sena 1700-talet är bevarade och en ovärderlig källa för att återskapa anläggningen till dess forna glans. De permanenta värdena som skapats baseras helt och fullt på dessa originalritningar.

För utställningen har vi rekonstruerat stensocklar, träkrukor, gjutjärnsurnor med exotiskt växtmaterial, staket och grindar samt en rikt dekorerad lockurna i gjutjärn.

Vi har en välbevarad och återskapad grundstruktur i Stilträdgården och har nu tagit ett stort steg vidare med rekonstruktion av ornamenten. Allt som byggs av permanent karaktär skall så långt det är möjligt vara historiskt korrekt. Denna princip har vi följt även under utställningen.

Det mest ambitiösa rekonstruktionsprojektet under Göteborgs Lustgårdar 2008 var att återskapa lockurnan i gjutjärn till Boulangrinparterren. Rekonstruktionen har genomförts i samarbete med Forsviks Industriminne. Carl Wilhelm Carlbergs ritning från 1700-talet samt samtida målningar studerades och utifrån dem gjordes en träform av urnan.

Träformen användes för att sätta urnans form i gjutsanden. Därefter kunde urnan gjutas i sandformen.

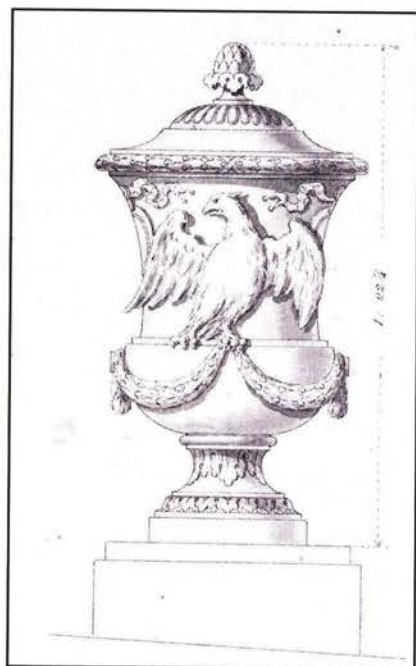
Att omsätta Carlbergs ritning i den praktfulla urna som nu åter står i Stilträdgården på Gunnebo såsom för 200 år sedan var ett viktigt steg i återskapandet av trädgårdens ursprungliga dekorativa innehåll. Rekonstruktionsarbetet med lockurnan var en mycket lärorik process.

Genom arbetet har inte bara urnor återskapats utan även kunskap.

Ett orangeri, en installation av konstnären Topher Delaney byggt av nät och flaskor, ett glashus. Innehållet i flaskorna har konsumerats i Gunnebo restaurang, de ifrågasätter våra konsumtionsvanor.
Foto Jenny Walde

Lockurnans träform svarvas fram. Foto: Stefan Karlberg.

T.v. Carl Wilhelm Carlbergs ritning på lockurnan.

Hur blir den historiska anläggningen angelägen för samtiden?

Hur landar då den historiska platsen i sin samtid? Med denna utställning 2008 har vi prövat ett sätt att bli samtida utan att förlora Gunnebos särart.

Det är avgörande är att allt det vi gör har en relation till platsen, allt är platsspecifikt.

Vi har inte tagit trädgårdsidéer eller konstverk från andra sammanhang. Genom att allt hör hemma på Gunnebo förstärker vi budskapet om vad Gunnebo Slott och Trädgårdar har varit och är idag.

Allt handlar om Gunnebo.

Den färdiga lockurnan på plats.

Foto: Stefan Karlberg.

Om författaren

Joakim Seiler är chefsträdgårdsmästare på Gunnebo Trädgårdar.

GÖTEBORGS LUSTGÅRDAR 2008

Tapetgrupper framför Direktörsvillan.
Foto: Håkan Ludwigson

Trädgårdsföreningen mot ny Guldålder.

Den stora trädgårdsutställningen 2008

"En resa genom tid och rum"

Tore Hjelte

Trädgårdsföreningen i Göteborg hör till Sveriges förnämsta trädgårdar. Den började anläggas 1842 och drevs av en stiftelse fram till 1975, då kommunen tog över. Parken hade sin storhetstid kring sekelskiftet 1899-1900 och blev 1992, som första park i Sverige, utsedd till byggnadsminne. Med sin juvel, det praktfulla Palmhuset, är parken en älskad och uppskattad oas mitt i staden och ett av Göteborgs främsta turistmål.

Avsikten med utställningen i Trädgårdsföreningen 2008, var att återställa dess betydelse som mötesplats kring hortikultur och trädgård. Detta skedde genom att bevara gamla intakta delar av parken och att rekonstruera, restaurera och nyanlägga andra delar. På så sätt lades grunden till en anläggning som återfick sin forna glans och atmosfär, men som också tilläts att utvecklas för att spegla vår tids trädgårdsdesign och trädgårdskultur. Ambitionen var att stärka parkens dragningskraft som 1800-talspark med stora skönhets- och symbolvärden för centrala Göteborg.

Vårdprogram

Genom ett vårdprogram, framtaget i samarbete med länsstyrelsen, har parkens spännande kulturhistoria dokumenterats. Vårdprogrammet har också slagit fast vilka delar och enskilda element i parken som är extra

skyddsvärda. Programmet redovisar även målet för utvecklingen av parken som helhet och för dess olika delområden. I vårdprogrammet konstateras att Trädgårdsföreningens storhetstid var kring förra sekelskiftet och att det överordnande målet nu ska vara "att i möjligaste mån visa upp parken så som den kunde ha sett sig under decennierna kring sekelskiftet 1899 - 1900." Parken ska också "utgöra ett levande forum för hortikultur och trädgårdskonst."

Gångvägar och planteringar

Den historiska rekonstruktionen har inneburit störst förändringar runt Palmhuset och Direktörsvillan. Med hjälp av utgrävningar, gamla bilder och ritningar har miljön runt dessa byggnader återställt till det utseende som parken hade runt förra sekelskiftet. De

Palmhusets nya entréparti.
Foto: Håkan Ludwigson.

mjuka och följsamma gångvägarna framför Palmhuset och runt Direktörsvillan har återfått sina ursprungliga lägen och de rumsbildande planteringarna har nu samma utbredning som förr. Tapetgrupperna har också fått tillbaka sina gamla former och ligger nu historiskt korrekt placerade framför de vackra byggnaderna. De medverkar starkt till att skapa känslan och atmosfären från parkens storhetstid.

Woodlands

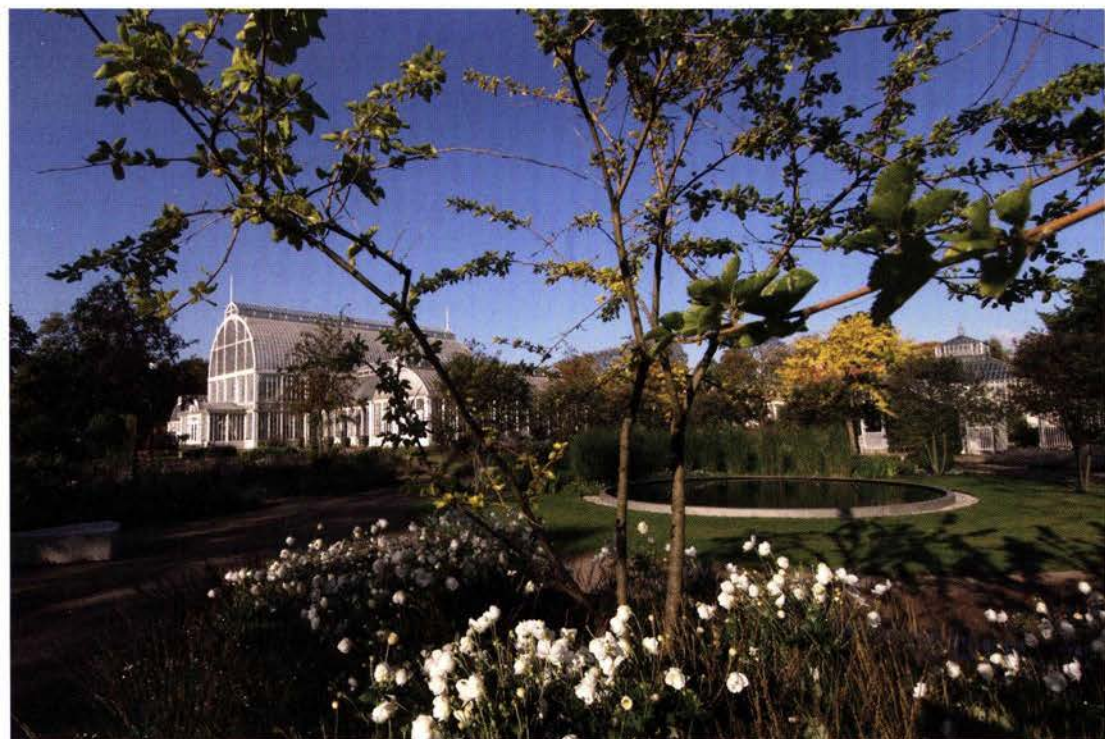
För att kunna göra återplanteringar i de tidigare rumsbildande trädgångarna har vi reducerat trädkronorna, gallrat och utfört speciella markarbeten. Detta för att ge bästa förutsättningar för att nya växter ska kunna etablera sig under de stora träden. De gamla trädgångarna har sedan förädlats genom

Vigselrummet i nya rosenparken.
Foto: Håkan Ludwigson

att flerskiktade planteringar med perenner, buskar och träd har införts. Dessa nyskapade woodlands, visar genom sin gestaltning och sitt växtval på mångfald och olika ekologiska förhållningssätt. De visar även på varierande möjligheter att förnya och förädla gamla parker och igenväxta trädgårdar. Dessa nya Woodlands har utformats av några av Europas främsta växtdesigners. Här finns planteringar av Piet Oudolf, Holland, Julie Toll, UK och Jacqueline van der Kloet, Holland, Nicholas Delahooke, UK/ Sverige, Heiner Luz, Tyskland samt Rune Bengtsson och Ulf Nordfjell Sverige.

Tapetgrupper

Under sin storhetstid var Trädgårdsförening vida känd för sina vackra och spännande tapetgrupper. Stora mängder utplanteringsväxter odlades i växthusen och trädgårdsmästare Georg Lövingren var en av de skick-

ligaste att komponera dem till riktiga smycken. Varje år gick göteborgarna med spänning till parken för att uppleva nya kompositioner. Som stora tårtor låg tapetgrupperna i gräset med blommor och bladväxter i symmetriska mönster och med häftiga färgkombinationer, ofta med en medel-havsväxt i centrum. Tapetgruppen hade sin storhetstid runt förra sekelskiftet, men står nu på nytt i fokus. På utställningen finns både historiska rekonstruktioner och helt moderna planteringar designade av växtgestaltare från hela landet.

Rosariet

Trädgårdsföreningen har sedan Rosariet anlades i mitten av 1980-talet blivit mer och mer förknippat med rosor. För att stärka och öka det framtida värdet för besökarna för den fina rosensamlingen, har Rosariet genomgått en större restaurering och ombyggnad. Delen med moderna rosor har kompletterats med fler rosenpergolor och tre idéträdgårdar. Den nya vackra halvbågsformade rosenpergolan i stål ger fantastiska möjligheter att visa upp olika klätterrosor och samtidigt få ett värdigt avslut på det hårt gestaltade rosariummet. Idéträdgårdarna visar pedagogiskt hur man kan använda rosor tillsammans med andra växter i olika typer av trädgårdsmiljöer. Gestaltningen är utförd av några av vår tids mest välkända arkitekter och landskapsarkitekter; Piet Oudolf, Holland, Jane Schul, Danmark och Gert Wingårdh, Göteborg i samarbete med Nina Thalinson.

I Rosariets andra del har de historiska rosorna samlats i en unik rosenpark med en design som speglar vår tid. Rosorna är planterade i ett flor av tusentals perenner tillsammans med vår- och höstblommande buskar och träd. Utformningen är tidlös och den historiska samlingen äldre rosor

är planterade i kvarter med varje grupp för sig. Alla kvarteren ramar bland annat in av brokbladig blåttåtel och blågrå ängsälväxing. Formen är som i en barockträdgård. Tanken är att man lätt ska kunna se varje rosenbuske och förvånas över mångfalden eller likheterna inom grupperna utan att behöva kliva in i planteringarna. En specialbyggd pergola med klätterrosor och klematis skapar tillsammans med en cirkelrund spegeldamm ett romantisk vigselrum för bröllop och andra ceremonier.

Vi hoppas och tror att den nya rosenparken, genom sitt uttryck och innehåll, ska bli väl värd att besöka året runt. Den ska också vara en stor tillgång för vetgiriga rosenexperter och en skönhetsälskande allmänhet. Landskapsarkitekt Ulf Nordfjell har formgivit den nya rosenparken.

De tillfälliga Trädgårdarna

Gräsmattan framför Palmhuset togs under sommaren 2008 i anspråk för ett antal idé- och studentträdgårdar. Ungt och nytänkande är den gemensamma nämnaren. Historien inspirerar – men bara som ett avstamp. Som designers till de större idéträdgårdarna återfinns några välkända svenska och internationella namn som Philip Nixon, UK och Helen och James Dooley, Sverige, 02 Landskap och Kungsbackas Trädgårdsvänner.

Fem studentträdgårdar på temat hållbarhet utfördes i samarbete med högskolorna HDK, Konstfack, Dacapo samt SLU Alnarp och SLU Ultuna. De tillfälliga trädgårdarna kompletterades med en trädgårdsgata som byggdes upp kring moderna svenska växthus för den privata trädgården. Här skedde försäljning av växter och andra trädgårdsprodukter samt ordnades produktlanseringar och mindre utställningar i speciella showrooms.

Stora hallen i palmhuset.

Foto: Tore Hjelte

Palmhuset

Juvelen och huvudnumret i Trädgårdsföreningen är Palmhuset och så har det varit så länge det funnits. Den ståtliga glaskatedralen är den enda av sitt slag i Sverige. Det är svårt att idag förstå vilken enorm dragningskraft byggnaden hade vid slutet av 1800-talet.

Att besöka Palmhuset med sina växter från olika delar av världen var den tidens sätt att resa, att få uppleva palmer, frukter, kryddor och växter som de flesta knappt hört talas om. Från början var Palmhuset, precis som Kristallpalatset i London, en utställningshall, en showgarden och så har det efter en hissande omvandling också blivit i 2008 års utställningstappning.

För att spara pengar har temperaturen i den stora hallen vintertid sänkts till +15°C. Det betyder en förflyttning från ekvatorn till Norra Afrika oavsett vad man odlar. Detta innebär inte färre palmer utan tvärtom ännu

fler. Madagaskarpalmer, trädormbunkar och stora förmakspalmer ger känsla och atmosfär från förra sekelskiftet och precis som då är de planterade i en grön matta av hemtrevnad. Ett litet kafé och ytor för utställningar och andra evenemang ger en spännande kombination av traditionella växtstudier och sociala aktiviteter. Vattenhuset med den spektakulära jättenäckrosen har också restaurerats och känns idag som ett avtryck från förra sekelskiftet.

Inomhusutställningar

En plats har olika lager av berättelser som hjälper oss att förstå vår historia. I Fröhandeln vid Slussgatan, i Palmhuset och ute i trädgården har Ia Schildt gjort nedslag med bild och text som berättar om människorna i Trädgårdsföreningens historia. En gång hörde platsen, byggnaderna och människor-

Grön satellit i palmhuset.
Foto:
Tore Hjelte

na i verksamheten ihop på ett sätt som idag inte längre är lika självklart.

Fröhandeln har under utställningstiden fått tillbaka lite av atmosfären från förr. En riktig butik har byggts och lådorna efter väggarna har åter fyllts med frön. Från jättestora bilder, utställningsföremål och gamla journalfilmer kan besökaren följa Trädgårdsföreningens historia och lära känna de gamla trädgårdsmästarna.

I sin installation Gröna satelliter leker Synnevö Mork med den rymden och luftigheten i Palmhuset genom att göra små rum i form av satelliter eller trädkojor som hänger i vajrar i den stora mitthallen. I de hängande satelliterna visas en blandning av hantverk, möbler och design med utgångspunkt från naturen. Satelliterna är gjorda av halvgenomsiktig kanalplast och vita träreglar för att stå bra mot Palmhusets stomme i vitmålat stål.

I det angränsande medelhavslandet har Synnevö samlat krukor, skålar och andra föremål från ett femtontal av Sveriges främ-

sta konsthantverkare och arrangerat dem smakfullt på vita hyllor bland de blommande medelhavsväxterna.

Hannu Sarenström har fått ansvaret för mittskeppet i växthuset, det som tidigare var orkidéhus, och förvandlat det till ett mångkulturellt trädgårdsavtryck i häpnadsväckande tappning. Under det glastornet har han byggt ett, en aning dekadent, orangerirum med växtmaterial och spännande föremål från hela världen: Det har blivit ett slags väggkorsning där förra sekelskiftets London, Marrakech och Hälsingland möts i något som kanske är drömmen om den sysslösa friheten.

Trädgårdsföreningen förvaltas av Göteborgs Stad genom park- och naturförvaltningen. Parkens restaurering och utveckling planeras och utförs i samverkan mellan Göteborgs Stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland. Utställningsarkitekt för Göteborgs Trädgårdsförening 2008 är Ulf Nordfjell, projektledare Tore Hjelte, byggansvarig Tobias Nordlund och ansvariga trädgårdsmästare Malin Löfstrand och Nicholas Delahooke.

Rosenträdgården sedd genom klematisvalvet.

Rost och rosor

Frida Mörnerud

År 2004 utsågs Lars Krantz till mottagare av föreningen för Dendrologi och Parkvårds fond till minne av Sven A. Hermelin.

I motiveringen framhölls hans djärva visioner, bl.a. rosenträdgården med sin luftiga pergola av härliga konstnärligt fullödiga smidesparasoller. I denna artikel beskriver trädgårdsmästare Frida Mörnerud denna del av Wij trädgårdar.

Det krävs tålamod för att arbeta med rosor. Inte bara att man som trädgårdsmästare måste stå ut med alla taggar. Det handlar även om arbetet att ständigt vara allmänt vaksam samt plocka, putsa och klippa. Förmodligen är det just detta som också gör rosen provocerande. Samtidigt är det just känslan av

tillhörighet i en odlingstradition som pågått länge som får mig som trädgårdsmästare att njuta av jobbet. När rosenträdgården på Wij trädgårdar i Ockelbo blommar för fullt i mitten av juli är det som att hamna mitt i en symfoniorkester bestående av 211 musiker. Denna känsla blir aldrig så tydlig som just i

denna trädgård vars utformning drar tankarna till en konsertsal.

För en trädgårdsmästare på Wij trädgårdar är det ett privilegium att dagligen i juli få uppleva denna föreställning och dessutom få arbeta bland rosorna, trädgårdsvärldens primadonnor.

Klematis, Clematis 'Dorothy Walton'.

Att göra det världen inte tidigare skådat

När Wij trädgårdars upphovsman Lars Krantz får frågan varför det blev en rosen-trädgård i Ockelbo svarar han att trädgårdsdesignern Simon Irving och han fick en vision om att göra det som världen hittills inte skådat. Rosor på gränsen till Norrland odlades då mycket sällan. Dessutom drevs de av ambitionen att få alla dessa ädlingar att överleva och "toktrivas". De skulle växa som om de trodde de stod i Köpenhamn.

Rosor är älskade och har varit det länge i vår odlings-tradition. Men rosor har även fått ett lite elakt rykte om sig att vara svårskötta, sjuka och icke härdiga. Till en viss del, när det gäller vissa sorter, stämmer det, men i de allra flesta fall är detta fel. Och rosen-trädgården på Wij trädgårdar kan nog sägas vara det mest lysande exemplet på att det går att få rosor att trivas även i norr om man bara bäddar tillräckligt bra. Som vanligt handlar det om att ge den väl valda rosen rätt förutsättningar och tillräckligt bra jord för att få den att trivas.

*Rosenträdgårdens
läge och förutsättningar*
En rosen-trädgård mitt i tallhedarnas södra Norrland är inte det första man tänker på. Och det var just den utmaningen

*Clematis macropetala
'Summersnow'.*

som fick Lars Krantz och Simon Irving att år 2002 lockas till idén att anlägga Wij trädgårdars rosenrädgård. Ockelbo ligger i en dal mitt i skogen nordväst om Gävle. Lars Krantz brukar signifikativt kalla Ockelbo för en glänta och jag håller med om detta.

Ockelbo har långa vintrar och ett kallt väderklimat i växtzon V, vilket skapar dåliga förutsättningar för en rosenrädgård. Därför har man försökt förbättra mikroklimatet så mycket som möjligt. Bland annat lades rosenrädgården på en ås där solen värmer tidigt på våren och dit frosten hittar sist på hösten. Dessutom är rosorna placerade intill restaurangbyggnaden, Trädgårdens hus, där de bäddats in av en rostig spaljé och ett

plank utformat av den lokale konstsmiden Sven Olof Sundberg och konstnären Yngve Gunnarsson. Planket, liksom gårdsgården, skyddar från Bysjöns hårda vindar och bidrar vintertid till att ett vilande snötäcke lägger sig över rosenbäddarna.

Rosenrädgårdens utformning och design

Det speciella med rosenrädgården är dess utformning och hur den fyller sitt syfte. Rosorna är verkligen placerade i centrum. Intentionen var ju inte bara att få rosor att överleva i Ockelbo utan även att få dem att "toktrivas", vilket ställer höga krav på både design och anläggning.

Klematis, *Clematis atragene* 'George' klättrar i de rostiga "smidesparaplyerna".

Det speciella sortimentet har Lars Krantz och rosenexperten och författaren Lars-Åke Gustafsson enats om. Det är främst gamla buskrosor med första blomningstiden från midsommar som valts. Dessa blommor sedan sex till åtta veckor. Runt dem står en pergola med klematis som ger sensommarfärgning. Rosenträdgårdens uppbyggnad liknar en oval spiral med labyrintiska in- och utgångar. Man skulle även kunna likna trädgårdens form vid en amfiteater vilket befästs väl genom trädgårdens speciella egenskap att transportera ljudet i luriga vägar.

Trädgårdens uppbyggnad med bäddar och gångar gör att besökaren kan se rosorna som individer. Samtidigt som trädgården har en så tydlig form att rosorna tillsammans bildar en helhet.

Designen är kanske tydligast när det gäller

trädgårdens förmåga att skapa ett förmånligt mikroklimat för just rosor. Tre ovala planteringsbäddar ligger på olika nivåer där den innersta cirkeln, lägst placerad, fungerar som en varm gryta. Det skiljer 60 cm i marknivå från den yttre cirkeln till den inre. De innersta lägsta bäddarna är nedsänkta och de mest intressanta. Här är mikroklimatet som mest gynnsamt och det är här de minst härdiga Kordes- och Austinrosorna är planterade. Mätningar av temperaturen i jorden har visat att det kan skilja ett par grader mellan den inre och yttre cirkeln.

Anläggningen av bäddarna

För att lyckas nå den vision man haft i tankarna vid planeringen räcker det inte bara att tänka på utformning, design och ett gynnsamt mikroklimat.

Rosorna är även placerade i upphöjda bäddar kantade av stål. När dessa anlades schaktades all befintlig jord bort och bäddarna grävdes ur till 1.5 meters djup. På detta djup lades ett dräneringssystem. Bäddarna fylldes därefter med specialblandad jord bestående av lera, hackad

Vresros *Rosa rugosa* 'Martin Frobisher' i blom....

..... och senare på året med nypon..

halm, brunnen gödsel och kalk. Till denna blandning adderades jord från en nedlagd champinjonodling. Därmed skapades goda förutsättningar med bästa tänkbara jord och med ett levande svampmycel. Jorden är både vattenhållande och dränerande. Bäd-darna höjdes upp ca 20 cm över marken med sarger av rostigt stål som även går ner på djupet. Stålet drar till sig solvärmen på våren

och får tjälen att släppa nära två veckor tidigare än i den omgivande marken. Detta är viktigt då rosorna behöver vatten tidigt för att starta sin vegetering och även för att förhindra uttorkning. Stålsargerna gynnar således det eftertrak-tade och viktiga mikroklimatet och verkar på så sätt utjämnande på dag- och natt-samt vår- och hösttemperaturerna.

Pergolan och smidet

Personer, som i allra högsta grad varit delaktiga i utformningen av rosenträdgården, är konstsmeden Sven Olov Sundberg och konstnären Yngve Gunnarsson. Det är framförallt smidet som ger speciell karaktär till trädgården. För det är verkligen i rostens närvaro som rosorna skimrar som mest.

Mot slutet av sommaren, när rosorna tap-par sin blomsterfärging, är det klematisen som övertar blomningen. Även den klättrar på rostiga stålspiraler som skapar en per-

gola i rosenträdgårdens ytterkant. Sorterna i pergolan är valda för deras förmåga att växa kraftigt. Tanken är att de på sikt ska bilda ett blommande tak. Några av pergolans stolthe-ter är 'Summersnow', 'Södertälje', 'Huldine', och 'George'. Den sistnämnde en *Clematis atragene* som sommaren 2008 blommade oavbrutet.

Honungsros, *Rosa helenae* 'Hybrida'.

Högtiden Rosdagarna

Även om rosen-trädgården är vacker hela året så är det något speci-ellt att besöka den när den är i full blom.

I mitten av juli, då rosorna blom-mar som mest, är det rosfest på Wij trädgårdar. År 2008 inföll "Rosdagarna" den 12-13:e juli. Under dessa firade vi rosen med inbjudna

gäster, med föredrag samt med att medlem-mar i Svenska rossällskapet berättade om rosor. Dessutom fanns möjlighet att ta med sina egna okända rosor för identifiering. I år kunde man också söka upp en vilsam plats i den angränsande örtagården för ett avslapp-nande fotbad med rosenblad och örtte. Rosen firas även i Wij trädgårdars trädgårdskök där det serveras diverse doftande överraskningar med rosor på meny.

Rosenträdgårdens sortiment

Sortimentet på Wij trädgårdar är främst de rosor som klarar Ockelbos växtzon IV till V. Sortimentet baseras främst på engångsblom-

mande buskrosor men det finns även ett mindre antal rabattrosor och ett fåtal rotäkt. Anledningen till att man valt att plantera ockulerade rosor är den osäkra härdigheten för de rotäkt. Förhoppningen är dock att vi i framtiden ska kunna experimentera och provodla rotäkt rosor, för att öka, den idag begränsade, kunskapen om deras härdighet.

De flesta är engångsblommande med storhetstid i början och mitten av juli. Med goda förutsättningar och kanske även med hjälp av en flitig sommarbeskrining har vi dock fått ett flertal sorter att remontera. *Rosa pimpinellifolia* 'Aicha', *Rosa rugosa* 'Fru Dagmar Hastrup' liksom de kanadensiska 'Susanne' och 'Louis Bugnet' är exempel på rosor man kan njuta av under hela sommaren.

Provodling

De goda förutsättningarna gör Wij trädgårdars rosenträdgård till en mycket intressant plats för odling av rosor som egentligen inte är lämpade för Ockelbos klimat.

I den innersta cirkeln provodlar vi rosor ur Austin- och Kordesgrupperna vars blomning och livskraft dokumenteras under säsongen. Flera av de rosor som vi provodlar är enbart härdiga till zon III, de är således placerade

på gränsen till vad de ska klara. De flesta har visat prov på en förvånansvärd livskraft och ett gott resultat. Något enstaka exemplar har vi fått byta, men generellt står de fina och friska med kraftig blomning hela sommaren.

'Graham Thomas' är en ros ur austingruppen som är mycket nämnvärd och visat fin livskraft. Som de flesta av de rosor vi provodlar får dessa ganska kraftiga frostsador ovan jord, men skadan når sällan ner till rötterna. Frostsadorna beskärs på våren och rosorna vegeterar med ny kraft. Den annars främsta frågan vid skötseln av de sköra Austin- och Kordesrosorna handlar om att få dessa att hinna mogna av i god tid innan hösten. Den ihållande och remonterande blomningen kan innebära stora skador hos dessa. Därför har

Austinros, *Rosa Austin* 'Mary rose'.

vi minskat beskriningen mot slutet av sommaren. Generellt gäller nämligen att flera av dessa blommor utan sommarbeskrining. De särskilt nämnvärda är 'Mary Rose', 'Graham Thomas' och 'Crown Princess Margarete', samtliga Austinrosor. Inför nästa år kommer just denna provodling att utökas med nya sorter som vi blivit rekommenderade i samarbete med Söderfors handelsträdgård utanför Hedemora.

Sevärdheter i rosenrädgården

Den dominerande gruppen till antalet rosor är *Rosa gallica*-gruppen. Samtliga är mycket välmående och friska. De har en stark vegetativ tillväxt och blommar rikligt samt bildar jämna gröna buskar som ser fina ut hela säsongen. En av de vackraste och finaste i *gallica*-gruppen är 'Aimable Amie', en buskros med friskt grönt och tätt växtsätt och med fyllda rosa rosor.

Rosa pimpinellifolia och *Rosa alba* är de andra två stora grupperna i trädgården. Framförallt alborna står

sig mycket fint och fungerar väl att bindas upp i mer formell uppbindning. En strikt och båg- eller spiralformad uppbindning resulterar i vacker blomning och gör att buskarna får frisk luft underifrån vilket förmodligen bidrar till att hålla svampsporer borta. På detta sätt är det enkelt att sköta buskarna som annars tenderar att inta grusgångarna och begränsa besökarnas utrymme. Några ständiga favoriter bland *Rosa alba*-gruppen är 'Mme Plantier' och 'Maiden's Blush'.

Övriga rosogrupper som framhäver sig fint är *Rosa rubiginosa*, äppelrosor varav den absolut pampigaste 'Anne of Geierstein' skapar störst uppmärksamhet. Årskotten kan bli nära tre meter långa.

Det finns även ett stort sortiment i gruppen kanadensiska rosor i två stora bäddar. Kanadensiska rosor är ofta mycket härdiga och därmed har de alla förutsättningar för

att klara Ockelbos klimat. Flera skapar stora yviga buskar med kraftig och frisk karaktär. Två populära sorter är 'Louis Bugnet' och 'Therese Bugnet' som båda har en ihållande blomning långt in i september. Andra friska och vackra favoriter är den redan nämnda

'Susanne' som vi fått att remontera på slutet av säsongen och den vitblommade 'Modern Snowbeauty', vars blommor liknar vita fjärilar i skymningen.

Rosenrädgårdens stolthet, som är utomordentligt välmående och blommar med besked samt närmast skapar en doftande

Pimpinellros, *Rosa pinpinellifolia* 'Aicha'.

berusning i mitten av juli är Honungsrosen, *Rosa helenae* 'Hybrida'. Fyra exemplar prydder entrén till örtagården och skapar ett vitt surrande moln i pergolan. Denna ros är förmodligen den ros som är mest beundrad av våra besökare.

Rosornas livskraft och hälsa

Generellt sett är rosorna på Wij trädgårdar friska och välmående. Den kanske främsta orsaken är de stränga vintrarna som motverkar svampangrepp. T.o.m under problemåret 2007 mädde rosorna mycket bra. Det största problemet för blomningen det året var sommarregn och kyla. Enstaka symptom på svartfläckssjuka i slutet av säsongen har gjort att vi nu arbetar med aktiva säkerhetsåtgärder. Att hålla sekatörerna rena är nödvändigt liksom att samtliga rosblad bränns istället för att hamna på komposten.

Under årets säsong behandlades alla rosor i trädgården upprepade gånger med Binab, vilket vi kommer att fortsätta med. Binab är ett biologiskt växtskyddsmedel som består av en levande svampkultur baserad på sporer av *Trichoderma*-svampar som även förekommer naturligt hos oss. Binab har en god förebyggande effekt mot flera av rosornas svampsjukdomar. I övrigt används inga gifter eller andra bekämpningsåtgärder förutom sekretörer och vaksamma händer.

Rosa davidii 'Fenja'.

Rosenträdgårdens skötselregler

Den välgjorda anläggningen måste också få sin dagliga skötseln. En av reglerna är att inte gå på jorden i bäddarna. I så stor utsträckning som möjligt försöker vi hålla oss till detta för att undvika att jorden pressas ihop. Vi vill skapa en så porös och luftig miljö som möjligt för rosornas rötter. Jorden luckras minst en gång i veckan för att bryta det kapillära skiktet och bevara jordens fukt.

En betydelsefull detalj i den dagliga skötseln är morgonkrattningen av grusgångarna. Samtliga gånger i rosenträdgården är belagda med vitt grus som gnistrar i kontrast till stålsargerna. Bästa sättet att förebygga ogräs är att ständigt hålla rent och att städa bort organiskt material. Dessutom får en grusgång en helt annorlunda karaktär när den är nykrattad och välskött.

Rosenskötsel på Wij

Säsongen i rosenträdgården startar med vårbeskärningen. Denna period är mycket intensiv. Då dokumenteras eventuella skador och rosorna förbereds och binds upp med hjälp av granstörar. Dessa rosenstörar blir till en konstnärlig installation så länge som rosorna ännu står kala.

Jordförbättringen av bäddarna sker på våren och då används Wij's egen kompost. Den är inte på något sätt ogräsfri men dock fylld av organiskt liv. Komposten sällas för hand innan den körs till trädgården. Därefter fylls bäddarna med svart mull som kupas runt

Vresros, *Rosa rugosa* Fru Dagmar Hastrup'.

rosorna och som dessutom sedan luckras ner i bäddarna. Under blomningstiden sommarbeskärs rosorna för att stimulera till remontering. Vissa remonterande rosor kan sommarbeskäras genom att delar av årsskotten toppas. De klipps ner ett par blad för att skapa en fördröjande blomning just på dessa. Detsamma gäller vid beskärning av utblommade rosor där snittet läggs vid ett friskt blad ett par bladvåningar ner. I vissa fall genererar detta ny blomning. Andra sorter lämnas helt för att få fina nypon. Just nypon är nog i relation till blomningen en ganska underskattad del av rosens prydnadsvärde. I vissa fall, särskilt när det gäller de minst hårdiga rosorna, kan det vara viktigt att låta rosenbusken få avmogna genom att undvika

sommarbeskärning. Då plockas de vissnande rosenbladen bort för hand för att få busken att se fin ut.

Rosenbäddarna vattnas rikligt under försommaren. Vi vattnar för hand och undviker spridare i så stor utsträckning som möjligt. Rosor vill gärna ha vatten, särskilt i blomningstider, men inte på blad och blommor som lätt kan skadas. Dessutom leder vattning på blad lätt till att skadliga svampsporer sprids.

Vi får ofta frågan om vi täcker rosorna på vintern. Hittills har vi inte gjort det. Men vi har märkt att de senaste två vintrarna med tunt snötäcke som skydd för buskarna tende-

Rosträdgården med blommande Honungsros och Digitalis.

rar att gå hårt mot flera av rosorna. Dessutom har de långdragna vårarna varit luriga då de växlat mellan varmt och kallt. Tjälén har kommit och gått flera gånger på våren, vilket kan ha medfört skador. Våren 2008 drabbades dessutom rosorna av ett snöfall i mitten på maj som skadade flera knoppar. Kanske kommer vi att experimentera med täckning av de exemplar som sett sjukast ut under odlingssäsongen. Detta då det ofta kan vara just de som drabbats av kyla som senare på säsongen visar flest sjukdomssymptom.

Framtidsvisioner

Något som ligger på oss att göra i framtiden är att fullfölja arbetet i rosenträdgården genom att kombinera rosorna med "rätt" perenner. Under ett par år har olika sorters *Digitalis* fått vara tongivande komplement

till rosorna vilket varit populärt. Rosenträdgården med dess spännande förmildrande inverkan på odlingsklimatet lockar till experiment med karaktärsgivande perenner. Simon Irvings intention var ursprungligen att rosenträdgården skulle prydas av skuggtåliga marktäckande perenner av lund- och skogskaraktär vilket kommer att sätta en särskild prägel på rabatterna. Detta hoppas vi inom kort kunna fullfölja och vidareutveckla. Ännu är vi inte färdiga med hur vi ska ta hand om de rosor vi har i Ockelbo. Rosenträdgården är ju bara sex år gammal så vi är i full fart med att skapa våra egna traditioner. När det handlar om just skötseln och dess hantverk finns det dessutom mycket att experimentera med och därmed många traditioner att skapa.

Abstract

Wij Trädgårdar in Ockelbo lies within growth zone four to five, which makes successful cultivation of roses difficult. Lars Krantz, who established Wij Trädgårdar, is determined to prove that roses can flourish even in Ockelbo, despite a location that borders on northern Sweden: "they have to believe they're growing further south, in Copenhagen". The garden, sited on a ridge that is warmed by the sun in spring and where frost only settles late in the autumn, features

no less than 210 different varieties of rose. They are also located close to the restaurant and surrounded by a rusty espalier designed by Swedish artist Yngve Gunnarsson and Sven Olov Sundberg, who crafts in metal. A wooden fence and the shape of the garden itself afford protection from the cold and fearsome winds typical of the area, creating a wintertime climate that enables the roses to survive. The roses are cultivated in strict accordance with biodynamic principles – and they thrive.

Om författaren

Frida Mörnerud är trädgårdsmästare på Wij Trädgårdar. Under åren har hon läst olika trädgårdsutbildningar såsom Skillebyholm och Capellagården men blandat detta med kurser i botanik, trädgårdskonst och idéhistoria. Hon avslutade sin utbildning med en kandidatexamen i Trädgårdens hantverk och design vid Dacapo hantverksskola i Mariestad. Dessutom med praktik och examensarbete vid Trengwainton garden i England.

Trädgårdsstaden Sävsjö

Stefan Lagerqvist

Stipendiet ur fonden till minne av Sven A.Hermelin tilldelades Stefan Lagerqvist, Sävsjö år 2007. Han har fått hela Sävsjö att blomma, något som han visar i denna bildkavalkad över tätorten i Småland. Inget i Sävsjö är omöjligt att dölja eller framhålla med hjälp av träd, blommor, gräs eller vatten. Det är i första hand naturen som är hans inspirationskälla.

Sävsjö på det småländska höglandet utgör en stor urbergsslätt, ett peneplan svagt lutande mot söder på en genomsnittshöjd av 250 m.ö.h. Smålands högsta punkt Tomtabacken 377 m.ö.h. ligger två mil norr om Sävsjö. Jordtäcket, som består av stenig morän, är i allmänhet mycket tunt och magert, dock återfinns mullrika stråk i svackor i terrängen. Områden där frosten kommer tidigt. Runt tätorten finns mindre jordbruk med skog och ängsmark.

Sävsjö ligger i klimatzon IV och strax norr om Sävsjö är det zon V. Tittar man på södra kommundelen har vi klimatzonerna III till IV. Januaris medeltemperatur är densamma som i Sundsvall och Arvika. Medeltemperaturen i juli ligger mellan +14°C - +16°C vilket är lägre än i övriga södra Sverige men likvärdigt med

Planteringarna i Sävsjö finns även mellan trottoar och körbana. Här ses trebladsspira, olika funkior, ormbunkar och rödblådigt silverax. Alla anpassade till gatumiljön.

t.ex. Rättvik. Årsnederbörden ligger på 700-900 mm vilket enligt SMHI är något mer än övriga Småland.

Sävsjö är byggt kring södra stambanan och kommunen har omkring 11 500 invånare varav ca 5 000 bor i Sävsjö. Det finns tre mindre tätorter, Stockaryd och Rörvik som ligger söder om Sävsjö, samt Vrigstad väster om Sävsjö.

Under ett 20-tal år har Stefan Lagerqvist arbetat som ansvarig för den yttre miljön i kommunen. Med naturen som inspiration har han försökt skapa lättskötta och upplevelserika planteringar. Samtidigt ska kostnaden för skötsel och anläggning inte vara högre än för traditionell skötsel. Vid jämförelser med grannkommunernas kost-

nad för parkvård är Sävsjös sätt att sköta ytorna lika effektivt.

Det finns sex fast anställda parkarbetare samt fem säsongsanställda på parkavdelningen som svarar för skötseln av 28 lekplatser, 20 hek-

tar klippta ytor, 22 hektar slaghacksytor, tio hektar planteringar med buskar och perenner, 117 hektar naturmark, sex hektar hårdgjorda ytor samt 120 blomurnor med egna uppdrivna blommor. Dessutom sköts fastighetskontorets byggnader, som skolor m.m.

Det unika med Sävsjö är att planteringarna flyttat ut på ytor där folk vistas i det dagliga livet som på refuger, utmed trottoarer, på torg m.m. På detta sätt kan man dagligen följa årets olika faser på väg till och från arbete, skola etc. Om dessa ytor varit traditionella gräsmattor eller stensättningar hade skötseln av dem blivit mycket arbetskrävande.

En stor utmaning för parkavdelningen uppstod när järnvägen byggdes om i början av 1990-talet. Då försvann alla plankorsning-

ar. För Sävsjö innebar det att hela centrum förändrades. Detta blev ett utmärkt tillfälle att prova de nya idéerna om grönytor i lite större skala.

Mitt i centrum, där det tidigare var järnvägsbommar gjordes en gångtunnel med branta slänter. Bilarna fick en egen bro längre norrut.

Tack

Jag vill här passa på att framföra mitt tack för den fina utmärkelsen och det fina mottagandet i Stockholm. Det sporrar mig i mitt fortsatta arbete och visar att man från en mindre kommun eller arbetsplats kan skapa något som är värt att se.

Stefan Lagerqvist

Här ses en liten del av den yta som uppstod när järnvägen byggdes om. På andra sidan spåren är ytan mer än dubbelt så stor. Det blev stora områden med branta slänter. Hade de sätts med gräs skulle branterna blivit omöjliga att sköta på ett tillfredsställande sätt.

I stället planerades, som i naturen, marktäckande buskar och ett täckande trädskick. Bilden är tagen strax efter planteringen.

Efter fem år finns, på samma ytor, som i naturen, ingen öppen jord. Ett vackert örtskikt av perenner som nävor, jättedaggkäpa, dagliljor, astilbe, majbräken m.fl. täcker marken. Buskarna och träderna har vuxit upp till ett tak. Här är inte bara blomningen viktig utan även olika bladformer och färger. Skötseln består av rensning tre gånger per år. Lövet som faller får, tillsammans med de vissnande perennerna bilda en förna. Vattning skedde enbart under etableringsskedet. Därefter har växterna fått klara sig med det regn som faller.

När parkavdelningen för ca fem år sedan fick uppdraget att göra i ordning detta område som ligger mitt i centrum, ville vi göra något mer än bara en gräsyta. Idéen kom då upp att vi skulle skapa en park med ståndortsanpassade planteringar. Ett önskemål hade även framförts att en damm skulle finnas med i projektet.

Innan vi startade arbetet plockade vi bort en del träd och bilden visar hur det såg ut innan det var klart att börja gräva för dammen. Byggnaden i bakgrunden är ett före detta sanatorium som nu fungerar som hotell och kontor.

Två år senare har sävsjöborna fått sin damm och en park för promenader och annat. Pelarasparna till höger i bilden fanns och har friställts.

Med naturen som inspiration. Styvmorsviol på en äng vid Skrapstadsjön.

För att stimulera barnens lek i parkerna har vi skapat denna lekplats i de gamla träden. Lekutrustningen är gjord av ekgrenar som byggts upp runt träden. På detta sätt försöker vi ge nästa generation en känsla för värdet av den gröna miljön.

Planteringarna är uppbyggda som olika ståndorter med både perenner, buskar och träd. Från sol till skugga, från vått till torrt. Tanken med våra parker är att man ska kunna plocka idéer till sin egen trädgård eller park.

I det lilla informationshuset som vi har ska det finnas information om grönområdena och växterna. I Sävsjö måste växterna klara zon V vilket gör dem hårdiga på de flesta håll i Sverige. Parkavdelningen experimenterar nu också med planteringar där trädgårdsväxter blandas med den naturliga floran.

Malus baccata bärapel används som alléträd. Under aplarna en mager ängsmark.

Längre bort på samma gata finns en ca 700 meter lång allé av gråpäron. Den planterades för sju år sedan.

Svenska trädgårdspionjärer

Walter Bauer

Trädgårdskonst liknar musik

Text: Stella Westerlund

Artikeln tidigare publicerad i Hemträdgården 6/07

Trädgårdsarkitekten Walter Bauer (1912–94) står bakom restaureringar av trädgårdar och parker vid många slott, herrgårdar och bruksmiljöer. Han ritade också privata trädgårdar och offentliga anläggningar samt var en flitig skribent.

Trädgårdsintresset fanns redan i barndomen. Walter Bauer växte upp på Tiarps gård i Halland. Gårdens trädgårdsmästare såg till att han fick egna grönsaksland och penséodlingar. På äldre dagar sade han i en intervju i tidningen Vi, att hans uppväxt på en herrgård med kulturlandskap, fruktträdgård och växthus hade präglat honom. De anrika parker som fanns där intill Vapnö gods gav honom smak för det som senare skulle bli hans stora intresse, att renovera gamla slottspark.

Eftersom det förr inte fanns någon högre teoretisk utbildning för trädgårdsarkitekter fick han lära sig yrket genom praktik. Först en lärlingsperiod på

Vallberga handelsträdgård i Halland, sedan praktik i Göteborg, Trädgårdsföreningen och Botaniska trädgården. Därefter for han till Hortus Botanicus, en av Europas största privata botaniska trädgårdar i österrikiska

Steiermark. Där fick han sin växtkunskap samt fick delta i växtinsamlingar och expeditioner i Alperna. Här kom han också i kontakt med musiken och barockmusiken blev en stor inspirationskälla för honom. I en intervju i DN 1990 sade han:

”Trädgårdskonst liknar musik. Noterna sätter bestämda gränser men innanför ramen är det fritt fram för tolkningar. När man arbetar med en gammal trädgård blir det sällan fråga om en rekonstruktion utan om förnyelse och upprättelse.”

Walter Bauer, "de klippta häckarnas mästare", i Tessinska palatsets trädgård 1993. Foto: Privat.

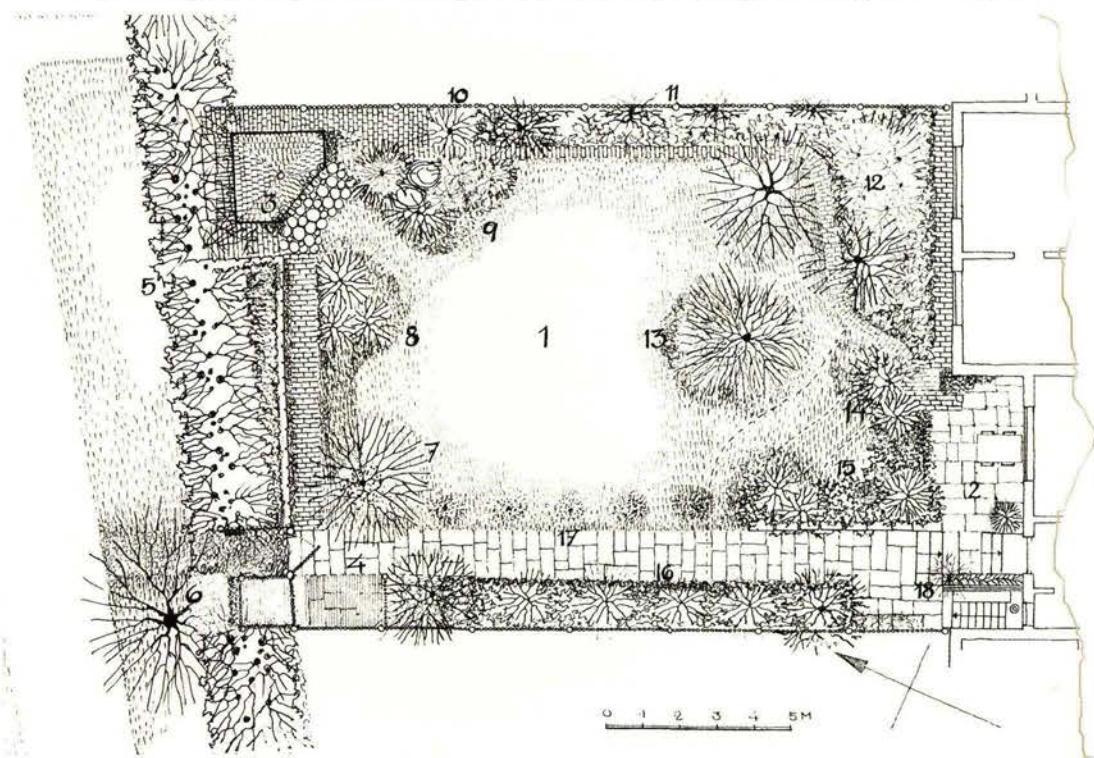
Efter praktikåren tog han trädgårdsmästar-examen vid Kungl. Lantbruksakademins skola på Experimentalfältet i Stockholm och strax före andra världskriget studerade han vid Landbohøjskolen i Köpenhamn för C Th Sørensen och knöt kontakt med pionjären G.N. Brandt, den tidens danska storheter. Åren 1942–46 var han anställd i Stockholm på Gatukontorets parkavdelning under den dynamiske stadsträdgårdsmästaren Holger Blom. Bauer, då i början av sitt yrkesliv, fick bl a utforma blomsterprogrammet för parkstråket utmed Norr Mälarstrand. Han fick också samarbeta med namnkunniga arkitekter, främst Erik Glemme. År 1946 öppnade Bauer eget projekteringskontor tillsammans med en kollega från parkavdelningen.

De många restaureringarna

Walter Bauer skaffade sig en bred teoretisk bildning. Han studerade på egen hand litteratur som Sten Karlings "Trädgårdskonstens historia i Sverige", som han ansåg helt ovärderlig, och stödde sig på den svenska trädgårdskonstens traditioner och historia när han engagerades för restaureringar. Gunnebo slott i Mölndal, i dag välkänt för senare års upprustning och odlingar, var hans första uppdrag. År 1949 gjorde han en plan för rekonstruktion av trädgården efter C W Carlbergs ursprungliga ritningar. Då uppmärksammades Walter Bauer av konsthistorieprofessorn Nils G Wollin och kom genom honom att samma år engageras i restaureringen av Drottningholms slottspark.

Att utgå från källmaterial, och jämföra uppmätningar och ritningar från olika epo-

Planritning till familjen Bauers trädgård vid radhuset på Lidingö. Teckning av Lisa Bauer.

ker, var en viktig utgångspunkt för Walter Bauer. Randi Mossige-Norheim som skrivit kapitlet om honom i "Svensk Trädgårds-konst", säger att: "Walter Bauer strävade efter att föra in de historiska anläggningarna han arbetade med i en modern tid med sina krav på rationell skötsel. Detta krävde en balansgång som ständigt kombinerade ett brett teoretiskt kunnande med konstnärlig stilsäkerhet." Walter Bauers grundregel var: "Gör inte något onödigt men det du gör – gör det med smak."

Det uppdrag som Walter Bauer själv ansåg vara mest likt en rekonstruktion var Tessinska palatsets trädgård i hjärtat av Stockholm. Han utgick från Nicodemus Tessin d y:s originalritningar från 1696. Då, 1965, var anläggningen förvuxen och med ohistoriska rabatter, men det fanns en grundstomme att bevara. Bauer gjorde vissa förenklingar och använde de växter som fanns i växtanteckningarna som Tessin och Johan Hårleman gjort. Det blev buxbom, idegran, liguster och kaprifol. Trädgården återfick karaktären av en storslagen barockträdgård fast i miniformat.

När Walter Bauer förnyade trädgården vid Leufsta bruk i Uppland, utgick han från en uppmätning som gjorts 1769. Den visade sig vara felaktig och en ny gjordes. Då stämde proportionerna och en nyanläggning av parken gjordes. Men alltför invecklade broderirabatter förnyades inte, eftersom det i dag inte finns resurser att sköta sådana anläggningar.

Den engelska parken med kanaler, vattenfall och dammar vid Forsmarks bruk i Uppland, som började anläggas 1786, arbetade Bauer med i mer än 20 år. Det fanns inte mycket källmaterial och ingen ursprunglig planritning. Till stor hjälp

I den egna trädgården, som ligger mot norr, placerades sittplatser som utnyttjar solens gång. Foto: Dan Rosenholm

blev konstnären Elias Martins skisser från 1794–95. Efter restaureringarna skulle vattenspeglarna hållas öppna och övergången till den omgivande naturen gallras för att behålla den viktiga växelverkan mellan ljus och mörker.

Parken vid Drottningholms slott, som numera är världsarv, sysselsatte Walter Bauer i närmare 50 år. Rekonstruktionerna, som genomfördes etappvis från 1950 och framåt, omfattade de olika parterrerna, boskéerna, lövteatern, trädgården vid Kina lustslott och den engelska parken. Originalritningar till den formella slottsparken av Tessin d y och till Kina slott av C F Adelcrantz, samt Fredrik Magnus Pipers ritningar till den engelska parken hörde till Bauers underlag. Men

även om planerna kunde följas till den yttre formen, nödgades han förenkla och många detaljer och växter fick utgå.

Förutom parken vid Ulriksdals slott arbetade han med upprustningen av Orangerimuseet. Där planterades växter som i stort sett var av samma sort som när byggnaden var ny. En väldoftande, omväxlande grönska som passar till de utvalda skulpturerna från Nationalmuseums samlingar.

Bauer arbetade också med nya bostadsområden, parker, bl a Marabouparken i Sundbyberg, och med takterrasser i Stockholm. Han fick också flera uppdrag i Fjärran Östern och runt Medelhavet, bl a svenska ambassadens trädgård i New Dehli.

Vintertid gör snön att trädgårdens struktur med de formklippta växterna syns extra tydligt.

Foto: Dan Rosenholm

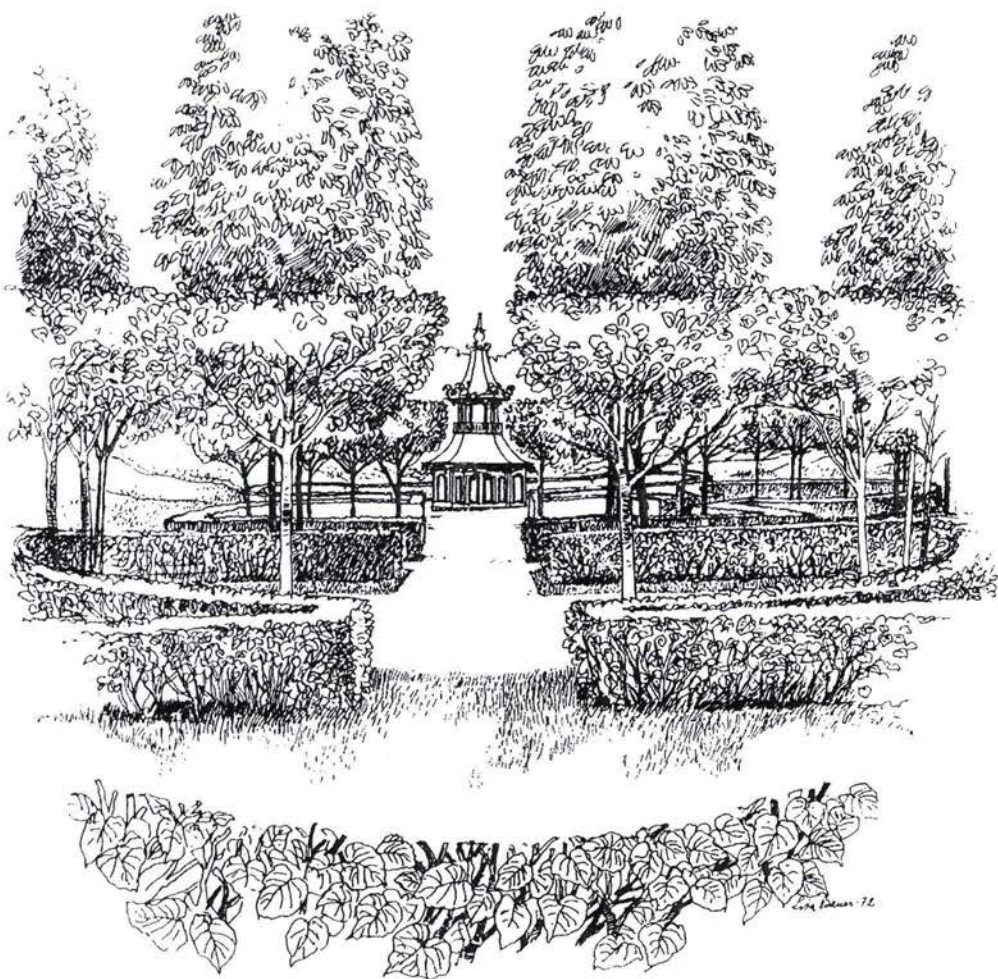
Flitig författare

På 1940-talet var Walter Bauer svensk redaktör för den nordiska tidskriften "Havekunst". Han skrev mer än 40 artiklar i "Lustgården". Artiklarna illustrerades med egna foton och med teckningar av hans hustru och nära medarbetare, konstnären Lisa Bauer. Hon gjorde perspektivteckningar av trädgårdar och parker så att beställarna tidigt skulle kunna bilda sig en uppfattning om resultatet av den förestående restaureringen.

Under många år medverkade han också i den tongivande villatidskriften "Hem i Sverige" med råd och förslag till ägare till privata trädgårdar. Han beskrev villaträdgårdar som han ritat runt om i landet och gav t.ex. råd om hur man skapar vackra tomtgränser i radhusområden.

I boken "Parker, trädgårdar, landskap. Förnya och bevara", som kom ut 1990, har

Perspektiv av boskéerna nordost om Kina lustslott. I fonden f d fågelhuset.
Häckar och formklippta träd av lind och alléträd av hästkastanj. Teckning av Lisa Bauer 1972.

Walter Bauer dokumenterat och beskrivit sina restaureringsuppdrag. Boken innehåller 45 varierande projekt som illustreras av en mängd foton, teckningar och planer med fylliga bildtexter som beskriver projektets utveckling. Ett genomgående tema är före – efter. Att se hur det såg ut före en rekonstruktion/renovering är mycket intressant.

Resorna och den egna trädgården
På många resor i Europa studerade paret Bauer trädgårdskonstens stilar: italiensk renessans, fransk barock, spansk-moriska trädgårdar och engelsk parkromantik. I "Lustgården" finns ett antal reseskildringar av hans hand och tidskriftens omslag pryddes under många år av Lisa Bauers teckningar.

Av en yngre kollega har han beskrivits som "en saklig akademiker; kunnig, korrekt och med ett sirligt och belevat sätt". Landskapsarkitekten och kollegan Lars Nyberg som anställdes på hans arkitektkontor, upplevde honom först som "den barske, aningen eldfängde mästaren", men talar också om hans inlevelse och umgängeskunst.

I den egna trädgården nära Kyrkviken på Lidingö skapade han tillsammans med sin hustru olika trädgårdsrum med många formklippta träd. Här fanns en rad konstfullt klippta avenboksträd, idegran, buxbom och pil. Här rådde "förvildning under kontroll", enligt Walter Bauer. Marktäckande perenner som sockblomma, *Epimedium*, blandades med frösådda, vilda blommor till en grönska från silvergrågrönt till ljusst gulgrönt. Träd-

gården har beskrivits som en liten, tredimensionell park. Förutom ett lusthus fanns sittplatser i alla väderstreck, precis som hos vännen på andra sidan Kyrkviken, en annan trädgårdspionjär, Emma Lundberg på Bullerbacken. Familjen Bauers trädgård var ett extra rum på 300 m² som användes från vår till höst. Numera har dottern Lena Boije Anker som är textilkonstnär övertagit radhuset på Lidingö och vårdar arvet efter sina föräldrar. Hon beskriver sin far som en "utemänniska" som trivdes bäst i naturen och hade behov av storvuxna gröna träd, det var hans livsluft:

– Han gick rakt ut i det gröna med sin renskinnsväska där han alltid hade kamera, skissblock och akvarellåda. I sitt arbete utgick han från egna foton, kartbilder, skisser och teckningar.

Abstract

The landscape architect Walter Bauer compared the art of gardening with music. By this he meant that gardening was about combining many separate elements to create a whole. He worked all his life with parks and gardens, learning from practical hands-on experience in a market garden in Halland and through his work at the Gothenburg Horticultural Society and the Botanical Gardens. He gained his knowledge of plants at the Hortus Botanicus, in Steiermark. His first major commission, in 1949, was to carry out the restoration of

the park at Gunnebo Castle. After this, he was commissioned to restore the Royal Park at Drottningholm Palace. Walter Bauer was also a prolific author. He wrote some 40 articles for Lustgården, which he even illustrated with his own photographs in those cases where his wife, Lisa Bauer, had not already contributed a drawing. His garden on the island of Lidingö has been described as a miniature three-dimensional park, featuring a row of artistically trimmed trees and bushes.

Om författaren

Stella Westerlund är fil. mag, konstvetare och trädgårdsskribent. Hon arbetar som marknadsansvarig på Riksförbundet Svensk Trädgård och skriver bl.a. i tidningen Hemträdgården. Boken Emma Lundbergs trädgårdskonst kom ut 1997. Gotländska trädgårdar gavs ut 2007.

E-post:
stella.westerlund@tradgard.org

Läs mer om och av Walter Bauer

Parker, trädgårdar, landskap. Förnya och bevara. 1990.
Artiklar i Lustgården.

Mossige-Norheim, Randi: 2000
"Walter Bauer" i *Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år. "Gör det med smak"*, Utblick Landskap nr 3 1992.

Drottningholms lindar

Text & foto: Klaus Stritzke

Renoveringen av lindalléerna på Drottningholm har pågått under många år. Fastighetsverket ansvarar för arbetet. Klaus Stritzke, landskapsarkitekt och ledare av många arbeten med förfallna parker skrev en artikel i maj 2007 efter ett informationsmöte som Fastighetsverket ordnade genom ICOMO:s försorg. De väsentliga delarna av artikeln, i vilken han hävdar att många av ICOMO:s krav för parkrestaurering har åsidosatts, följer här.

” I den pågående processen är jag inte involverad annat än som kritiker. Tidigare, under Åke Linnros tid, blev jag vid några tillfällen tillfrågad om hanteringen av träden i deras dåvarande tillstånd. Då dokumenterade jag de felaktigt utförda ersättningsplanteringarna, syrebristen i marken på grund av stagnerande markvatten och jordförtätning samt den obefintliga beskärningen i kronorna (Lustgården 1985-86). I samma artikel hänvisar jag - för första gången - till den ursprungliga beskärningshöjden i de senbarocka anläggningarna i Sverige.

Mera utförligt görs detta i *Gartenkunstgeschichte* 1994 och i *Lustgården* 2001.

År 1991 var jag en av talarna vid den förberedande konferensen i Drottningholm och den ende som i slutdiskussionen klart uttalade sig mot en total förnyelse. Det

Lindarna i Drottningholmsparken såsom de upplevs en solig försommarmorgon.

främsta argumentet mot en total förnyelse av träden i en anläggning som är kulturminne är att detta förutsätter att de för anläggningen och den framtida forskningen viktiga dokumenten tas bort. Fastighetsverket hade vänligheten att fråga mig om ett anbud för medverkan vid den planerade förnyelsen. Eftersom jag från början klart tagit avstånd från den beslutade lösningen avböjde jag därför att medverka.

Parkminnesvård har inget att göra med trädvård, eftersom den senare sysslar med

friskvård. Inom parkminnesvården har träden en särställning bland övriga anläggningsdelar eftersom de i olika tider använts som levande rumsfyllande eller rumsbildande element. Deras användning i olika stilarter följde vissa mönster som skapades i enstaka framstående anläggningar och sedan i olika utsträckning kopierades vid anläggande av andra objekt, liksom i konsten och inom byggnadskonsten.

Inom kultunnesvården ser man vart och ett av dessa dokument som ett led i utvecklingen till det som idag bildar omgivningen och innehållet i våra liv. UNESCO har deklarerat att kultur är en förutsättning för liv och att kulturarvet under alla villkor måste skyddas och vårdas. Parker inkluderas uttryckligen och betecknas som konstverk.

Konstverken bedöms ha varierande innehåll. De flesta har personliga eller lokala värden, vissa tillskrivs därutöver värden av nationell eller internationell betydelse. Det gäller inte bara de enstaka framstående parkerna som blev förebild för andra, utan även de efterföljande med ett likartat fornspråk, men med framträdande särdrag. Särdragen bildar respektive parks innehåll, som utmärker just den som ett enastående dokument. Eftersom det är särdragen hos en enskild park som är av betydelse kan inte andra, likartade parker generellt tas som förebild för vård och underhåll. Varje park kräver ett eget program med sikte på bevarande av särdragen.

Utgångspunkten för vård och underhåll förutsätter därför en korrekt kun-

Vid guidningen hänvisades till traktatet av D'Argenville. Om alléer skriver han: 'Det finns inget som är mera oskönt än att man vid slutet av allén bara ser porten till den byggnad som allén leder till'. Sedan minst 20 år tillbaka har inga försök gjorts att beakta hans hänvisning. Bilden tagen 2007.

skap om parken, de rådande förutsättningarna vid dess tillkomst, parkens anläggande inklusive val av material och vården under parkens utveckling. Eftersom kontinuiteten av parkens vård, åtminstone i Sverige, i de flesta fall är bruten och trädgårdsmästaren har avskaffats och ersatts av administratörer som stödjer sig på teoretiker, måste dagens kunskap inhämtas på annat sätt.

Vanligtvis börjar man med en dokumentation som sedan blir underlag för en analys vilken slutligen leder till en beskrivning av lämpliga insatser för att bevara dokumentet med dess innehåll. (jfr. Florensdokumentet, Artikel 15) Det gäller den utförda parken, som i detta fall är dokumentet, och inte en eventuell förslagsritning, eftersom den senare beskriver en idé. Den utförda parken kan jag se, dokumentera och analysera efter min förmåga. Men det betyder inte att min analys är korrekt. Viktigt är att även andra kan göra samma sak. Allt förutsatt att parken finns kvar med så mycket innehåll som möjligt.

I Drottningholmsparken utgör de viktigaste kvarvarande dokumenten de äldre alléträden och häckarna. Bara dessa kan ge information om de viktiga (beskärnings)höjderna och om trädens och häckarnas behandling under parkens utveckling. Den viktigaste

uppgiften för en förvaltare hade varit att i första hand bevara dessa dokument, vilket hade krävt att en beskärning av kronorna åter genomförts. I stället valde man den beprövade taktiken att låta träden bli - eller påstå att de är - en olycksrisk, för då gäller inte kulturminneslagen i full utsträckning. Även en kulturminnesförklarad byggnad som måste rivras på grund av rasrisk skall emellertid först dokumenteras, speciellt när den ingår i ett världsarv. Enligt den uppgift jag fått har detta inte skett i Drottningholmsparken.

Det som gjorts är en botanisk inventering och en åldersbedömning av varje träd eftersom det inte fanns pengar till en mera omfattande dokumentation. Frågan om nyttan av en dokumentation av den nu förintade informationen kan vara berättigad, eftersom dokumentationen av lindarterna inte ledde till en analys, än mindre till det självklara kravet att bevara olikheter i sammansättningen även vid ersättningsplanteringen.

Tidsbrist har nämnts som anledning till att den moderna sorten 'Pallida' (Rehder 1940) använts. En grundläggande regel för åtgärder i skyddade historiska anläggningar är att inte påbörja dessa förrän nödvändiga resurser är säkrade. Det gäller både material och

pengar. Beaktar man därtill den egenskap som tillskrivs sorten 'Pallida' av dess upphovsman (Ludwig) Späth (tysk plantskolist), att den har en större växtkraft än de vanligt förekommande individerna med samma föräldrar, inser man att sorten är fel för en nyanlagd park där träd skall beskäras.

Det fanns inte heller den minsta anledning till att hugga ner hela trädbeståndet - varken ur säkerhets- eller skötselsynpunkt - och absolut inte ur parkminnesvårdande synpunkt där istället motsatsen krävts. Hur illa den borttagna informationen är tillvaratagen belyser den vid mötet nämnda och förevisade målsättningen för beskärningen av de nyplanterade träden. Ett beskärningsmönster på grafiska blad förevisades, vilket inte hade ett dugg med Drottningholm att göra utan mer med lindarna på Komhamnstorg. Även ordet "kandelaber" nämndes, även det utan anknytning till platsen. Till och med den valda kronansatsen (eller trädens stamhöjd) beskrevs vara ett resultat av en bedömning av lämplighet (inte med hänvisning till de ursprungliga dokumenten i kvarvarande träd).

Jag är medveten om de svårigheter som finns i att tyda dokumentet träd. På Ängsö slott vid Mälaren i Västerås kommun har jag

kommit en bit på väg. De av mig undersökta träden har fällt, men en dokumentation i bild finns kvar, till och med framsågade stamgenomskärningar. På Stora Wäsby i Uppland (parterren) gjorde jag en omfattande dokumentation med en begränsad analys av de träd som skulle tas bort (även

Nu, efter fällning av de gamla träden, med undantag för några närmast Slottet, och nyplantering syns mer än bara porten, men inte allt än. Fotot taget i november 2008.

av de träd som fälldes av kunniga trädvårdare sedan mitt arbete avslutats). I andra anläggningar där jag både dokumenterat och analyserat kvarvarande träd finns dessa kvar: bl. a. på Åkers Styckebruk, Gunnebo och vid Kina slott i Drottningholm (publicerat i Sir William Chambers und der Englisch Chinesische Garten in Europa, 1995/97).

Svårigheten att dokumentera och analysera de för kulturminnesvården så viktiga öppna och dolda dokumenten, som träden utgör, understryker kravet att bevara dessa så långt som möjligt i väntan på bättre undersökningsmetoder och erfarenheter. Avverkningen, med påföljande nyplantering med en modern sort, på Drottningholm, är inte den enda anmärkningsvärda åtgärden. Även en totalt förändrad och förbättrad växtbädd, som medför en tillväxt som inte tidigare var möjlig i Drottningholmsparken, bidrar till en förvanskning av parkens innehåll.

Ett allvarligt fel är även förändringen av grusytan. Så vitt jag kan bedöma är det en ny beläggning på de omfattande hårdgjorda ytorna, ingen återställd ursprunglig. Mitten är upphöjd vilket totalt förändrar parkens bild och upplevelse. Därtill kommer de helt onödiga bevattningsrören och det osynliga lagret av geotextil som inte heller har med kulturminnesvård att göra.

Drottningholm har upphöjts till att finnas med på världsarvslistan. Parkens ursprungliga innehåll och dess vård är därmed en angelägenhet som inte bara berör Sverige. Uppbyggnaden av historiska anläggningar - från planteringsytor till vägkroppar - är dokument som skall bevaras, inte förändras eller moderniseras.

Trädens, häckarnas och vägarnas dokumentation och deras betydelse på Drottningholm behandlades 2006 på en internationell kongress i Wien. Föredragen publicerades i Die Gartenkunst, dock inte den avslutande

diskussionen som riktade mycket hård kritik mot förnyelser av den art som sker på Drottningholm.

Historiska park- och trädgårdsanläggningar behandlas i både Venedig-, Florens- och Naradokumenten (de två senare är publicerade i Lustgården 1986 respektive 1996).

Egna artiklar i restaureringsfrågor, om beskärningshöjder och presentations av egna arbeten återfinns i: Naturschutz und Denkmalpflege (1998, ZTH Zürich) Gartenkunstgeschichte (1994, Worms) Lustgården 1985-86 (mark, beskärningshöjder), 1987-88 (Ängsö), 2001 (beskärningshöjder), 2002 (restaureringsfrågor, Villa Patumba, 2004 (*Tilia 'Pallida'*), 2005 (Vägarnas, alléernas och häckarnas konst). Die Gartenkunst (2006)

I ett brev till styrgruppen för Drottningholmsparken framförde jag redan 1991 mina argument mot förnyelsen: En total förnyelse siktar på att återställa delar av barockparkens grammatik (alléer av enhetliga, jämnstora träd i korrekta formationer) man ignorerar totalt parkens innehåll, som finns dokumenterat i kvarvarande anläggningsdelar - främst i träden.

Slutligen några hänvisningar beträffande jordundersökning och jordförbättring oavsett det blir en senare nyplantering eller inte.

Varje park har sina speciella förutsättningar som sällan framgår av tekniska protokoll. Lika viktiga som uppmätta fakta är skötselpersonalens erfarenheter. Åtgärder för förbättring av växtplatser måste ske med försiktighet och på lång sikt. Samtliga snabba och tekniskt avancerade lösningar har ännu så länge visat sig vara felsatsningar.

Artikeln publicerades i ICOMO:s Sweden (RAÄ) NYHETSREVISOR februari 2008 tillsammans med ett svar från Fastighetsverket och en kommentar från Kjell Lundquist.

DENDROLOGI

– tvärvetenskap och kultur

P.M.A. Tigersted

Redan vid Finlands dendrologiska förenings allra första möte 1969 funderade jag över vad begreppet "dendrologi" egentligen innebär.

Jag kom med Max Hagmans texter i åtanke till slutsatsen att det är frågan om ett gruppbegrepp, "kännedom om trädstammiga växter, träd och buskar".

Definierat på detta sätt innehåller begreppet ett flertal vetenskaper, som botanik, genetik, ekologi, meteorologi, hortikultur, forstvetenskap och även zoologi.

Dendrologin är således ingen vetenskap i sig, utan en tvärvetenskap, vilket texterna hos Hagman ger belägg för. Man kan notera olika intressegrupper, specialintressen, manier eller hobbies.

Dendrologin är – i likhet med ornitologin eller entomologin, ett vidsträckt fält som omfattar specialområden långt från varandra.

På exkursioner i naturen eller i olika arboreta har jag noterat att ämnen inom dendrologin kan presenteras med tyngdpunkt på botanik,

hortologi, trädgårdskonst, forstvetenskap eller ren estetik. Det inträffar normalt, att en del av exkursionsdeltagarna finner presentationen intressant, medan andra snart förlorar intresset och ger sig iväg för att fördjupa sig i sina egna specialområden.

Dendrologiska sällskap räknar bland sina medlemmar naturvetare, trädgårdsmästare, skogsingenjörer, läkare, jurister och ekonomer, arkitekter, jordbrukare eller herrgårdsägare.

I denna brokiga bakgrund av yrkesfolk och entusiastiska amatörer ligger också de dendrologiska sällskapens styrka: Dendrologin är allas gemensamma intresse, även om de individuella intresseområdena skulle divergera.

Dendrologi är därtill även ett gruppbegrepp som förutom naturvetenskaper inbegriper konst och kultur i vid bemärkelse.

Dendrologer som färdas i kinesiska bergsområden eller i Alperna njuter av sina arbetsprestationer i skenet av naturvetenskapliga resul-

tat. Även dendrologen som påtar i sin egen trädgård, i parken eller arboretet ser i sitt arbete estetiska eller kulturella värden.

Men dendrologens egentliga hemvist är nog arboretet – de trädstammiga växternas mångformiga park, som beroende av dess syften, kan formas i olika riktningar. Jag tänker närmast på:

art-arboret, med naturvetenskaplig huvudriktning, **skogs-arboret** med skogsvetenskaplig inriktning; silvikultur;

park-arboret med trädgårdsvetenskaplig tyngdpunkt; hortikultur,

landskaps-arboret, med tyngdpunkt på landskapsarkitektur.

Naturligtvis kan ett arboretum representera en eller flera mellanformer av dessa kategorier, men alla arboreta representerar ändå enskilda individers samstämmiga kultursträvanden.

I Max Hagmans bok har dendrologin och dess historia i Finland behandlats ur många olika synvinklar. Härigenom och genom

Dendrologiska Sällskapets verksamhet har sammanlutningen fått starkt fotfäste bland vetenskapliga och ideella samfund.

Det är uppenbart dags att nu även börja reflektera över framtiden. Det är ur dendrologisk utgångspunkt viktigt att ta ställning i världsomfattande frågor om vår livsmiljös mångfald, om genresursernas utarmning och hela ekosystems hållbarhet i spåren av förändringarna i klimatet.

Världen är full av exempel på utrotade arter, och takten verkar accelerera. Samtidigt som man på molekylär nivå försökt "förbättra" arvsmassan hos växter och djurarter har man börjat betona naturens mångfald, ekologisk balans och uthållighet.

Dendrologin har ställts inför den ömtåliga frågan om odling av främmande växtarter, främst träd, bland endemiska bestånd. Det finns dokumenterade fall av främmande trädarter som tagit över och blivit dominerande i nya omgivningar. Exempelvis australisk eukalyptus i Afrika och Sydamerika.

Även genströmningar från främmande till domestika, endemiska växtarter har visat sig farliga. Särskilt gäller detta genetiskt manipulerat växtmaterial.

Jag förmodar att dendrologin i Finland i framtiden finner det viktigt att betona inhemska trädslag, utan att därför glömma goda, redan inrotade främmande arter. Klimatets värmestegring verkar redan nu så uppenbar,

att de trädarter som nu väljs till odling borde baseras på endemiska, ädla lövträds betydelse, särskilt i vården av parkskogar.

Dendrologins särskilda uppgift i skötseln av framtida skogslandskap vore att skapa möjligast stor artrikedom i våra urbana skogsbestånd, och därmed balans i landskapsbilden. Särskilt gäller detta södra Finlands "bebyggda landskap" med sina bostadsområden och vägsystem. Dessa miljöer kräver en stor omsorg om en levande, ständigt föränderlig naturmiljö.

I denna omsorg har dendrologin en central roll och många nya utmaningar att hantera.

Övers. Dan Weissenberg

Litteratur om trädgårdsodling på 1500, 1600 och 1700-talen

Jan Holmberg

På 1700-talet publicerades en mängd böcker om trädgårdsodling. Åsa Ahrland (2005) diskuterar i sin avhandling "Den osynliga handen, trädgårdsmästare i 1700-talet Sverige" hur kunskapsförmedlingen kunde gå till. Hon redovisar att den väsentligen var baserad på erfarenheter. Ofta gick söner i fädernas lära. Magnus Olausson (2001) nämner i sin avhandling "Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid" att de inhemska trädgårdsmästarna var enkla hantverkare med ringa skolning men att trädgårdsmästarna vid de botaniska trädgårdarna och de kungliga lustträdgårdarna var skolade på kontinenten. Lundberg (1798) menade att svenska handböcker var att föredraga bl.a. därför att klimatet i Sverige fordrade speciella kunskaper för framgångsrik odling. Olausson nämner att unga adepter i yrket under 1700-talet fortsatte att resa utomlands för att lära. Trädgårdsmästarna bildade skrä

Bilden är från Volkamer.
Reproduktion:: Kungl. Biblioteket.

först år 1735, då Trädgårdsmästarsocieteten stiftades.

C.A. Wimmer, medarbetare i "Arbeitskreises Orangerien Deutschlands e.V." har intresserat sig för äldre litteratur om citrus och orangerier. Förteckningen, där jag tagit med en del litteratur även före 1700, är baserad på Wimmers lista och kompletterad med de verk som trädgårdsdirektören vid Versailles, Joël Cottain har i sin bokhylla. Jag har haft mer än hälften av verken i min hand. Då jag varken läser latin eller franska har mina möjligheter att ta till vara informationen varit begränsad.

Många av verken är rikt illustrerade. För

att förstå hur beskuggning av orangerier kan göras så räcker det med att studera illustrationerna i Le Berryais (1788).

Det är svårt att finna en del av dessa verk i moderna bibliotek. På exempelvis Kungl. biblioteket, Nordiska museets bibliotek, Carolina Redeviva och Skoklosters bibliotek erbjuds tidiga handskrivna kataloger

över gamla verk som här förtecknats. En del kunde ej återfinnas i Stockholm och Uppsala trots att de fanns angivna i de handskrivna katalogerna.

Jag har tagit med några verk från 1500- och 1600-talen eftersom flera av dem kan anses vara standardverk för 1700-talets trädgårdsintressenter, men sätter den hitre gränsen vid 1799. Därvid kommer inte J-A. Rissos (1813) betydelsefulla verk: "Essai sur L'histoire Naturelle Des Orangers, Bigaradiers, Limettiers, Cedratiers, Limoniers ou Citronniers," Paris med. Ej heller G. Gallesios (1811) "Traité du Citrus," Paris. Förteckningen är med säkerhet långt ifrån komplett, jag har exempelvis inte tagit med några verk på arabiska eller hebreiska. Inte heller några engelska, Ahrland (2005) nämner att närmare 600 trädgårdsböcker publicerades i England under 1700-talet.

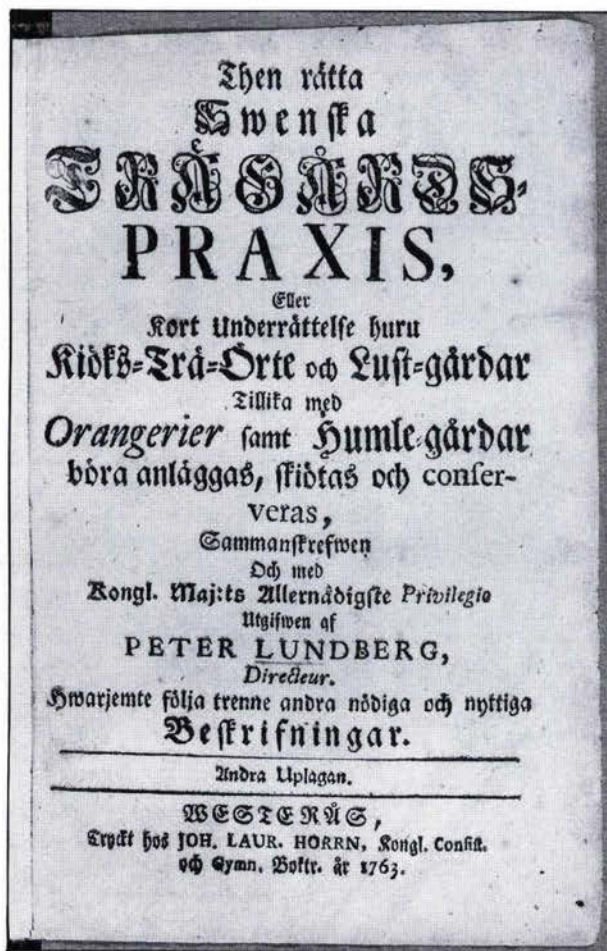
I listan finns 30 verk av betydelse. Urvalet är ej systematiskt, jag har läst om dem eller

funnit dem i närheten av orangerierna i Postdam, Schönbrunn och Versailles. Endast två av dem är svenska handböcker, Ahlich (1722) och Lundberg (1754), om vi undantar

Linné (1753). Två avhandlingar som påverkat mitt arbete är Olausson (2001) och Ahrland (2005). Av de av mig förtecknade 30 verken, återfinns endast tre i Olausson avhandling och tre av dem i Ahrlands avhandling. I Skoklosters bibliotek finns nio av de trettio titlarna. Jag tar detta förhållande som ett mått på mängden av trädgårdslitteratur runt 1700-talet.

Min strävan var att finna litteratur om orangerier. Ingen av de förtecknade böckerna behandlar orangerier som arkitektur utan de är huvudskilgen handböcker i trädgårdsodling.

Flera behandlar dock orangerier som övervintringshus, och jag har i min avhandling återanvänt ett flertal informativa illustrationer från verken.

Titelsidan i Peter Lundbergs "Den rätta Svenska Trädgårdspraxis" andra upplagan som gavs ut 1763.

Reproduktion: Kungl. biblioteket.

Litteratur

- 1505 **Pontano, G.**, *"De hortis hesperidum libri duo"*, in: *Ders, Opera*, Venedig (1505).
- 1544 **Calcagnini, C.**, *Opera aliquot*, Basel (1544).
- 1564 **Monardes, N.**, *De citriis, aurantiis ac limoniis*, Antwerpen (1564).
- 1567 **Gallo, A.**, *Le vinti giornate della vera agricoltura & de piaceri della villa*, Venedig (1569).
- 1584 **Della Porta, G.**, *Villae libri XII*, Neapel (1584).
- 1600 **Serres, O. de**, *Théâtre d'Agriculture et Ménage des Champs*, Paris (1600).
- 1644 **Tanara, V.**, *L'économia del cittadino in villa*, Bologna (1644). Reprint Bologna (1983).
- 1646 **Ferrari, G.B.**, *Hesperides sive de malorum avreorum cultura et usu*, Rom (1646).
- 1649 **Mandirola, A.**, *Manuale de giardinieri*, Macerata (1649), Vicenza (1652), Macerata (1658).
- 1662 **Jonston, J.**, *Dendrographias sive historia naturalis de arboruis et fructicibus*, Frankfurt a.M. (1662).
- 1674 **Nati, P.**, *Florentina phytologica observatio de malo limonia citrate-aurentia. Florentiae vulgo la Bizzarria*, Florentiae (1674).
- 1676 **Commeln, J.**, *Nederlantze Hesperides, dat is Oeffening en Gebruik van de Limoen-en Oranjeboomen...* Amsterdam (1676).
- 1680 **Morin, P.**, *Instuction facile pour connoître toutes sortes d'Orangers et Citonniers, qui enseigne aussi la manière de les cultiver, semer, planter, greffer, transplanter,...avec un Traité sur la taille des Arbes*, Paris (1680).
- 1681 **Lanqord, T.**, *Plain and full Instructions to raise all Sorts of Fruit trees that prosper in England*. London (1681).
- 1682 **Sterbeeck, F.van**, *Citricultura oft regeringhe der uythemscche boomen te weten oranien, citroenen, limoenen, granaten, laurieren en andere*, Antwerpen (1682).
- 1690 **Lanzoni, G.**, *Citrologia sev Curiosa Citri Descriptio*, Ferrara (1690).
- 1690 **La Quintinye, J. de**, *Instruction pour les jardins fruitiers et potagers, avec un traité des orangers*, Amsterdam (1690, 1697).
- 1700 **Liger, L.**, *La Nouvelle Maison Rustique*, Paris (1700).
- 1700 **Oosten, H. van**, *Den nieuwen Neederlandsen Hesperides*, Leiden(1700).
- 1708 **Volkamer, J.C.**, *Nürnbergische Hesperides*, Nürnberg (1708), nytryck Leipzig (1987).
- 1709 **Dézallier d'Argenville, A.-J.**, *La Théorie et la pratique du jardinage*, Paris (1709).
- 1722 **Ahlich J.**, *Den Swenske Lust-, Örte och Trä-gården*, Stockholm.
- 1734 **Gio, D.C.**, *Della Storia degli Agrumi. Lezione academica*, Firenze(1734).
- 1737 **La Court van der Voort, P.**, *Byzondere aanmerkingen over het Anleggen van Landhuizen, Lusthoven, Plantagien*, Leiden (1737).
- 1753 **Linné, C.**, *Species plantarum exhibentes plantas rite cognitatas, ad genera relatas*. Stockholm (1753)
- 1753 **Reichart, C.**, *Land-und Gartenschatz*, Erfurt (1753).
- 1754 **Lundberg, P.**, *Then rätta Swenska trädgårds-praxis eller kort underrättelse huru Köks- Trä- Örte- och Lustgårdar tillika med Orangerier samt Humlegårdar, böra anläggas, skötas och conserveras*, Västerås (1754) (5:e upplagan 1798).
- 1768 **Duhamel du Monceau, H.L., Poiteau, P.A., Turpin,P,J,F.**, *Traité des arbres fruitiers*, Paris (1768).
- 1770 **Schabol, R., Dézallier d'Argenville, A.-N.**, *La pratique du jardinage*, Paris (1770).
- 1778 **Le Berryais L.R.**, *Traité des jardins, ou le nouveau De La Quintinye*, Paris (1788).

Några av de viktigaste franska verken finns på tyska, dit hör Mandirola (1649) utgiven i Nürnberg 1670, Quintinye (1690) som är översatt av John Evelyn och utgiven i London 1693, Liger (1700) i Leipzig 1716, Oosten (1700) i Wolfenbüttel 1751, La Court (1737) i Göttingen 1751 och Schabol (1770) utgiven i Frankfurt a.M. 1778. Risso (1813) har jag ej funnit i översättning, däremot Gallesio (1811) som t.o.m. finns i amerikansk utgåva i Jacksonville, Florida, 1876. Linné (1753) finns i svensk översättning.

Om författaren

Jan Holmbergs avhandling har titeln "ORANGERIER, Orangerier vid vallonbruk i Uppland". Han är doktorand vid KTH Arkitektur och Lic. avhandlingen har titeln "Environment Control in Historical Buildings", 2001. Han skriver att han är en till åren kommen ingenjör som bedriver

konsumerande verksamhet med tyngdpunkt på bevarandeklimat för museiföremål och äldre byggnader. Han är även anställd på Gotlands högskola som forskare och medverkar i det stora projektet "Spara och bevara" som Energimyndigheten finansierar. Är också partner i EU FP7-ENV-2008-1 "Climate for Culture".

Marabouparken i Sundbyberg

Sveriges vackraste år 2008

Marabouparken i Sundbyberg har utsetts till "Sveriges vackraste park 2008". På andra plats kom Rosendals Trädgårdar, Stockholm och på tredje Linköpings Trädgårdsförening.

I år vill juryn hedra en liten pärla i Sundbybergs kommun, Marabouparken, som anlades 1937-1955 för den anställdes välbefinnande.

Juryns motivering lyder: "Marabouparken är en av Sveriges bäst bevarade funktionalistiska parker med hög nivå på arkitektur och konst. Trots sin litenhet har parken en poetisk rogivande och målande form

med växter och öppna gräsytor som samspelar med skulpturer omgiven av ett industrilandskap. Parken är en föregångare till dagens hälsoparker och fungerar väl för hela familjen året om."

Svårt val

–Som vanligt är valet svårt att utse Sveriges vackraste park. Det är många starka kandidater som kvalificerat sig och de tio parkerna som nominerades har alla sina argument som lockar till sig besökare. Den välskötta Marabouparken med sin rogivande kombination av god arkitektur, spännande skulpturpark och vackert anlagd grönska blev till slut

den segrande parken, säger Richard Aulin, juryledamot.

– Juryn vill också ge ett hedersnämmande till Hagaparken och Ulriksdals Slottspark som är förnäma kulturhistoriska parker och

välbesökta turistmål. Parkerna har stor potential att utvecklas till sin ursprungliga form och fulländning.

En expertjury valde i maj ut tio finalister bland anmälningarna till Sveriges vackraste park. Nära 7 000 personer deltog sedan under sommaren i allmänhetens omröstning.

Europeisk final

Marabouparken är kvalificerad till den europeiska finalen där även de vinnande parkerna från Tyskland, Polen, Italien, Frankrike och England deltar.

(Se även förra årets Lustgården där en längre presentation av Marabouparken finns införd.)

I juryn ingick:

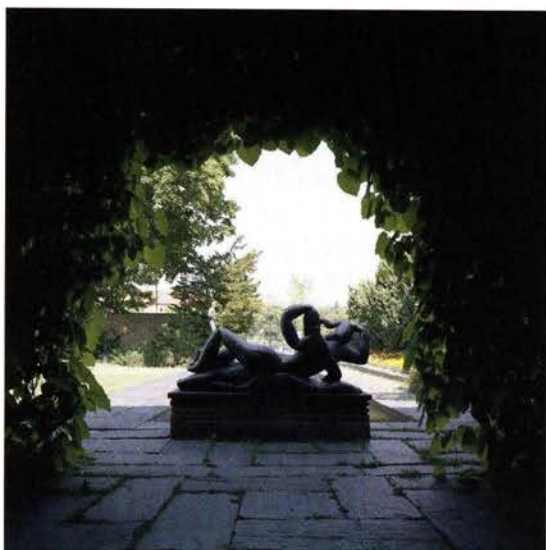
- **Ann Larås**, TV-journalist och författare inom trädgårdsområdet.

- **Jörgen Orback**, landskapsarkitekt vid Tengbom Naturvårdsbyrån i Stockholm.

- **Elisabeth Svalin Gunnarsson**, kulturvetare och författare inom trädgårdsområdet samt förbundssekreterare i Riksförbundet Svensk Trädgård

- **Richard Aulin**, representant för Briggs & Stratton.

- **Helen Crow Blomgren**, projektledare för "Sveriges vackraste park" vid Informedia Communications.

Året som gått

År 2007 gick föreningens långresa gick till Sydafrika och år 2008 reser en skara medlemmar till Eldslandet och södra Chile för att titta på de, för oss exotiska träd och buskar, som finns där. I denna utgåva av Lustgården berättar ordföranden bl.a. om ett besök i Småland hos Linné. Den resa som genomfördes hösten 2008 till Toscana finns även redovisad i denna Lustgården.

År 2007 års stipendium ur Föreningen för Dendrologi och Parkvårds fond till minne av Sven A Hermelin tilldelades Stefan Lagerqvist, Sävsjö.

Stadsträdgårdsmästaren i Sävsjö, Stefan Lagerqvist, är född 1958. Han började sin utbildning i mitten av 1970-talet och har gått trädgårdsskolan i Norrköping och i Gamleby och har också deltagit i en hel del fortbildning på Alnarp. När han 1983 kom till gatukontoret i Sävsjö fanns endast små ettåriga planteringar runt torget.

Den allmänna synen på Sävsjö, på Småländska höglandet, torde ha varit kärva vintrar, en plats där järnvägen delat den lilla staden och där invånarna ständigt väntat på att bommarna skulle gå upp!

Stefan Lagerqvist gick successivt fram med förändringsarbetet och i slutet på 1980-talet fick han egen parkavdelning under Tekniska förvaltningen. Små-

planteringar och parker etablerades där folk rör sig och har möjlighet att njuta av det som växer och blommar. I mitten av 1990-talet hade hans tätplanterade och skötselsnåla perennkoncept slagit igenom.

Så kom den stora utmaningen – snabbtåget X-2000 skulle köra genom Sävsjö. Mellan -95 och -98 byggdes planskilda korsningar och det gamla banområdet rensades. Banverket projekterade de överblivna ytorna med – gräs!!

Stefan Lagerqvists visionära talang visade sig nu med full kraft. De "nya" ytorna fick snabbt karaktär av park. Ytorna kring den nya trafikföringen, viadukten och gångtunnlarna började snabbt mildra betongen med väl komponerad växtlighet.

Hans perennkoncept var nu på topp. Stefan Lagerqvist har omfattande ekologisk kunskap om perenner. Buskar och träd är väl använda komplement. Den senast anlagda och största parken är "Lagunen".

Stefan Lagerqvist har fått hela Sävsjö att blomma och han har satt Sävsjö på den hortikulturella kartan. Föreningen Sveriges Stadsträdgårdsmästare utnämnde honom 2004 till årets stadsträdgårdsmästare.

För Sven A. Hermelin var platsens inneboende uttryck den grundläggande utgångspunkten för en projektering – liten eller stor. Motsvarande talang, liksom förmågan att ha medarbetarna med sig, är tydlig hos Stefan Lagerqvist.

John Dormling

Max. Hagman ur tiden

Föreningens hedersmedlem professor Max. Hagman avled i sitt hem i Tusby, Klemetskog, Finland, i maj 2008. Han blev 85 år. Han var en våra mest framträdande skogsträdsförädlare och dendrologer. Större delen av sitt yrkesverksamma liv hade han Skogsforskningsinstitutets förädlingsstation i Klemetskog som bas. Där kunde han bli omsätta de kunskaper han tidigare inhämtat under sin tid i Sverige - född i Stockholm som han var. Bland hans tidiga projekt inom den finska skogsträdsförädlingen, märks framtagning av hybridaspår för finska förhållanden. Hans noggrannhet och den vikt han lade vid god dokumentation gjorde förädlingsförsöken särskilt värdefulla. Han grundade det skogsgenetiska registret, som kom att bli ovärderligt för efterföljande förädlare. Hans kunskaper som utbildad skogsgenetiker och förädlare, den omfattande erfarenhet han byggt upp efter de många resorna och det brinnande intresset för dendrologi och odling blev en oerhörd tillgång för Nordiska Arboretkommittén (NAK), när denna grupp bildades 1972. Han blev

NAKs tredje ordförande. Det var i NAK undertecknad fick förmånen att lära känna honom. Som hans efterträdare på posten som ordförande 1986 hade jag ovärderlig hjälp av Max. Han hade ett otroligt minne. Under litet mer avspända former kunde han visa prov på detta genom att t.ex. citera långa

Max. Hagman vid Finlands största vresalm, *Ulmus laevis*, Rilax 13.6 1989

avsnitt av Lennart Hellsings "Visor för vuxna". Det visar också litet av hans vidd. Han var genuint kulturintresserad och hade ett brinnande intresse även för konst.

Under våra exkursioner runt om i Norden var hans gedigna kunskaper om olika etablerade skogsträdsprove-

niensers bakgrund en stor tillgång. Tack vare sitt stora odlingsintresse, kunde han kombinera sina erfarenheter från skogsförsök med egna trädgårdsodlingar. Max. hade dessutom skrivan-dets och talets gåva. Hans föreläsningar var inte bara inspirerande och givande tack var skarp iakttagelseförmåga och vältalighet, utan också därför att han var en god fotograf. Lägg därtill en stor portion humor. Ett litet exempel på det hittade jag i en pärm med NAK-angelägenheter från 1982. I samband med en mindre penningtransaktion efter ett NAK-möte 1982 beklagar Max. i brev till undertecknad dröjsmålet. "Utbetalningen har dröjt ovanligt länge ty förutom att betalningsordern.... hade tappats bort, så hade även devalveringar spärrat alla valutatransaktioner och till råga på allt så befann sig SNS' sekreterare på militärövning (ubåtsjakt?)".

Max. briljans i offentliga sammanhang var välkänd. Men främst minns vi honom för att han var en person som brydde sig om sina medmänniskor och som alltid tog sig tid att lyssna.

Text & foto: Björn Aldén

Kenneth Lorentzon

Vice-President

i International Dendrology Society för Skandinavien

Medlemmen i vår förening, dendrologen Kenneth Lorentzon, har sommaren 2008 kallats till *Vice-President for Scandinavia* i International Dendrology Society (IDS). Föreningen för Dendrologi och Parkvård gratulerar.

Lorentzon efterträder Anne Rieber (Scandinavia and Finland) och blir en av 15 vicepresidenter, spridda över hela världen med en majoritet i Europa. Kenneth är verksam som lärare och forskare på SLU, Alnarp och välkänd för Lustgårdens läsare.

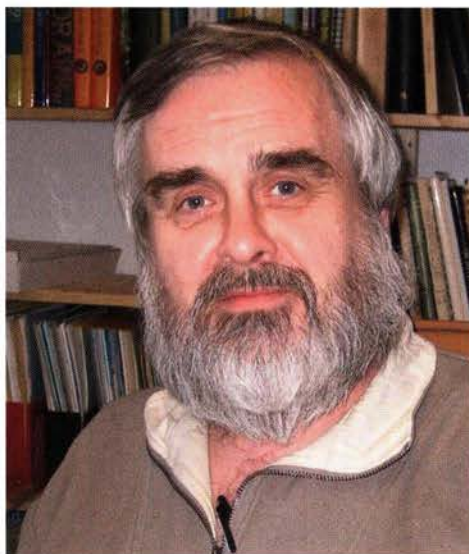
International Dendrology Society grundades 1952 i Belgien. En av grundarna var Dr Gerd Krüssman, författare till den manual i fyra volymer som är en av hörnstenarna i varje Alnarpsstudents med lignosambitioner bibliotek. Vid grundandet fanns 50 medlemmar från fem länder. Idag räknar föreningen 1500 medlemmar i 50 länder.

Den internationella dendrologiska föreningen hette ursprungligen International Dendrology Union, men bytte namn till IDS 1965. Under

föreningens 56 år har elva personer varit presidenter.

IDS mål är att självfallet att främja studiet av vedartade växter. Därtill kommer även att bevara och skydda sällsynta och hotade arter och exemplar.

Redan 1954 utkom för-

Kenneth Lorentzon.
Foto: Julia Andersson, våren 2008.

eningens nyhetsbulletin *Dendron* för första gången. Den följdes av ett Newsletter vilket fortfarande utkommer. År 1966 kom det första numret av årsskriften, *International Dendrology Society Yearbook*. Även den utkommer årligen.

Medlemmar inom föreningen organiserar resor inom de olika medlemsländerna. Dessa redovisas och publiceras i årsboken.

"A social event" arrangeras årligen, oftast i samband med Chelsea Flower Show i anslutning till föreningens årsmöte. Så långt är det mycket som överensstämmer mellan Föreningen för Dendrologi och Parkvård och IDS.

Medlemskap i IDS kan bara erhållas på rekommendation av en befintlig medlem. Det krävs inga professionella eller vetenskapliga kvalifikationer eller meriter, men väl ett seriöst intresse för lignoser, speciellt för träd och buskar. Ett medlemskap skall också stödjas av respektive lands eller regions vicepresident.

För alla som är intresserade av IDS göranden och låtanden, allmänt eller för kontakt, beställning av publikationer eller ansökan om medlemskap, hänvisas till föreningens hemsida: www.dendrology.org

Kjell Lundquist, SLU, Alnarp

Utflykt till Sinclairsholms gods

Text och foto: Christina Ilminge.

Under en av augusti månads vackraste dagar tog friherre Johan Barnekow emot nära trettio personer från föreningen på Sinclairsholm, öster om Hässleholm i norra Skåne. Johan är sjätte generationen av släkten som driver gården. Han inledde med en bred historik om godset och dess historia. Sinclairsholm grundades och namngavs av det danska riksrådet Anders Sinclair i början av 1600-talet. Idag drivs gården som en skogs- och jordbruksegen- dom och är bl.a. känd för sin sparrisodling. Strax intill ligger Gumlösa kyrka byggd på 1100-talet och Sveriges äldsta

tegelbyggnad i originalskick.

Sedan följde en rundvandring då Johan på ett gemytligt och inspirerande sätt berättade om parken och sina framtidsplaner för den. Först visade han en intressant alm, planterad på 1700-talet och som ännu står grön och frisk utan att ha smittats av almsjuka. Almen är enligt uppgift en vresalm (*Ulmus laevis*) som borde intressera alla dendrologivänner i dessa tider med grasserande almsjuka!

Visningen fortsatte i parken framför boningshusen där det tidigare funnits en typisk herrgårdsträdgård med rabatter och prydnadsbuskar. Dessa har ersatts av en prydlig gräsmatta med solitära träd. De är uppstam- made på ca två meters höjd för att ge genomsikt och en grön gräsmatta. Johan berättade om sina visioner att skapa en ca 30 ha stor engelskinspirerad park. Bland de redan planterade träden finns turkassel (*Corylus colurna*), sydbok (*Nothofagus*

På bilden till vänster berättar Johan Barnekow om parkens planering och skötsel.

Vresalmen (*Ulmus laevis*) t.h. är planterad på 1700-talet och har hitintills stått emot almsjukan.

antarctica) och katalpa (*Catalpa bignonioides*). Annars är ek och bok grunden i träd- beståndet. Han satsar främst på stora solitärträd och vill gärna att de ska planteras som 'minnesträd' förknippa- de med vissa händelser inom familjen. Under den fortsatta vandringen genom parken, förbi sparrisodlingen och ut mot den öppna åkermarken, berättade han också om sin idé att skapa en särskild parkdel, 'Paradiset' och som bara skulle planteras med träd med ätliga frukter.

Vi avslutade med att medlemmarna åt den medhavda lunchen i strålande sensom- marväder på den sittvän- ligen kyrkomuren och i god stämning efter en ovanligt lyckad dag.

Till Linnés barn- och ungdomsbygd

I denna sommarresa deltog 32 medlemmar i de olika programpunkterna.

Fredagen den 13 juni inledades programmet då Mårten Segerberg, f.d. stadsträdgårdsmästare i Växjö, utanför domkyrkan berättade om Linné och hans barn- och ungdom i Småland. Under Mårtens ledning vandrade vi förbi Karolinerhuset, där Linné gick i skola, till den vackra Linnéparken med slingrande gångar och stora träd som dominerande inslag. Vi såg bl.a. tulpanträd, ginkgo, näsduksträd och kinesisk sekvoja. Vi beundrade även den utsökta, långa perronrabatten utmed Växjösjön. Promenaden ledde fram till Smålands museum Sveriges Glasmuseum, där

Mårten och Britt Segerberg hade ordnat en liten vårlig buffé och där vi fick en guidning av förste antikvarie Eva Åhman i en del av museét.

Följande dag tog vi bussen till Linnés Råshult, där vi under sakkunnig ledning av gårdens förvaltare Lena och Michael Michaelsson tillbringade förmiddagen. Vi såg på gårdens timrade mangårdsbyggnad, 'Linnéstugan' från senare hälften av 1700-talet. Denna är inredd så som Linnés hem kan ha sett ut när han föddes. Vi beundrade Lustgården, Örtagården, Humlegården och Kålgården, 1700-talets beteckning på en köksträdgård. Därefter vandrade vi i inägomarken där åkern var sådd med midsommarråg. Ängarna med de hamlade

lindarna beundrades, någon av dem bildar t.o.m. en lövgrotta. Ängsmarkerna var örtrika efter en följd av år med sakkunnig skötsel. Med hjälp av lie och mule har man återskapat 1700-talets landskap, det som Linné en gång vandrade i. Vi gick genom ängarna till utmärkerna där vi fick en inblick i madslåtter och den timrade ängsladan i sydsmländsk utformning.

Från Råshult reste vi förbi Stenbrohults kyrka, där Linnés far och bror var präster, till Möckelsnäs. Till Linnés minne finns där sedan 2007 en trädgård med orangeri. Möckelsnäs tillhörde Linnés barndomstrakter. Här botaniserade han som liten pojke tillsammans med sin pappa. Vi guidades i trädgården

Lena och Mikael Michaelsson, förvaltare av Linnés Råshult, i samspråk med deltagaren Lennart Värmbj, Växjö

Linnés Råshult, lustträdgården med detta 'dukat middagsbord' med växter representerande Linnés fars gäster.

Bjurkär naturreservat. Medlemmar i föreningen samlade för att lyssna på kommunekolog Lars Andersson, vår guide för dagen.

Bjurkär naturreservat. En av de rakstammade karolinerekarna omfamnas av kommunekolog Lars Andersson och resans värd Märten Segerberg.

som är uppbyggd i fyra kvarter, där varje kvarter innehåller tolv planteringslådor. De är planterade med över 700 arter från Linnés tid. Varje kvarter har olika innehåll 'Prydnadsväxter', 'Medicinalväxter', 'Nyttoväxter', samt Tema 'Linnés sexualsystem', 'Linnés landskapsresor. Några av Linnés lärjungar finns representerade samt växter med kulturhistorisk kuriosita

Ninni Edheimer välkomnar oss till sin vackra välskötta trädgård i Tävelsås.

i Linnés liv. Orangeriet är byggt efter Carl Hårlemans ritningar i fransk stil, så som Linné skapade akademiträdgården i Uppsala.

På kvällen samma dag åkte vi till Målerås glasbruk. Efter att ha hört mycket om luffarens liv och leverne på luffarmuséet åt vi 'hyttsill', d.v.s. sill, isterband, fläsk och ostkaka med drycker. En typisk småländsk specialitet.

Söndagen gjorde vi en utflykt till sjön Åsnen. Vårt första stopp var i 'Villa Ninni Edheimer'. Deltagarna vand-

rade i en underbar trädgård med vackra stenarbeten, vattenanläggning, prunkande planteringar, och lusthus. Trädgården är väl anpassad i landskapet.

Vi passerade de vackra trakterna med ängsfruktodlingar i Ellenäs i urshultsbygden. På smala, natursköna vägar kom vi till Kurrebo

Osaby herrgård. Denna ask, *Fraxinus excelsior*, är mer än 250 år och utsågs till Linnéträd vid 300-årsminnet av Carl von Linnés födelse. Asken ska vara ett evighetsträd.

idé- och visningsträdgård med en fantastisk utsikt över sjön Åsnen. På Kurrebo har fröfirman Nelson en besöksvärd försöksodling. Efter ett stopp i naturreservat Bjurkärr, där vi såg de rakstam-

miga 'Karolinerekarna', kom vi tidigt på eftermiddagen till Osaby säteri. Där skulle vi besöka naturreservatet för att få se hur ett område, som inte röjts efter stormarna Gudrun och Per, klarat sig

och såg ut sommaren 2008. Besöket fick tyvärr inställas på grund av ett mycket starkt åskregn. Färden ställdes därefter mot Växjö och deltagarnas hemfärd.

Text: Arvid Sanmark och Mårten Segerberg. Foto: John Dormling

1700-talets trädgårdsmästare

Åsa Ahrlands doktorsavhandling belyser utvecklingen inom trädgårdsmästaryrket.

Under 1700-talet kom frågor om trädgårdar och parker att intressera ett allt större antal personer i vårt land. Det berodde på flera orsaker, till viss del förknippade med vår 1600-tals historia. Utländska officerare och handelsmän bosatte sig under 1600-talet i den nya stormakten Sverige och tog med sig trädgårdsintresset. De svenska deltagarna i de olika krigen under detta sekel såg värde och status av att äga praktfulla trädgårdar. Väl hemma i Sverige ville de ta efter vad de sett och upplevt. I *Suecia antiqua et hodierna*, omges också de avbildade slotten av ganska pampiga och inte alltid i verkligheten helt fullbordade trädgårdar. Söner till adelsmän och andra framträdande personer skickades ut på långvariga s.k. grand tours till Tyskland, Frankrike, England och

Italien. Även unga officerare skickades ut på långresor.

En ny grupp i samhället under 1700-talet var bruksägare och framgångsrika handelsmän som ofta var mycket intresserade av att anlägga parker och trädgårdar.

Samtidigt var också trädgårdskonsten under 1700-talet på ett helt annat sätt än under 1800- och 1900-talen en del av samhällskulturen. Lotte Möller säger i sin bok "Trädgårdens natur" (ny omarbetad upplaga 2008): "Inte under någon annan epok i trädgårdens historia finner man ett så starkt intresse för den från poeter, konstnärer och filosofer som under 1700-talet. Trädgårdskonsten var en central intellektuell angelägenhet, som debatterades med kunskap, allvar och lidelse. /---/ på den tiden måste var och en som önskade framstå som en

bildad person ha kunskaper om den."

De trädgårdsintresserade personerna var genomgående amatörer, om än dugliga sådana. För att realisera sina planer behövde de flesta hjälp av arkitekter och andra som kunde rita förslag till de tänkta trädgårdarna. När trädgårdarna väl började ta form behövde de alla, liksom för den fortlöpande skötseln, hjälp av duktiga trädgårdsmästare. Det är om dessa och andra trädgårdsmästare – "den osynliga handen" – som Åsa Ahrlands doktorsavhandling från 2005 handlar. Avhandlingen kom ut i bokform 2006 med nytt förord, nya bilder och ett namn- och Ortsregister.

Åsa Ahrland anger att syftet med avhandlingen "är att belysa trädgårdsmästares verksamhet och roll inom trädgårdskonsten och trädgårdskulturen under 1700-talet, då yrkesgruppen stabiliserades och dess villkor reglerades i takt med att trädgårdskonsten etable-

rades på en bredare basis.”

Uppgifterna i avhandlingen grundas främst på sådana arkiv som finns bevarade och är tillgängliga. Det är bl a arkiv från de kungliga slotten, från vissa herrgårdar – särskilt Övedskloster, Hviderup och Maltesholm i Skåne och Rydboholm i Uppland – och från trädgårdsmästarämbetet i Stockholm. I olika kapitel behandlas trädgårdens skötsel och ekonomi, trädgårdsmästarens utbildning och deras identitet och roll.

Det myllrar av intressanta upplysningar. Som exempel kan nämnas att en trädgårdsmästare på en herrgård kunde odla de flesta av våra idag vanligaste grönsaker men även t ex kronärtskockor, syra, portlak, vattenmelon, vinterendiver, savojkål, rättika samt havre- och persiljerot.

Det är inte möjligt att inom ramen för denna redovisning behandla annat än några få frågor. Jag har då valt främst sådana som kanske kan vara värda ytterligare forskning.

Av avhandlingen och Magnus Olaussons avhandling "Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid" (1993, se Lustgården 1994 s. 95) följer att det under 1700-talet, grovt räknat, fanns tre grupper trädgårdsmästare. En liten framträdande grupp

bestod av de vid de kungliga slotten och akademierna. Till en andra grupp hörde de som fanns på de stora godsen och bruken. Den tredje gruppen kan sägas omfatta alla trädgårdsmästare med egna rörelser, både förhållandevis stora, såsom i Stockholm, och andra mycket små i landsortsstäderna.

Åsa Ahrland skriver i inledningskapitlet att hon behandlar städernas och landsbygdens trädgårdsmästare, anställda trädgårdsmästare och trädgårdsmästare med egen rörelse, således alla tre grupperna. Hon tillägger emellertid längre fram i avhandlingen att hennes avsikt inte har varit att presentera en översikt över rörelseidkande trädgårdsmästare i Sveriges städer under 1700-talet. Utifrån vissa redovisade fall i avhandlingen finner hon att man ändå kan dra slutsatsen att det fanns handelsträdgårdsmästare i många av landets städer samt att deras antal, undantaget de större orterna, i regel varierat från en till två eller tre. I Strängnäs stads historia (1959) anges emellertid att det år 1813 fanns sju trädgårdsmästare, inklusive en trädgårdsmästaränka (änkan fick, om hon ville, driva mannens rörelse efter hans död) i staden. Strängnäs hade 1810 en folkmängd

på 1853 personer. Denna uppgift tyder på att antalet trädgårdsmästare med små egna rörelser, i vart fall under senare hälften av 1700-talet, kanske var högre än vad Åsa Ahrland har trott. Det borde inte vara omöjligt att med utgångspunkt i olika arkiv få fram uppgifter i denna fråga. Magnus Olausson säger, säkert med rätta, att majoriteten av de inhemska trädgårdsmästarna var enkla hantverkare med ringa skolning och små inkomster. Av intresse är emellertid t.ex. frågor om deras rörelser gått i arv och om sönerna avancerat uppåt i yrket. Åsa Ahrland anger att hon i mycket begränsad omfattning har använt sig av kyrkoarkiv och mantalslängder som primärkälla.

Trädgårdsmästartiteln var inte skyddad. Vem som helst kunde kalla sig trädgårdsmästare. Visserligen gjordes ett försök på 1750-talet att bilda ett trädgårdsmästarskrå men det var bara i Stockholm och Uppsala som ett ämbete kom till stånd. Redan verksamma trädgårdsmästare i dessa städer behövde inte heller ansluta sig. I den skråförordning som utfärdades talades om gesäller och lärgossar. Det framgår inte av avhandlingen om den som ville bli trädgårdsmästare, och inte

hade direkt anknytning till Stockholm och Uppsala, under sin praktiska utbildning kallades för lärgosse och senare gesäll och vad det i så fall kunde ha för innebörd vid t ex sökandet av tjänster.

Ett stort antal av de trädgårdsmästare som var verk-samma under första hälften av 1700-talet hade utländskt ursprung. Det hade varit intressant att få veta något mer om vilken betydelse detta kan ha haft för dessas sociala kontakter, både med andra trädgårdsmästare i hemlandet och också om den roll den utländska bakgrunden spelade i det dagliga livet. Åsa Ahrland nämner att, när två barn i trädgårdsmästarfamiljer i Stockholm, Ryman och Gollnitz, gifte sig med varandra 1727, skrevs en vers till parets ära på tyska. Även familjen med det svensk klingande namnet Ryman verkar därför ha behärskat tyska. Kan det ha varit så att de utländska trädgårdsmästarna med ingifta släktingar höll fast vid sitt språk i sitt sociala umgänge (jfr vallonerna vid de uppländska bruken)?

Trädgårdsmästarutbildning kom till stånd först på 1790-talet, då Bergianska trädgårdsskolan startade. Innan dess var utbildningen praktik vid trädgårdar i och utanför i landet. I vilken

utsträckning duktiga trädgårdsmästare i t.ex. Mälardalen hade praktiserat i södra Sverige och utomlands kan vara svårt att finna uppgifter om i olika arkiv. En mer ingående forskning skulle dock kanske kunna ge något svar på sådana och liknande frågor. Hade t.ex. flertalet sedermera framgångsrika trädgårdsmästare praktiserat utomlands. Till vilket land sökte praktikanterna sig i första hand. Behöll och utnyttjade de sedan sina gamla kontakter i olika sammanhang, såsom vid import av växter och fröer.

Redan Schering Rosenhane ansåg att en trädgårdsmästarbostad på en större trädgård skulle bestå av en stuga med bakugn och skorsten, en liten kammare, som fungerade som skafferi, samt två rum för förvaring och beredning och även en källare. Johan Ahlich, en av de mest framstående trädgårdsmästarna i Stockholm, angav i sin lärobok "Den Swenske Lust-, Örte- och Trägården" från den första delen av 1700-talet, att bostaden var lika viktig i en trädgård som en garnison eller vakt på en fästning. Åsa Ahrland nämner flera exempel på trädgårdsmästarbostäder som visar att dessa ofta kan ha varit förvånansvärt stora. Kan det ha varit så att

ägarna till större trädgårdar på slotten och herrgårdarna för att kunna konkurrera om de bästa trädgårdsmästarna måste erbjuda bostäder av viss storlek?

Avslutningsvis kan konstateras att 1700-talet var ett särpräglat och innovativt sekel för utvecklingen av trädgårdar och trädgårdskonst i Sverige. Magnus Olausson anser att trädgårdskonsten vid seklets slut hade utvecklats så mycket i Sverige att man inte längre var beroende av vare sig dyrbar trädimport eller inkallade trädgårdsmästare.

Den som vill lära känna vad som hände i våra trädgårdar och parker under 1700-talet rekommenderas att ta del av Åsa Ahrlands utmärkta avhandling och gärna komplettera läsningen med studier av Magnus Olaussons avhandling.

Arvid Sanmark
Åsa Ahrland: Den osynliga handen.
Trädgårdsmästaren i 1700-talets
Sverige. Carlsson Bokförlag 2006

Brev från min trädgård

Breven, som är femtiofyra till antalet, är samlade till en vacker volym i formatet 30 x 23 cm. Redaktör har varit Lotte Möller känd och välkänd redan från Maryhill.

Författaren riktar sig till släkt, vänner, inspiratörer, själsfränder och potentater.

I varje brev får vi, i någon form, en vidgad kunskap om Marnas trädgård, om Sven-Ingvar Andersson, om hans Marnas där han fick nya krafter och ny inspiration. Här var han förtrogen med allt växande. Här träffade han sina släktingar, vänner,

inspiratörer och gäster. Alla torde ha ingått i den stora kretsen – vänner.

Det är lätt att föreställa sig alla diskuterande klungor på Marnas, när det var fest. Ämnen att diskutera kom säkert spontant, både de vittra och de mera jordnära.

Medan Sven-Ingvar inviger le Courbusier i sina planer på en liten duschplats

F. D. STENBROTTSARBETARE KARL DAHLBÄCK • SÖDRA SANDBY

Hej Dahlbäck

Det är inte på grund av dig jag har så mycket hagtornshäckar i min trädgård, men det är tack vare dig att de under många år blev klippta i skarpa former och i rätt tid. Du vet hur det gick till. Min far såg att jag hade tagit mig vatten över huvudet med att anlägga en arbetskrävande trädgård. Han märkte också att mitt arbete i Köpenhamn belastade mig över hövan. "Låt Karl Dahlbäck hjälpa dig med att klippa gräset", sa han.

Gräsklipparen var utan motor och du var över pensionsåldern. Men det gick bra. Häckarna var fortfarande så låga att solen kom ordentligt in på gräsgångarna. Genom din omsorg blev resultatet perfekt klippta gröna banor i alla fyra gångarna. Infarten, parkeringsplatsen, solgården, eldplatsen och naturligtvis den gamla trädgårdens gräsmattor blev också välskötta.

Men det blev inte häckarna. Jag tror att du skämdes över att ha med en trädgård att göra där häckarna inte var klippta till midsommar. Men jag tvekade att be dig om hjälp med detta grannliga arbete. Du hade varit duktig på att lägga kullersten, men kunde en man som hela sitt vuxna liv hade arbetat i ett stenbrott vara lämpad för den gröna arkitekturens konst?

Det var du. Det började lite trevande med avrundning av alla kanter, så som man brukade klippa i Södra Sandby. Men det blev snart stramare former. Häckarnas höjd och ditt mästerskap utvecklades parallellt. Efter några år klippte du 1.200 kvadratmeter hagtornshäck *til den store guldmalje*, som man säger i Danmark. Det hör ju till saken att häckarnas höjd gradvis steg från en meter i det sydvästra hörnet till fyra meter i trädgårdens nordöstra hörn. Det fick du och jag mycket beröm för. Du borde ha fått allt berömmet.

Men det kunde ju inte undvikas att du blev ett år äldre för varje klippning. Kunde jag nu med gott samvete se dig klippa och klättra? Ja, faktiskt. Om detta möjligen kunde bero på en hänsynslös hårdhet i mitt sinne, så berodde det ännu mer på något annat. Du hade med åren gjort trädgården till ditt liv.

Vare sig det behövdes eller ej, cyklade du varje dag under sommarhalvåret från ditt hem i byn upp för den dryga backen till Marnas. Sedan satt du kanske och vilade den första halvtimmen. Oftast cyklade du nog ner för backen igen efter att ha vilat och gått en runda i trädgården för att se om allt stod rätt till. Det sista året hade du nitroglycerinipiller mot kärlekskrampen i fickan om de skulle behövas och det gjorde de. När du dog åttiofem år gammal hade du varit på Marnas några dagar tidigare och klippt gräset.

Käre Karl, det betydde mycket för mig att du vårdade min trädgård, men det betydde lika mycket att du visade mig vad en trädgård kan betyda för en människa, att trädgårdsglädjen kan utvecklas sent och oberoende av tidigare vanor, yrken och miljöer.

Du minns väl våra söndagsmöten, då du kom till förmiddagskaffe? Vi talade om det som var gjort och det som skulle göras. Och om livet. Du var en klok man och du hade en naturlig vänlighet och värdighet, som påminde om min fars.

Ovanligt för en stenarbetare hade du låtit en ung konstnärinna måla ditt porträtt i olja, när du var i femtioårsåldern. Vid din död bestämde dina släktingar att tavlan skulle hänga på Marnas.

Kom ihåg att här alltid finns söndagsförmiddagskaffe, hälsar din gamle arbetsgivare i trädgårdsglädjen.

på Marnas, som kräver en minimal betonggjutning, växlar han över intresset till Mästarens närbilder på sina enorma betongfasader – alltid i släpljus, som en skönhetsuppenbarelse. Här tillåter sig Sven-Ingvar Andersson att hysa misstanken att den där estetiska effekten, efter formsättarnas arbete, från början blev en

fullständig överraskning för Mästaren! Den misstämning som kunde anas skingrades snabbt genom den fortsatta diskussionen av duschbygget.

Bland alla Sven-Ingvars spirituella, roliga och djupt allvarliga brev har jag valt att in extenso (sid. 20 text, sid. 21 hagtornshäck) återge det som berört mig starkast

– det till f.d. stenbrotsarbetare Karl Dahlbäck, Södra Sandby. *Köp boken!*

John Dormling

Författare och illustratör:
Sven Ingvar Andersson
Redaktör: Lotte Möller.
Förlag: Bokförlaget Arena AB, 2008.
ISBN 10: 9178432553
ISBN 13: 9789178432554

Botanikkens historia i Norge

Som en manifestation under Linnéåret 2007 har det i Norge utkommit en utmärkt översikt som behandlar landets botaniska historia. Den är lätt tillgänglig även för icke fackbotanister med ett botaniskt intresse. Boken har ett allmänt intresse genom att den ger exempel på hur en vetenskap kan växa fram och hur den senare utvecklas. Flera författare har bidragit, så även redaktören, prof. Per M. Jørgensen i Bergen.

Helt naturligt är boken av stort intresse även för en svensk läsare. Någon motsvarande sammanfattning finns inte hos oss och i allt väsentligt har vi samma naturtyper att undersöka. Vi har många gemensamma utgångspunkter i vår strävan att bättre lära känna, förstå och behandla den natur som vi fått i arv.

Dendrologin såväl som parkvården har ju att syssla med botaniska objekt. Vad gäller parkvården inte bara buskar och träd utan även gräsytor och deras flora. För den botanist som lärt sig läsa i naturen är det alltid lika spännande att finna en park eller en parkdel där örtfloran (vild eller insådd) undgått att bli spolierad genom omläggningar och

av modern teknik. Botanisk kunskap är alltså inte bara att kunna artbestämma.

Under lång tid har det botaniska intresset varit artcentrerat. Tidigt intresserade man sig för växternas läkande egenskaper (apotekare och läkare som botanister), sedan även för att inse meningen och utformningen hos Guds verk i naturen (många präster var då botanister) men även växternas allmänna nyttigheter (för allmogen och ur hushållningssynpunkt).

Tidsepokerna är följande: Den förvetenskapliga perioden (fr.o.m. 800-talet). Den då botaniken växte fram som en vetenskap (1535 - 1753) därefter när botaniken blomstrade (fram till 1814) och till sist när botaniken grenar upp sig. Man har valt att avsluta översikten med året 1964. Vi observerar att 1753 är året för Linnés epokgörande verk *Species plantarum*.

Det är glädjande att inte bara fackbotanisternas insatser tas med utan även en mängd andras. Något som betytt så mycket för landets utforskande. Liksom hos oss. Man förstår att deras botaniska intresse betytt ett väsentligt berikande av deras liv. I slutet av boken lämnas en utförlig biografi och en lista över släktnamn uppkal-

lade efter norska botanister.

Boken har utformats så att innehållet ger anledning till reflexioner och eftertanke. Botanikens utveckling kan mycket väl åskådliggöras i form av ett stamträd. Stammen grenar upp sig i ett rikt grenverk av många speciella inriktningar och hjälpvetenskaper. En kraftig, separat gren kan beteckna studier av icke-fanerogamer.

Under senare decennier har det dock hänt något med detta stamträd. Grenverket har visat en tendens att glesas ut, några grenar verkar ha dött medan andra har fått förnyad livskraft, åtminstone temporärt. Tendensen har påpekats från flera länder. Vad orsakerna kan vara till denna omfördelning av livskraften vore värt att analysera.

Redaktören avslutar boken med en efterskrift och engelsk sammanfattning. Där ger han bl.a. uttryck för sina oro inför den tilltagande dominansen hos vissa riktningar inom forskningen. Han anser att detta kan betyda ett fjärande från kontakten med den levande naturen. Att vi tappar bort vår växtkännedom. – Tänkvärda ord då vi firar minnet av Linné.

Lars E. Kers

Per M Jørgensen (red.) 2007:
Botanikkens historie i Norge.
Fagboksförlaget. ISBN 978-82-450-0499-1. 396 sid.

EUROPARESAN 2008

Till Toscana och tillbaka

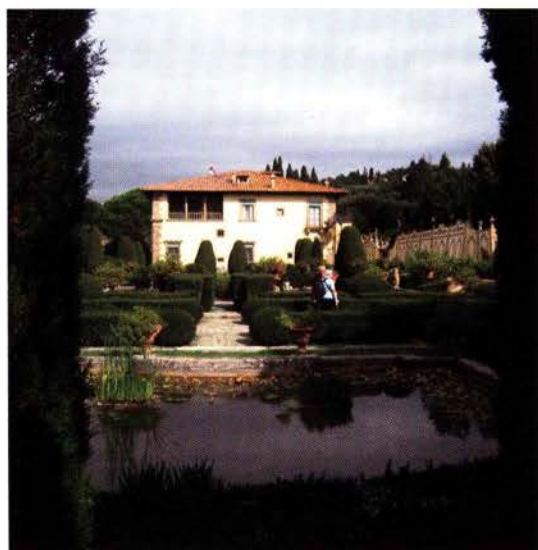
Text & foto: Birgitta och Klaus Stritzke

Tidigt en morgonen i oktober startade elva medlemmar från Kastrup och tio från Arlanda en resa för att förenas i Florens. På kvällen anslöt även en från Schweiz. Vår hjälpsamme busschaufför och picknickmästare för fjärde gången var Peter Bernt. Ledare för resan var Christian Laine och Klaus Stritzke.

De trädgårdar vi skulle besöka ligger norr om Lucca, i provinsen Siena och i Florens närhet. Vi bodde på ett hotell i den lilla staden Empoli. De två första dagarna var svala och nätterna så kalla att några frös. Till vår glädje slog vädret om och de återstående dagarna värmdde solen skönt.

Redan under resan från flygplatsen gjorde vi ett par uppehåll. Det första i Poggi a Caiano, en Medicivilla från 1400-talets slut. Den ligger på en höjd med vid utsikt. Den

Villa Gamberaia, till höger om villan stödmuren till orangeriparteren.

tidigare fruktträdgården och boscon är idag en engelsk park.

I villan såg vi bl.a. intressanta fresker om vilka Christian Laine hade mycket att berätta. Därefter vidtog en vacker färd över bergen, genom olivlundar och vinodlingar, till staden Vinci. Där besökte vi det museum som visar modeller och ritningar på Leonardos uppfinningar.

Nästa morgon for vi till Settignano och Villa Gamberaia, en av Toscanas mest berömda villor och ansedd som ett mästerverk. 1400-talsvillan, som är omgiven av olivlundar har en vid utsikt över Arnodalen. Den köptes år 1718 av familjen Capponi som troligen gav anläggningen dess nuvarande form. År 1896 skedde ett ägarbyte. Huvudterrassen ändrades - vattenbassänger anlades och den halvcirkelformade delen ramades in med cypresser klippta som en arkad.

Den del som hyste en grotta förstördes svårt under andra världskriget. Parterren söder om huset har ändrats flera gånger, senast efter 1910, bl.a. av villans trädgårdsmästare, som var far till en av Italiens mest berömda trädgårdsarkitekter; Pietro Porcinai. De klippta häckarna och formbeskurna buskarna av *Cupressus sempervirens*, *Buxus sempervirens* och *Taxus baccata* har fått oproportioner-

liga dimensioner. De döljer anläggningens bassänger samt den storslagna utsikten som man nu bara kan uppleva utanför häckpallisaden.

Mellan huset och en hög stödmur i öster ligger en lång mailbana, som i norr slutar vid ett nympheum. Ovanför stödmuren finns anläggningens klenod, den vackra orangeriparteren med övervintringshuset för citrusväxterna, limonaian. Parterren nås via trappor i en öppen grottanläggning, Cabinet di Rocaglia. I denna tidigare, mycket väl bevarade delen av anläggningen med hög historisk kvalitet - ett enkelt övervintringsrum med golv av stampad lera, dolt av en anspråkslös fasad, har ett fint trägolv lagts in.

Efter en längre promenad tillbaka till bussen överraskades vi med en trevligt dukad picknick där torkad skinka, korvar, ostar, frukt och grönt m.m., icke vinet att förglömma, frestade oss. Vi radade upp oss längs en mur som tjänade som bord och blickade ut över Florens med domens stora kupol i centrum.

Mätta och belåtna nådde vi fram till Villa di Castello, en trädgård från högrenässansen anlagd av Cosimo de Medici 1537. Niccolò Tribolo fick uppdraget att projektera och

Villa di Castello, Orangeriparteren.

anlade en muromgärdad kvadratisk trädgård avsedd för att ställa ut citrusväxter. I trädgårdens centrum finns en fontän, denna och figurerna är av senare datum. Grunddragen finns fortfarande kvar. Under sommarhalvåret står mer än 500 citrusplantor i vackra terraccottakrukor i trädgården.

Intill Villa di Castello ligger Villa de Petraia, tidigare en medeltidsborg men av Cosimo I de Medici omvandlad till villa under samma tid som Villa di Castello anläggs. Arkitekten Raffaello Pagni lät bygga tre terrasser. Den översta nämnd "Piano della figurina", den mellersta "giardino segreto," den hemliga trädgården och den nedersta "frutteto," fruktträdgården.

Frutteteton gavs en ovanlig utformning, två fyrkanter som vardera innesluter två cirklar av lövgångar. Idag är nedre trädgården planterad med dvärgformade fruktträd enligt Medicéerna och med iris och rosor samt ettåriga blommor. Detta var brukligt under 1800-talets slut då Vittorio Emanuele II av Savoyen tog över egendomen. Vi gjorde ett besök i huset och beundrade bl.a. freskerna i den stora atriumhallen.

Tredje dagen åkte vi genom ett typiskt toskanskt, kuperat, öppet landskap med spridda gårdar och de karaktäristiska cypresserna.

Så småningom for vi in i en skog av stenek och äkta kastanjer. Kastanjerna, som nu var mogna, dunsade på bussens tak.

I en glänta ligger Castello di Celsa, som har sitt ursprung i 1200-1300-talen. Ombyggd under 1500-talet av Baldassare Peruzzi (1481-1537). Byggnadens nygotiska stil kom till på 1600-talet. Ett litet runt kapell i den formella trädgården är det enda som finns kvar från 1500-talet. Peruzzi har ritat kapellet och förmodligen också den ursprungliga trädgården. Celsa ägs idag

Castello di Celsa, 1600-tals dammen. "Tratten" ligger bakom den högra främre muren.

av familjen Aldobrandini som efter andra världskriget genomförde en restaurering av hus och trädgård. Familjens vapen skapades då i parterren och 1600-talsdammen gjordes i ordning. Den nås via en blomsteräng, där en gräsgång kantas av klippta cypressbågar och formklippta bollar. Bakom dammen strålar

Målning i eremitagtornets övre, ej tillgängliga plan.

tre alléer in i skogen. Tanken leds till jaktstjärnan i Europas par-force-anläggningar under renässansen. Tanken på jakt förstärks av en intressant utdragen tratt som bildas av höga murar på ömse sidor om trappen till bassängen. Längre in i skogen gjordes en upptäckt, ett torn med ett övre rum som saknade ingång, det hade bara en fönsterglugg i tornväggen. Genom öppningen kunde jag ta ett foto som visar delar av en välbevarad väggdekoration. Detta är måhända inspirerat av eremitaget i det närbelägna Cetinale, som en tidigare amorös kardinal lät anlägga för att

bota sina synder.

Dags för lunch, som intogs i den lilla muromgärdade medeltida staden Monteregione, därefter for vi till Siena där var och en promenerade fritt tills det var tid för hemfärd.

Följande dag åkte vi söderut till Villa Vicobello som i böckerna beskrivs som illa skött men ändå sevärd då ursprunget är sällsynt väl bevarat. Detta möte blev en mycket trevlig överraskning. Vi togs emot av ägarinnan, en äldre dam, som stammar från den kända bankirfamiljen Chigi från Siena i vars ägo egendomen länge varit. Det första vi såg var boscon där låga buxbomshäckar kantar gångarna. Vi kom fram till en mur, som avslutar anläggningen, längs den går en gång varifrån man har en storslagen utsikt mot Siena. Trädgården är terrasserad och uppdelad i flera rum. Efter att ha passerat två grindar, mellan vilka den gamla gångvägen till Siena började, kommer vi till en terrass där Chigis vapen klippts i buxbom. Härifrån ser man ner på nästa terrass där Italiens största *Ginkgo biloba* står tillsammans med en pinje och en ceder. Dessa 400 år gamla

Vicobello, Familjens vapen: penningpungar, framför en av trädgårdens fyra olika trappor.

träd står kvar sedan anläggningen grundades. Från denna terrass, via en intilliggande muromgärdad trädgård med diverse fruktträd i geometriska buxbomsinfattade fält nås limonaian, citrusträdgården och orangeriet. En vacker gård med stora citronträd i terraccotakrukor, somliga omvirade med

Del av den lilla orangeriparterren med fiskdammen, boskén och vänster i bilden, ingången till lövgången.

ståltråd. Trädgårdsmästaren, en äldre man, höll nu på att klippa lavendeln innan alla citrusväxter skulle flyttas in orangeriet. En trädgård i vackert "förfall" som sköts i 1700-tals anda.

Om man fortsätter resan mot nordost kommer man fram till Certosa Pontignano. Ett före detta kloster, grundades 1343. Idag tillhör det universitetet i Siena och används bl.a. för konferenser. Från en loggia leder en tvådelad trappa till huvudträdgården, delad i tre rum, tidigare med

kvadratiska bäddar, en peschiera, fiskdamm, i mitten och en stor fruktträdgård. Grundragen till den ursprungliga planen finns fortfarande kvar i en kvalitet som är anmärkningsvärd. Denna bevarade enhet med limonaian, parterren med fiskdammen, den anslutande städsegröna lövgången som

leder till vinpergolan genom fruktträdgården och odlingsängarna har vi tidigare aldrig sett. Parterrens norrsida skärmas av av en försänkt svalkande bosco, som enligt uppgift även är en ragnaia, fågelfångstplats. Höga häckar av perfekt beskuren stenek, *Quercus ilex*, ramar in ett rektangulärt rum. Traditionen att beskära häckarna kommer från Siena. Beskärningen görs för att kunna spänna fångstnäten vid fågeljakter men visar samtidigt på den höga trädgårdstekniska standarden under den tidiga toskanska tiden. På de kvarvarande

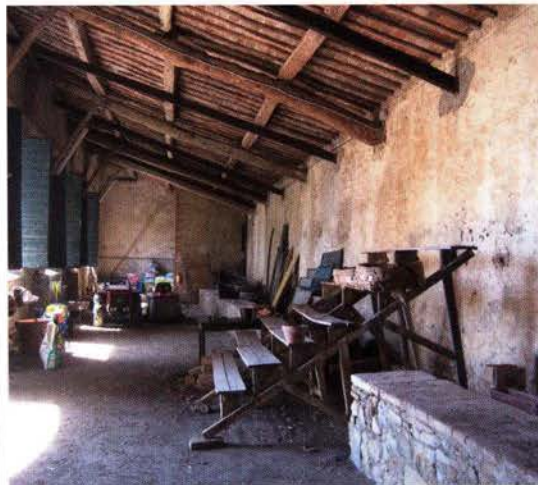

Från orangeriet leder mittgången över orangeriparterren genom lövgången in i frukt- och nyttoträdgårdens vinpergola.

snittställena kan man här se sättet att bygga upp och beskära ett lövvalv. En överraskning var de låga buxbomsinfattningarna, som för ovanlighetens skull inte var förväxta utan har hållits på en höjd av ca 10 cm ett resultat av ständig pincering med kniv. Detta är ett ovärderligt bevarat dokument i en anläggning som ger det ett historiskt värde. Förhoppningsvis bevaras anläggningen från restaurering framöver.

Strax före nästa anhalt, La Foce, fanns en lämplig plats för vår picknick. La Foce ligger

Små odlingsängar framför orangeribyggnaden.

Orangeriet med en ställning som påminner om barocktidens blomsterteater.

som en oas i det karga landskapet söder om Siena, nära Chianciano Terme. Trädgården har kommit till på initiativ av Iris Origo, engelsk skriftställare och trädgårdsmästare. Hon gav den engelska arkitekten Cecil Pinsent i uppdrag att utföra en "restaurering" och att nyanlägga en trädgård i renässansstil (1927-39). Genom en port, från den grusade entrégården, kommer man till en terrassträdgård med rumsbildande välansade buxbomshäckar i brösthöjd där marken är täckt med gräs. På terrassens bortre ände tittar man

ner på en formell försänkt trädgård med klippta buxbomshäckar och där två *Magnolia grandiflora* samt cypreser ramar in utsikten. En pergola av blåregn bildar gräns på en högre belägen terrass, där bäddar plantetrats med engelska rosor. Via pergolan, som kantas av en perennlist med bl.a. vita höstanemoner, nås en terrass som bjuder på en hänförande utsikt. Vid fortsatt promenad kommer man till den vilda trädgården med vilda blommor, granatäpplen och judasträd. Hela anläggningen är

La Foce, en terrassträdgård med allt för höga infattningar

..... men med en fantastisk utsikt över ett ovanlig landskap.

mycket välskött.

Efter detta besök stod staden Pienza i tur. Aeneus Sylvius Piccolomini, ville omvandla sin födelseby till den ideala renässansstaden och lyckades till viss del. År 1458 valdes Piccolomini till påve med namnet Pius II och till sin ära gav han staden namnet Pienza. Invid katedralen på stadens torg ligger Palazzo Piccolomini, med en liten muromgärdad trädgård som kom till samtidigt med palatset 1460. Trädgårdens grundstruktur och anläggningens stil följer den ursprungliga planen.

Muren har tre bågformade öppningar som ramar in utblickarna över det vackra landskapet. Under 1930 talet "restaurerades" trädgården. Fyra fält inramades med buxbomshäckar och tuktade lagerträd sattes i hörnen, förändringar som tillhör andra stilepoker.

Norr om Lucca ligger en rad trädgårdar varav tre skulle besökas denna sjätte dag. Den första var Villa Reale i Marlia med sitt ursprung i 1500-talet. Napoleons syster, Elisa Baciocchio bodde här och lät bygga om palatset efter tidens smak. Parkanläggningen, från 1600-talet, trädgårdsteatern och "kameliaallén" har dock lämnats orörda. Efter flera ägarbyten såldes villan 1918. Strax innan parken hann förstöras köptes villan av Pecci Blunt, som gav den franske arkitekten Jaques Greber i uppdrag att restaurera parken efter planer och teckningar från Elisa Baciochis tid. Därmed har ett stort komplement till en serie klassiska italienska trädgårdar åstadkommits. Vägar med höga häckar leder till den ena upptäckten efter den andra. Friluftsteatern

från 1652 är den vackraste i sitt slag i hela Italien, inramad med buxbomshäckar och med terracottastatyer föreställande figurer inom Commedia dell'Arte. I parken finns även en konisk kulle med två spiralgångar. Kullen, helt täckt av hög buskar, kröns av en större ek. Kullen påminner om den i Villa Medicis trädgård på Monte Pincio i Rom, och för tanken till berget Parnassos och den bevingade hästen Pegasus, som under barocktiden blev ett omtyckt motiv.

Villa Oliva ligger 350 m västerut. Den

stammar från 1500-talet då Ludovici Buonvisi lät bygga Villa Buonvisi. Den nuvarande ägarfamiljen Oliva tog så över i mitten av 1800-talet och startade ett stort restaureringsarbete. Anläggningen på fem ha är helt mur-omgärdad. Mitt för byggnadens galleri finns en ornamental grottesco med vattenkonster och andra vatteneffekter samt med statyer som pryder parken. Flera sällsynta växter och en liten bosco ingår i anläggningen.

Efter vår lunch-picknick besökte vi Villa Grabau, som ligger mitt emellan de båda tidigare villorna. Efter att ha visats runt i den nedre våningen av en svårtolkad kvinna, promenerade vi i den italienska trädgården på husets baksida. Denna del är byggd i ovala terrasser med det vackra småkuperade landskapet i bakgrunden. Höga häckar bildar vägg av konvexa vågor, som i intervaller bryts av marmorstatyer. Här finns mer än hundra citronträd i terracottakrukor med föregångares inpräglade vapen. Under vintern placeras de i växthuset från 16-1700-talen, som anses vara det vackraste i hela provinsen. Den engelska trädgården innehåller inhemska träd planterade på 1500-talet. Bland många arter finns *Michelia figo*, bananbuske och *Quercus x Andleyensis*, en steril hybrid som i omgivningen hittats endast här. Parken anses vara en av de intressantaste bland Luccas villor tack vare sin form och sitt rikhaltiga sortiment främmande växter, som finns väl dokumenterade på ett informationsblad

Västerut från Empoli når man Pisa, som har en botanisk trädgård jämgammal med den i Padua, de äldsta i Europa. En ganska liten anläggning med sin gamla struktur bevarad.

Vi hade lyckan att ha Lars-Erik

Kers med på resan, en bättre ciceron kunde vi inte önska oss i denna trädgård. Han var till stor glädje även i villornas trädgårdar. På vår vandring mellan botaniska trädgården och bussen kunde vi avnjuta domen och det lutande tornet.

För att kunna äta vår picknick körde vi in genom grinden och upp genom den mäktiga cypressallén från 1700-talet till Villa Torrigiani. Villan öppnar klockan 15.00 varför vi innan dess skulle hinna besöka Lucca. Väl i bussen och framme vid grinden fann vi att vi var inlåsta. Vi hade nu bara att vänta tills parken öppnade.

Villa Torrigiani eller Villa di Camigliano av den kamelia som planterades här i början av 1700-talet. Ursprunget var en renässanssträdgård som ändrades under 1600-talet. Dagens barockanläggning kan vara ett verk av André le Nôtre, från vilket det enda som återstår är de reflekterande dammarna. Trädgårdens mest anmärkningsvärda del är "giardino segreto," den hemliga trädgården, eller "giardino di Flora" som den också kallas, en försänkt trädgård med regelbundna växt-

Botaniska trädgården i Pisa. I fonden gallerian med en naturaliesamling av exotiska objekt. Till vänster rester av den ursprungliga indelningen.

Villa Torrigiani med den vackra trappanläggning till den försänkta trädgården.

bäddar, formklippta buskar samt vattenkar. Trappan som leder till trädgården är utan tvekan en bland de vackraste i hela Italien. Överallt i trädgården finns olika "giochi d'acqua," vattenspel. Visiten i Lucca blev tyvärr alltför kort.

Den näst sista dagen med parkbesök förde oss till mirakelträdgården i Pratolino, Villa Pratolino eller Villa Demidoff. Planerad för storhertigen Francesco I av Medici av arkitekten Bernardo Bountalenti 1569. Platsen vid foten av Appenninerna sägs varit vald för att visa överhögheten över naturen och den blev en av de mest sofistikerade parkerna för sin tid. Rakt ner från villan leder en lång, bred huvudaxel, som korsas av smala vägar mellan täta trädbestånd. På båda sidor om villan rinner vatten från en bassäng till

en annan. Trädgården är berömd för sina raffinerade vattenkonster, ibland med överraskande effekter. Här finns grottor med inläggningar av halvädalstenar, koraller och pärlor, figurer och fåglar som spelar och kvittrar styrda av invecklade mekaniska system. I början av 1800-talet förstördes trädgården som idag är en park i engelsk stil. Vad som återstår att beundra är den elva m höga stenstatyn symboliserande Appenninerna, en människa omvandlad till en klippa utförd av Giambologna 1579.

En annan mäktig parkanläggning är Giardino Boboli i Florens. År 1549 köpte hertig Cosimo de Medici och hans hustru Eleonora de Toledo Palazzo Pitti och gav Niccoló Tribolo i uppdrag att planera trädgårdens första del. Bakom huset fanns ett nerlagt stenbrott

I Villa Demidoff står denna staty bakom en damm med indisk lotus, *Nelumbo nucifera*.

där man bröt den sandsten som Pittipalatset och Ponte Santa Trinita byggdes av. Platsen gavs formen av en hästsko som till mer än hälften fylldes med regelbundna planteringar, en gräsmatta och som centralmotiv i mitten en stor fontän. Därifrån ledde en lång allé till en rektangulär damm på höjden. Parterträdgården placerades osymmetriskt på palatsets ena sida. Arbetet avslutades 1579 genom Vasari och Bountalenti. 1630-34 rensades alla planteringar bort i den övre delen av den

hästskoformade trädgården, istället byggdes den amfiteater av sten som vi ser idag. Fram till 1600-talets slut hade Tribolos plan förändrats och fått en bestämd arkitektonisk form enligt den romerska smak som breddade ut sig. Under denna tid skapades Porta Romana med isolotton liksom Cosimo I:s labyrint (nu förstörd), Cosimo II:s ragnaia (fågel-fångstplats) som fick ge vika för cypressallén planterad 1637 och Cosimo III:s Giardino del Cavaliere.

Trots sin långa historia finns det mesta av den ursprungliga renässans- och barockträdgården kvar. Den fina skulptursamlingen är fortfarande intakt. Mest berömd av skulpturerna är Nano Morgante (Valerio Cioli) som föreställer en fet dvärg ridande på en sköldpadda, en allegori föreställande lättjan och visheten. I limoniaträdgården har man gjort en historiskt exakt blomsterplantering efter en utförd studie. I isolottoträdgården finns en samling klassiska rosor.

Sista utflyktsdagen började med ett besök i Sesto Fiorentino i Florens norra utkant.

Fiskdammen i Villa Corsi Salviati. I bakgrunden ragnaian.

Som kontrast till alla sluttande, terrasserade trädgårdar mötte vi i Villa Guicciardino eller Villa Corsi Salviati en helt plan anläggning, ett exempel på hur den toskanska trädgården kan anpassas till omgivningen. Här låg en lantgård som 1502 köptes av Jacobo Corsi. Omkring 1600 ändrades huset och trädgården byggdes ut enligt storstilade planer och fick en typisk toskansk karaktär med fyra trädgårdsrum. Bakom huset anlades en parterträdgård med buxbomsinramade gräsytor och med en fontän i den cirkelrunda ytan i mitten. I anläggningens ena ände anlades en fiskdamm och i den andra en prydlig trädplantering. Bakom fiskdammen finns ett trädgårdsrum med placerade citrusväxter och bakom dem en stor damm med en kaninö. Utanför boscon finns en köksträdgård.

År 1738 skedde vissa förändringar i trädgården, avgränsningarna runt trädgårdsrummen togs bort, dammen runt kaninön gjordes rund och fick fontäner och fiskdammen blev en kanal kantad med urnor och statyer. Boscon utvidgades på köksträdgårdens bekost-

nad. Vad som återstod av den gamla anläggningen är ragnaian, utanför trädgården. Den blev symmetrisk med en kanal som kantades av gångar och finns ännu kvar. Tidigt under 1800-talet gjordess boscon om till en engelsk park med sjö och slottsruin.

År 1907 ärvdes villan av Marchese Giulio Guicciardini Salviati som återställde så mycket som möjligt av 1700-talsträdgården.

Den villa som ligger längst mot nordost i Luccas närhet är Villa Garzoni i Collodi, en renässansboning som byggdes 1652 på grunden till ett medeltida slott. Byggnaden har genom detta fått en underlig vinkel och placering i förhållande till trädgården. Trots sina grova detaljer anses anläggningen vara en triumf vad gäller 1600-talets trädgårdsplanering och arkitektur, där tomtens begränsning har inspirerat till den vackra utformningen. Axeln framför byggnaden är svängd så att man från de övre fönstren kan se just de delar som är njutbara på distans. Från huset leds man avsiktligt genom boscon för att nå fram till den enorma kaskadens utlopp. Härifrån har man utsikt över det rinnande vattnet

som forsar mellan imponerande järnekar, trapporna, glimtar av parterrerna, dammarna varifrån de gigantiska vattenstrålarna skjuter i höjden, häckarna och där bortom det öppna landskapet. Promenaden ner för trapporna leder till tre terrasser. Vid sidan om den översta ligger en liten teater likaså finns ett komiskt litet badhus i barockstil.

Carlo Lorenzini, författaren till Pinocchio, bodde ofta i Collodi som barn och de trevliga minnen han hade från den tiden fick honom att skriva under pseudonymen Collodi. Av denna anledning finns nära villa Collodi en pinocchiopark för barn.

Nu återstod resans sista gemensamma måltid som äts hos Firma Oscar Tintori, som drar upp citrusväxter till försäljning i hela Europa. Olika sorter från små plantor till två-tre meter höga, spaljerade eller vackert beskurna, levereras i lerkrukor. På området har ett nytt hus byggts där 100 olika citrussorter planterats ut på ett mycket trevligt sätt. Bland dessa serverades en toskansk lunch. Efter detta smakade vi av citrusmarmelader för att eventuellt köpa och ta med hem.

Italienresan till Toscana hösten 2008

Sedda frukter, träd och buskar

Oliv - *Olea europaea*

Massodlad, även som park- och prydnadsträd. Här även vild.

Äkta kastanj - *Castanea sativa*

Ofta odlad. Vild här och ett viktigt inslag i naturlig skog (ek/kastanj)

Vindruva - *Vitis vinifera*

Massodlad, även i trädgårdar

Citrus-arter Citron,

Odlas i trädgårdar, ofta i terracottakrukor.

Apelsin, Lemon m.fl. och för vinterförvaring i orangerier.

Kiwi - *Actinidia deliciosa*

Sedd spaljerad (vägg) på ett ställe.

Kaki, Sharonfrukt - *Diospyros kaki*

Ej ovanlig i trädgårdar.

Valnöt - *Juglans regia*

Odlas ofta, även sedd förvildad.

Granatäpple - *Punica granatum*

Sedd såväl normaltypen d.v.s. storfuktigt, trädformad som den låga buskformade och småfruktiga sorten vilken används som prydnadsbuske.

Fikon - *Ficus carica*

Allmän som enstaka ex. i trädgårdar.

Mullbär - *Morus alba* och *M. nigra*

Som prydnadsträd, inte vanliga.

Japansk mispel -

Eriobotrya japonica

Sedd som enstaka ex. i några trädgårdar.

Kvitten - *Cydonia oblonga*

I några av parkträdgårdarna.

Aprikos - *Prunus armeniaca*

I flera trädgårdsparkar.

Persika - *Prunus persica*

I några av parkträdgårdarna, flera sorter.

Av andra Rosacea-arter även äpple och päron (ej vanliga) möjligen även plommon, mandel ej noterad.

Lars-Erik Kers

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 2007

ÅRSMÖTE

Föreningens 87:e årsmöte hölls den 11 mars i Svea Hovrätts lokaler i Wrangelska palatset på Riddarholmen i Stockholm med ett 40-tal medlemmar närvarande. Efter årsmötet höll Lars Ljungström, förste intendent vid Husgerådskammaren på Stockholms slott, ett mycket intressant föredrag om Magnus Gabriel de la Gardie och Venngarns slott under motot "Trädgården som realitet och bild av världen". Årsmiddagen intogs i hovrättsens restaurang i Wrangelska palatset.

Styrelseberättelsen och årsredovisningen för 2006 godkändes. Revisionsberättelsen lästes upp och styrelsen beviljades ansvarsfrihet för 2006 års förvaltning.

Till föreningens ordförande under år 2007 omvaldes Arvid Sanmark. Som ledamöter i styrelsen för perioden 2007-2009 omvaldes Börje Drakenberg och Gunilla Wingborg, samt nyvaldes Poa Collins och Christian Laine. Kvarstående ledamöter är Gunilla Berg, Katarina Curman, Barbro Dergalin Bång, Lars-Erik Kers, Jan Pousette, Sten Rid-

derlöf, Henrik Sjöman och Klaus Stritzke. Till revisorer omvaldes Eva Jäderberg och Kristina Posse och nyvaldes Åsa Hellström som revisors-suppleant. Som ledamöter i valberedningen valdes John Dormling, sammankallande, Barbro Dölling och Anita Smedberg.

Årsmötet beslöt att medlemsavgifterna inte skulle ändras.

Årets stipendium om 10.000 kronor ur Fonden till Minne av Sven A. Hermelin hade tilldelats Anders Blomqvist. Denne kunde på grund av sviktande hälsa inte närvara vid årsmötet. Anders Blomqvists stora insatser för odlingen av magnolior i Sverige och för Karlstads stadsträdgård beskrivs i en artikel i Lustgården 2007 sid 81.

VERKSAMHET

Föreningens verksamhet har i huvudsak omfattat två studieresor, ett antal exkursioner, en kurs om årets träd med avslutande temadag samt utgivning av årsskriften Lustgården. Föreningen har avgett ett yttrande till Båstads kommun angående Norrvikens Trädgårdar och

en skrivelse till Hovstaterna och Statens fastighetsverk om fortsatt utgivning av bokverket De Kungliga Slotten. Yttrandet och skrivelsen finns på föreningens hemsida. Det under 2006 inledda samarbetet med Svenska Trädföreningen har fortsatt. Lustgården 2007, årgång 87, sändes till medlemmarna i december. Årets bildvisning, som var planerad till den 13 november, måste tyvärr ställas in. Studieresorna och exkursionerna har avsett följande besöksmål.

6-15 maj. **Tjeckien, Slovakien och Österrike.** 31 deltagare. Artikel i Lustgården 2007 sid 101. Reseledare Klaus Stritzke och Arvid Sanmark.

26 maj. **Kivik och Ulriksdal på Österlen.** 9 deltagare. Artikel i Lustgården 2007 sid 88. Ansvarig Henrik Sjöman.

26 maj. **Linnés Hammarby och Hallved.** 33 deltagare. Artikel i Lustgården 2007 sid 93. Ansvarig: Arvid Sanmark.

7 juli. **Rydboholm.** 7 deltagare. Artikel i Lustgården 2007 sid 90. Ansvarig Börje Drakenberg.

12 augusti. **Norrvikens Trädgårdar och Skottorp.** 8 deltagare. Artikel i Lustgården 2007 sid 89. Ansvarig Louise Mannerstråle.

15 augusti. **Bergianska trädgården.** 13 deltagare. Artikel i Lustgår-

den 2007 sid 86.
Ansvarig Lars-Erik Kers.

27 augusti. **Klättrande arborister.**
18 deltagare. Artikel i Lustgården
2007 sid 92.
Ansvarig John Dormling.

5 september. **Marabouparken i
Sundbyberg.** 21 deltagare. Artikel i
Lustgården 2007 sid 71.
Ansvarig Klaus Stritzke.

21 oktober - 6 november. **Sydaf-
rika.** 30 deltagare. Artikel kommer i
Lustgården 2008.
Reseledare Ulla Broberg och Jan
Pousette.

Årets temadag ägde rum den 19
oktober och behandlade *Cupressa-
ceae*. 16 personer deltog i Djur-
gårdsförvaltningens lokaler, Stora
Skuggan på Norra Djurgården under
ledning av Ingegerd Dormling och
Ingrid Ekberg.

EKONOMI

Årets resultat av förening-
ens verksamhet visar ett
överskott med 1.798 kronor.
Föreningens aktie- och fond-
andelars värde har under
året minskat.

Utgivningen av Lustgår-
den kunde tryggas bl a ge-
nom bidrag från Patriotiska
Sällskapet och von Horns
fond.

MEDLEMMAR

Vid årets utgång var med-
lemsantalet 612 st, vilket var
en ökning med 8 st.

Ständiga medlemmar
var 132 st. Till föreningens
hedersledamöter var 11 st
utsedda, varav 5 st i Sverige
och 6 st utomlands.

STYRELSE OCH FUNKTIONÄRER

Styrelsen har haft tre sam-
manträden, varav ett konsti-
turande.

Arbetsutskottet, som även
har fungerat som redaktions-
utskott, har haft följande
sammansättning: Arvid
Sanmark, ordförande, Jan
Pousette, vice ordförande,
Gunilla Berg, sekreterare,
Katarina Curman, redak-
tör för Lustgården, Klaus
Stritzke, skattmästare, samt
Börje Drakenberg, Christian
Laine, Sten Ridderlöf och
Gunilla Wingborg.

Arbetsutskottet har sam-
manträtt sex gånger. Birgitta
Stritzke har tjänstgjort som
medlemssekreterare. Göran
Lundeberg har deltagit som
adjungerad i olika frågor,
främst angående program
och Lustgården.

STYRELSENS TACK

Styrelsen vill framföra sitt
varma tack till alla som

under året genom insatser av
olika slag har bidragit till att
främja föreningens verksam-
het.

Stockholm i februari 2008

Arvid Sanmark

Gunilla Berg

Poa Collins

Katarina Curman

Barbro Dergalin Bång

Börje Drakenberg

Lars-Erik Kers

Christian Laine

Jan Pousette

Sten Ridderlöf

Henrik Sjöman

Klaus Stritzke

Gunilla Wingborg

Medlemmar

År	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Hedersmedlemmar i Sverige	6	9	6	7	6	6
Hedersmedlemmar i utlandet	6	12	6	6	6	5
Årsbetalande medlemmar	442	405	387	401	363	374
Familjemedlemmar	72	72	72	77	78	79
Ständiga medlemmar	130	129	128	144	129	132
Studierande medlemmar	14	16	8	7	2	6
Utbytesmedlemmar	11	11	13	12	20	11
Summa	681	654	620	654	604	613

LUSTGÅRDEN

ges årligen ut av Föreningen för Dendrologi och Parkvård.
Skriften vänder sig till en kvalificerad och engagerad
krets av personer med intresse för träd och
parker. Författarna är botanister,
landskapsarkitekter och
andra specialister.

Pyrus Malus

Äppelträd, Surapel. Vildapel. På Finska: Omenapuu.

Trädet har utbredda grenar. Löfven äro äggformiga, sågtandade; de unga under finludna.

Blomstjelkarne utgöra en enkel parasollställning, utan gemensam stjelk.

Fig. a. blomma utan blomblad, med en quarsittande ståndare
– b. ett tversföre genomskurit äpple. – c. ett dylikt längsefter
klufvet – d. en kärna; alla i naturl. storlek.

Originalen växte vildt på en äng på Gottland;
fruktens figur är lånt af English Botany.

Illustrationen är hämtad ur *Svensk Botanik*, även benämnd
"Palmstruchs flora," som började publiceras år 1802 med
bistånd från Kungl. Vetenskapsakademien.